אישים באגרות הראי"ה

רבי משה בן מימון (הרמב"ם)

מגדולי הפוסקים בכל הדורות, מחבר 'משנה תורה' ו'מורה נבוכים' · ד'תתצ"ח–ד'תתקס"ה (1138–1204)

20 אגרות

דברי הרב קוק ודברי הרב שלמה אבינר, ונוסח האגרות המלא

igrot.shlomo-aviner.net

בקצרה

רבי משה בן מימון נולד בקורדובה שבספרד בשנת ד'תתצ"ח (1138), ונפטר בכ' בטבת ד'תתקס"ה (1204). היה מגדולי הפוסקים בכל הדורות, ממעמידי עיקרי הדת והאמונה, ובעל 'משנה תורה', 'ספר המצוות', פירוש המשנה ו'מורה נבוכים'. הוכר גם כאחד מחשובי הפילוסופים בימי הביניים, וכרופא.

הרב קוק על הרמב"ם

הרמב"ם הוא החכם שנזכר באגרות הרב קוק יותר מכל אחר: באחת וחמישים אגרות. רובן דיונים הלכתיים, אבל בכמה מהן מתגלה יחסו המיוחד של הרב קוק אל הרמב"ם.

הרב קוק המליץ ללמוד את הרמב"ם בקביעות. לאחיו, הרב דובער, כתב באדר שני תרס"ח (1908) ש"ראוי להתרגל הרבה בחזרת רמב"ם כסדר", פרק או פרקים בכל יום (כרך א', אגרת קכה), ולבנו הרצי"ה פירט בטבת תר"פ (1920) את סדר הלימוד: רש"י ותוספות, הרא"ש והרי"ף, ואחר כך "ברמב"ם ומפרשיו ובד' השו"ע ומפרשיו" (כרך ד', אגרת אד). בליל שבועות תרע"ד (1914) הרצה לפני תלמידיו את שורשי הרמב"ם ל'ספר המצוות', ואת יסודות המחלוקת בינו לבין הגאונים (כרך ב', אגרת תרץ).

גם בעניין השמיטה הלך הרב קוק בעקבות הרמב"ם. בקול הקורא לקראת שמיטת תר"ע (ראו בפרשת שמיטת תר"ע והיתר המכירה) כתב שחשבון שנות השמיטה נקבע "בהסכמת ראש המורים הרמב"ם ז"ל" (כרך א', אגרת קעז), וספרו 'שבת הארץ' הוא "כמו שו"ע מיוסד ע"פ הרמב"ם בהגהות רבות" (כרך א', אגרת רח), (כרך ב', אגרת שלה). בעניין חידוש הסמיכה כתב לרב מנדל הכהן שהעיכוב היסודי לדעת הרמב"ם הוא הצורך שהסמוכים יהיו ראויים להורות בכל התורה כולה (כרך ב', אגרת תב).

באגרות שבהן עסק במחשבה הביא הרב קוק את 'מורה נבוכים' ואת דעות הרמב"ם. לר' משה זיידל פירש את דברי הרמב"ם על חסידי אומות העולם וחכמיהם (כרך א', אגרת פט), ולזיידל וללוין כתב שהתורה דיברה על הרוב, "וזה השריש הרמב"ם בכמה מקומות במו"נ" (כרך א', אגרת צ); וכך כתב גם לרב שמריה מנשה אדלר על טעמי המצוות (כרך ד', אגרת ארעז). לרב יצחק אייזיק הלוי הזכיר את שיטת הרמב"ם שאין שייכות לנבואה בענייני הלכה (כרך א', אגרת קג), ולרב יהודה לייב פישמן כתב ששיטת הכוזרי שונה מזו (כרך ב', אגרת תסז). לרב אברהם רבונסקי כתב שהרמב"ם השביע בהקדמת 'מורה נבוכים' רק את מי שיפרש דבר שלא ביארו כבר חכמי ישראל (כרך ב', אגרת תיד); ולרב מנשה אדלר הביא את דברי ה'תניא' על דברי הרמב"ם "הוא המדע הוא היודע הוא הידוע" (כרך ג', אגרת תתצו). בהסכמה לספרו של הרב מרדכי צבי שוורץ מנה את הרמב"ם בין גדולי החוקרים האלוקיים, שלדעתם מצוות האמונה היא מצוות הידיעה והחקירה (כרך ג', אגרת תשצג).

הרב קוק הביא גם את אגרות הרמב"ם ואת דבריו בפירוש המשנה: לבנו הרצי"ה, בעניין מי שמקל בכבודו, את לשון הרמב"ם "המבקש להעלים מה שגלהו מוסיף לו גילוי" (כרך א', אגרת מ); לרב ישעיה אורנשטיין, על מי שטועים בדבריו (כרך א', אגרת מג); ולבנו, בלונדון, את דברי הרמב"ם לרבי יוסף בן עקנין על טרדותיו (כרך ג', אגרת תשצא). לרב הראשי יוסף צבי הרץ הביא את דברי הרמב"ם בהלכות יסודי התורה ובאגרת קידוש השם על החובה לצאת מן האונס (כרך ג', אגרת תשסה), ולרב צבי יעקב מייזליש את דבריו בפירוש המשנה למסכת אבות (כרך ד', אגרת אשלה).

עוד נזכר הרמב"ם בדיונים הלכתיים באגרות אלה: (כרך א', אגרת ה; כרך א', אגרת מב; כרך א', אגרת נט; כרך א', אגרת קלה; כרך א', אגרת קפט; כרך א', אגרת רז; כרך א', אגרת רפ; כרך א', אגרת ש; כרך א', אגרת שב; כרך א', אגרת שיא; כרך א', אגרת שכט; כרך ב', אגרת ת; כרך ב', אגרת תסט; כרך ב', אגרת תקנה; כרך ב', אגרת תרב; כרך ב', אגרת תרפא; כרך ג', אגרת תשמו; כרך ג', אגרת תשפ; כרך ג', אגרת תשפח; כרך ג', אגרת תשפט; כרך ג', אגרת תתו; כרך ג', אגרת תתיא; כרך ג', אגרת תתמח; כרך ג', אגרת תתקיט; כרך ג', אגרת תתקמד; כרך ד', אגרת אקכג; כרך ד', אגרת אקנט; כרך ד', אגרת אריד; כרך ד', אגרת ארנד; כרך ד', אגרת אשכז; כרך ד', אגרת אשלג).

הרב שלמה אבינר על הרמב"ם

הרב שלמה אבינר כותב ש'מורה נבוכים' הוא מהספרים החשובים ביותר, ושהרב קוק קבע באגרות את חמשת הספרים העיקריים של הראשונים: 'חובות הלבבות', 'אמונות ודעות', 'הכוזרי', 'מורה נבוכים' ו'ספר העיקרים'. הוא מוסיף, על פי מאמרו של הרב קוק "אחדותו של הרמב"ם", שאין שני רמב"ם, אחד ירא שמים ב'משנה תורה' ואחד פילוסוף - גם הפילוסוף מלא יראת שמים. (מקור: מורה נבוכים - ספר טוב? (אבינרפדיה))

האגרות

כרך א', אגרת מ: בי"ג במרחשוון תרס"ז, מיפו, לבנו הרצי"ה: לשון הרמב"ם באגרותיו על המבקש להעלים.

"ולשון הרמב"ם באגרותיו הוא"

כרך א', אגרת מג: בי"ב בכסלו תרס"ז, מיפו, לרב ישעיה אורנשטיין: דברי הרמב"ם באגרותיו.

"וכדכתב הרמב"ם ז"ל באגרותיו כי ישרים דרכי ד'"

כרך א', אגרת פט: בכ"א במנחם אב תרס"ד, מרחובות, לר' משה זיידל: דברי הרמב"ם על חסידי אומות העולם.

"וחסידי או"ה, שכתב הרמב"ם"

כרך א', אגרת צ: בי"ז בשבט תרס"ה, מיפו, לר' בנימין מנשה לוין ולר' משה זיידל: התורה דיברה על הרוב.

"וזה השריש הרמב"ם בכמה מקומות במו"נ"

כרך א', אגרת קג: בכ"א בטבת תרס"ח, מיפו, לרב יצחק אייזיק הלוי: שיטת הרמב"ם שאין שייכות לנבואה בהלכה.

"ששיטת הרמב"ם היא ביסודי-התורה"

כרך א', אגרת קכה: בג' באדר שני תרס"ח, מיפו, לאחיו הרב דובער: חזרה על הרמב"ם כסדר.

"כמדומה שראוי להתרגל הרבה בחזרת רמב"ם כסדר"

כרך א', אגרת קעז: בראש חודש טבת תרס"ט, מיפו, ליושבי המושבות: חשבון שנות השמיטה לפי הרמב"ם.

"בהסכמת ראש המורים הרמב"ם ז"ל"

כרך א', אגרת רח: בי"ט בתמוז תרס"ט, מרחובות, לאחיו הרב דובער: 'שבת הארץ' מיוסד על פי הרמב"ם.

"הוא כמו שו"ע מיוסד ע"פ הרמב"ם בהגהות רבות"

כרך ב', אגרת שלה: בכ"ג בתשרי תרע"א, מיפו, לר' צבי הירש יפה: 'שבת הארץ' מסופח ליסוד דברי הרמב"ם.

"מסופח ליסוד דברי הרמב"ם"

כרך ב', אגרת תב: בו' בטבת תרע"ב, מיפו, לרב מנדל הכהן: חידוש הסמיכה לדעת הרמב"ם.

"העיכוב היסודי לדעת הרמב"ם"

כרך ב', אגרת תיד: בכ"ו בשבט תרע"ב, מיפו, לרב אברהם רבונסקי: שבועת הרמב"ם בהקדמת 'מורה נבוכים'.

"והרמב"ם במו"נ לא השביע בהקדמתו"

כרך ב', אגרת תסז: בראש חודש מרחשוון תרע"ג, מיפו, לרב יהודה לייב פישמן: הכוזרי והרמב"ם על נבואה והוראה.

"דלא כדי הרמב"ם שמחלקם"

כרך ב', אגרת תרץ: בז' בסיוון תרע"ד, מיפו, לבנו הרצי"ה: שיעור בליל שבועות על שורשי הרמב"ם.

"והרציתי לפניהם ברהיטא את שרשי הרמב"ם"

כרך ג', אגרת תשסה: בי"ח באדר שני תרע"ו, מלונדון, לרב הראשי יוסף צבי הרץ: דברי הרמב"ם על החובה לצאת מן האונס.

"והם הם דברי הרמב"ם בפ"ה מהלכות יסודי התורה"

כרך ג', אגרת תשצא: בכ"א במרחשוון תרע"ז, מלונדון, לבנו הרצי"ה: דברי הרמב"ם לרבי יוסף בן עקנין.

"מה שכתב הרמב"ם ז"ל להר"י עקנין ז"ל"

כרך ג', אגרת תשצג: בג' בכסלו תרע"ז, מלונדון, הסכמה לספר הרב מרדכי צבי שוורץ: הרמב"ם בין החוקרים האלוקיים.

"כרב סעדי גאון, הרמב"ם והחוה"ל וסייעתם"

כרך ג', אגרת תתצו: בערב ראש חודש מנחם אב תרע"ח, מהרוגייט, לרב מנשה הכהן אדלר: דברי הרמב"ם "הוא המדע".

"שדברי הרמב"ם בתואר הוא המדע הוא היודע הוא הידוע"

כרך ד', אגרת אד: בט"ו בטבת תר"פ, מירושלים, לבנו הרצי"ה: סדר הלימוד, ובו הרמב"ם ומפרשיו.

"ברמב"ם ומפרשיו ובד' השו"ע ומפרשיו"

כרך ד', אגרת ארעז: בכ"ג בטבת תרפ"ה, לרב שמריה מנשה אדלר: טעמי המצוות במורה נבוכים.

"וכידוע בטעמי המצות להרמב"ם במו"נ"

כרך ד', אגרת אשלה: בתמוז תרפ"ה, לרב צבי יעקב מייזליש: דברי הרמב"ם בפירוש המשנה לאבות.

"כד' רמב"ם בפ' משנה אבות"

ראו גם

הרמב"ן. (הרמב"ן)

רבי יהודה הלוי, בעל הכוזרי. (רבי יהודה הלוי)

על הרמב"ם (המכלול). (הרמב"ם)

נוסח האגרות

20 האגרות שבהן נזכר הרמב"ם, לפי סדר הכרכים, כל אחת עם התמצית שלה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת מ

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ג מרחשון תרס"ז - יפו **נמען:** בנו, צבי יהודה

הרב קוק מבקש מבנו הרצי"ה לכתוב לעיתים קרובות, ומייעץ לו ללמוד גם פלפול בספרי האחרונים, ולקבוע זמן מסודר למוסר ולעיון. הרב קוק מבקש לדון לכף זכות מי שמקל בכבודו. הרב קוק מעודד את ר' יעקב משה חרל"פ בהדפסת כתבי ר' צבי מיכל שפירא, אך מבקש שישמור על בריאותו. בסוף הרב קוק מסביר שאגדות חז"ל נכתבו כביטוי טבעי של חזיון הנפש, ולא לשם מגמה.

עיקרי הדברים

- הדרכה בלימוד: פלפול, מוסר ועיון.
- לימוד זכות על מי שפוגע בכבודו.
- טבען של האגדות.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו תוב"א[3], י"ג מ"ח תרס"ז[4].

בני אהובי חמדת נפשי ולבבי שליט"א[5].

שמחתני בדבריך הנעימים ומאירים. מה מאד חפצתי לכתוב לך דברים ארוכים, אבל ידעת גם אתה מבלעדי את המניעה הרגילה. נא שלא לקמץ במכתביך היקרים, ולהרגיע רוחנו השוקק לדעת כמעט בכל יום משלומך וכל אשר לך.

כתוב נא את כל מהלך ענינך ופרטי לימודך, והרגל נא יקירי את עצמך ללמוד ולעיין ג"כ[6] לפעמים בדברי ספרי האחרונים בפלפול, כדי שתהי'[7] רגיל בסגנון החידוש שבהלכה כראוי בע"ה[8] ביושר ושכל טוב. וע"ד[9] לימוד ספרי מוסר ועיון, כמדומה שאיני צריך להעירך, הנך כבר רגיל בזה, ואקוה שלא תעזב את הרגילות הזאת, המביאה לכל טובה, רק שתקבע אותה בסדר יפה, שלא תבזבז כחות ולימודים ההלכיים יותר מהמדה. והשי"ת[10] ידריך אותך בדרכי יושר וצדק.

דר"ש[11] הר"א[12] מיכ"ז[13] שי'[14]. כן תדר"ש[15] הר"י[16] פורת שי' באה"ר[17].

וע"ד הרי"א[18] שי', תדינהו לכ"ז כמו שהנני דנו אני. כי לפי דעתו ודאי חושב הוא שיש תועלת או מצוה ח"ו[19] בהקלת ערכי, ואם הוא טועה בזה לפע"ד[20] אין ראוי להקפיד על שגגה. אקוה שלא יזיק לי זה מאומה, לא בחומריות ולא ברוחניות. ולשון הרמב"ם[21] באגרותיו הוא "המבקש להעלים מה שגלהו מוסיף לו גילוי". ב"ה הגיעו מכתבים מגדולים חשובים ע"ד[22] עק"ה[23] לטובה במעלה עליונה. יזכני נא השי"ת[24] למען שמו להגדיל תורה ולהאדירה, ולרומם את קרן ההגיון בפנימיותה של תוה"ק[25] לאמתתה, כדי לרומם עי"ז[26] קרן ישראל וקרן אה"ק[27] בכלל, שבזה תתרומם ג"כ קרנה של ירושלים עיר עז לנו. ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה.

אם יזדמן לך לראות את הריי"מ[28] חרל"פ[29] שי' תדר"ש באה"ר, ותאשרהו בשמי ע"ד עסקו בהדפסת כי"ק[30] של הגה"צ[31] רצי"מ[32] ז"ל[33], אבל תעירהו שישמור מאד מאד את בריאותו, ולא ישליך מנגד את נפשו אפילו בשביל הדפסת ד"ת[34] הנ"ל[35] שאפשר לחדש חד"ת[36] בכל יום וא"א[37] להחזיר נפש אחת מישראל לעולם [מלשון הר"מ[38] בה' מילה].

ע"ד הגדות הא"ר[39], ע"פ[40] רוב צפונות בהן שיטות שלמות ובקורת אדירה על כל הרע והכיעור שבמהלכי ע"ז[41] וכל אביזרהא, שדוקא בצאתם ממסגר צר ודחוק מאד של אגדה תמוהה הרבה תוכל להיות מוארת כל צרכה. וכך הוא טבע העיון של הדברים הנסתרים, אבל לא נכתבו מעולם דברים כאלה במגמה טנדנצית, להגיע על ידה לאיזה תכלית מכוונת, כשם שאין התפעליות שירית נכתבת לשם תכלית, כי"א כך היא הצורה הנפשית פנימה, ושירים שנכתבים לשם מגמה אין רוח השיר הטהור חל עליהם, וכמו-כן הגדות שנכתבות לשם כך הנן בכלל אגדות של דו-פי [כמו דו-פרצופין]. וכל תכנן של האגדות הטהורות והקדושות הנן העתקה נאמנה של חזיון הנפש בעולמה הפנימי, שזהו השפה שלה בטבע, והאמת המעשית יוצאת ע"פ קלסתר שלה ונותנת להחכמה את עבודתה, לכלול ולחבר את שני העולמות הללו יחד ביחודא שלים.

חזק בני ואמץ, חזק בתורה במוסר בד"א, ועל כולם ביראת ד' באמת ובאהבתו הנאמנה תגדל ותצליח בתורתו ית"ש[42], כני"הי[43] ונפש אביך דבק באהבתך בכל לו"נ[44],

איה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. תוב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן
4. תרס"ז - השנה תרס"ז (1906/1907)
5. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
6. ג"כ - גם כן
7. שתהי' - שתהיה
8. בע"ה - בעזרת השם
9. וע"ד - ועל דבר
10. והשי"ת - והשם יתברך
11. דר"ש - דורש שלום
12. הר"א - הרב רבי שם שמתחיל באות א (כגון אברהם / אליהו / אהרן / אליעזר) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
13. מיכ"ז - שם אדם - דורש פענוח
14. שי' - שיחיה
15. תדר"ש - תדרוש שלום
16. הר"י - הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
17. באה"ר - באהבה רבה
18. הרי"א - הרב רבי שמות שמתחילים באותיות י, א (למשל: יעקב + אברהם) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
19. ח"ו - חס ושלום
20. לפע"ד - לפי עניות דעתי
21. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
22. ע"ד - על דבר
23. עק"ה - עיר הקודש

24. השי"ת - השם יתברך
25. תוה"ק - תורתנו הקדושה
26. עי"ז - על ידי זה
27. אה"ק - ארץ הקודש
28. הרי"מ - הרב רבי י... מ... (שם אדם)
29. חרל"פ - הרב יעקב משה חרל"פ (תלמידו של הרב קוק)
30. כ"ק - כבוד קדושת
31. הגה"צ - הגאון הצדיק
32. רצ"מ - ר' צבי מיכל (שפירא)
33. ז"ל - זכרונו לברכה
34. ד"ת - דברי תורה
35. הנ"ל - הנזכר לעיל
36. חד"ת - חידושי תורה
37. וא"א - ואי אפשר
38. הר"מ - הרב רבי שם שמתחיל באות מ (כגון משה / מאיר / מרדכי / מנחם / מיכל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
39. הא"ר - האליה רבה
40. ע"פ - על פי
41. ע"ז - עבודה זרה
42. ית"ש - יתברך שמו
43. כנ"הי - כנפשו היקרה
44. לו"נ - לב ונפש

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת מג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ב כסלו תרס"ז - יפו **נמען:** הרב ישעיה אורינשטיין

הרב קוק משיב לתלמיד חכם זקן שנפגע מחוברותיו. הרב קוק מסביר שמטרתו לעורר את תלמידי החכמים ללמוד את פנימיות התורה - מוסר, מחקר וקבלה - כל אחד לפי כשרונו, לצד הפלפול בש"ס ובפוסקים. הרב קוק מסביר גם שצריך להראות שלתלמידי חכמים יש כוח מליצה ולשון, כמו הרמח"ל, ושידיעת חכמות העולם, אחרי התמדה בתורה ונקיון המידות, אינה מזיקה. הרב קוק כותב שבעצמו אינו נהנה משבח ואינו מקפיד על ביזוי.

עיקרי הדברים

- לימוד פנימיות התורה לצד ההלכה.
- השכלה כללית בשיעור הנכון.
- לימוד זכות וענווה.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3]. י"ב כסלו תרס"ז[4].

שלו'[5] וברכה לכבוד הרב הגדול הישיש מו"ה[6] ישעי' אורינשטיין נ"י[7]

הגיעתני יקרתו. ובאמת הי'[8] לי ספק אם אשיב אם לא, כי חששתי שמא יש למעכת"ר[9] ח"ו[10] עגמ"נ[11] ממכתבי, ולמה אצער ת"ח[12] זקן שכמותו שי'[13]. מ"מ[14] הכרעתי להשיב בקצרה, אולי יתן השי"ת[15] ויכנסו דברי באזניו, ואז לא יהי'[16] לו כ"כ[17] צער מעצם העובדא של החוברות, והי'[18] זה שכרי להציל נפש יקרה שכמותו מצער ודאגה.

ידע כבודו, שכל עיקר כונתי בחוברותי, ובכל מה שאני כותב, הוא רק לעורר לבב ת"ח, זקנים וצעירים, לעסוק בעיון בפנימיות התורה, בין במוסר בכל הדרכים הנמצאים עמנו מקדושי עליון, בין במחקר בכל הספרים הקדושים שהנחילונו רבותינו הגאונים בעלי המחקר, בין בקבלה ע"פ[19] כל הדרכים שהם מורשה לנו מאבותינו זי"ע[20], בין ע"ד[21] הראשונים, בין ע"ד האחרונים, בין ע"ד החסידות, בין ע"ד רבינו הגר"א[22] והרמ"ח[23] לוצאטו ז"ל[24]. וללמוד את כל הספרים עם דברי זוה"ק[25] וספד"צ[26], ספר הבהיר וספר יצירה, וכל מדרשי חז"ל[27], בעיון ובבקיאות, צריך ע"ז[28] התמדה גדולה, ממש כהתמדת הש"ס[29] ופוסקים, אמנם לא הכל מוכנים לזה מטבע נפשם, ע"כ[30] כל מי שאינו מסוגל, ולבו לב חריף, ודאי שעליו להאריך בעומק פלפול גפ"ת[31] ופוסקים, אבל מי שמוכשר לעסוק בעיון חכמתא וקבלה ע"כ הוא צריך לסדר לו סדרים קצרים, לעומת גודל האריכות של חידוש ופלפול, ומ"מ[32] גם הוא לא יניח ידו מפלפולא של תורה, דקוב"ה[33] חדי בה, אבל עיקר לימודו צריך שיהי'[34] להכיר את קונו. וכ"כ[35] בהקי' ע"ח, ועיין "אור נערב". ובזמן הזה, שבעוה"ר[36] רבים מהצעירים הולכים ונפתים אחרי חלקת לשון נכרי', של בני פריצי עמנו, צריך ג"כ[37] להראות לכל באי עולם, כי גם ת"ח העוסקים בקדושה בתורת אמת לא תחסר להם גם כח המליצה וצחות הלשון. וזו היתה כונת החסיד רמח"ל[38] ז"ל במעשיו בספרי

מליצה וצחות, וגם אני הקטן הנני חפץ למנקט בשפולי גלימי' ז"ל, וללכת בעקבותיו כפי מעוט יכולתי. ויען שלשלימות תוה"ק[39] צריך ג"כ ידיעות של חכמת העולם, בכמה ענינים. וביחוד כדי להשיב לאפיקורס, שהוא דבר נחוץ בזמננו מאד, ע"כ אני מזכיר את מה שאמרו רבותינו הגר"א ז"ל ומוהר"ל[40] מפראג, ב"נתיבות עולם" נתיב התורה פי"ד[41], אחרי הזהירות של התמדת התורה ונקיון המדות והמעשים, ביחוד מהכעס, מהגאוה והעצבות, שהם ראשי המדות הרעות, ועם הקביעות התמידית בכל יום בפנימיות התורה כ"א[42] לפי השגתו. ובזה בדוק ומנוסה הוא, שאחרי כל אלה ההקדמות לא יזיקו לו ח"ו כלל ידיעות החכמות, כשילקחו בשיעורים לש"ש, אדרבא יוסיפו לו אומץ בעבודת השי"ת בשמחה רבה ובגדולת המוחין. ואם ח"ו נמצאים איזה אנשים, שהם טועים בדברי, ומגלים בהם פנים שלא ככונתי, בשביל כך אין למנוע את הטוב מהראוים לזה, וכדכתב הרמב"ם[43] ז"ל באגרותיו כי ישרים דרכי ד' וגו'[44]. וע"י[45] התמדת הלמוד בקביעות בנעם פנימיות תוה"ק, יאיר על נפש העוסק בה לשמה אור שמחה ואהבה עליונה, בתענוגים רוחניים מעין עוה"ב[46], ולא יהי' צריך להשתמש כלל ביראה רעה של רצועה בישא, כ"א בשיעור מועט מאד ובזה ימצא בנפשו עז ואמץ, ולא יפחד משום פגע רע, לא בעוה"ז[47] ולא בעוה"ב[48], כי גם כי אשב בחושך ד' אור לי. זהו בקירוב תוכן כונתי בדברי, שהעיר עליהם כת"ר[49]. ומה טוב ומה נעים הוא לדון לכ"ז איש את רעהו, ועי"ז[50] יתקלס עלאה ויתגדל כבוד שמים, וכבוד אה"ק[51] וכבוד ת"ח שבא"י[52] בכלל. ואנכי כשאני לעצמי הנני ב"ה רחוק מלהיות נהנה הרבה כשמשבחין אותי, ולא להיות מצטער ומקפיד הרבה כשמבזין אותי. שבח לשמו ית'[53], שהעסק התמידי בלמוד המוסר ופנימיות תוה"ק פעל עלי זאת התכונה ע"כ איני מוצא שום צורך להתנצל לפני כת"ר מצדי, רק בשביל לשכך את לבב כבודו שלא יצטער, כי כל ישעי וחפצי הוא לשמח את הבריות ולקיים כפי יכולתי "יראיך יראוני וישמחו". ע"כ אמרתי יהיו נא דברי אלה למנוחת לבב לכת"ר[54]. והשי"ת[55] יברכהו בשיבה טובה, אותו ואת כל אשר לו, ונזכה לראות בשמחת ציון ובנין ירושלים בגילוי כבוד מלכותו יתב' עלינו לשם ולתהלה בכל עמי הארץ, ותמלא כל הארץ דעה את ד', כנפשו היפה ונפש הצעיר אסקופה הנדרסת, המצפה לאורה וישועה,

הק' אברהם יצחק ה"ק

אני תמה מכת"ר[56] שתובע אותי מענין האיש שכתב ב"החבצלת", וכי אני מכיר אותו, ומה אוכל אנכי, או כל מי ששולח דבריו ברבים, לעשות אם ידברו אודותם דברי הבאי וכיו"ב[57]. הנ"ל[58]

אח"כ[59] חקרתי על הכותב בח', והוברר לי שאין בו אותן הפחיתיות שכת"ר[60] מיחס אליו, ח"ו, וראוי לדון גם אותו לכ"ז, והאמת והשלו'[61] אהבו. הנ"ל

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ז - השנה תרס"ז (1906/1907)
5. שלו' - שלום
6. מו"ה - מורנו הרב
7. נ"י - נרו יאיר

8. הי' - היה
9. למעכת"ר - למעלת כבוד תורתו רום
10. ח"ו - חס ושלום
11. עגמ"נ - עגמת נפש
12. ת"ח - תלמידי חכמים
13. שי' - שיחיה
14. מ"מ - מכל מקום
15. השי"ת - השם יתברך
16. יהי' - יהיה
17. כ"כ - כל כך
18. והי' - והיה
19. ע"פ - על פי
20. זי"ע - זכותו יגן עלינו
21. ע"ד - על דבר
22. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
23. והרמ"ח - והרב רבי שמות שמתחילים באותיות מ, ח (למשל: משה + חיים) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
24. ז"ל - זכרונו לברכה
25. זוה"ק - זוהר הקדוש
26. וספד"צ - וספרא דצניעותא
27. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
28. ע"ז - על זה
29. הש"ס - השישה סדרים (התלמוד)
30. ע"כ - על כן
31. גפ"ת - גליל פתח תקוה (או: גבול פתח תקוה)
32. ומ"מ - ומכל מקום
33. דקוב"ה - דקודשא בריך הוא
34. שיהי' - שיהיה
35. וכ"כ - וכל כך
36. שבעוה"ר - שבעוונותינו הרבים
37. ג"כ - גם כן
38. רמח"ל - רבי משה חיים לוצאטו
39. תוה"ק - תורתנו הקדושה
40. ומוהר"ל - ו + מוהר"ל: מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות ל (כגון לוי / ליב) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
41. פי"ד - פרק י"ד
42. כי"א - כי אם
43. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
44. וגו' - וגומר (וכן הלאה בפסוק)
45. וע"י - ועל ידי
46. עוה"ב - עולם הבא
47. בעוה"ז - בעולם הזה
48. בעוה"ב - בעולם הבא
49. כת"ר - כבוד תורתו
50. ועי"ז - ועל ידי זה
51. אה"ק - ארץ הקודש
52. שבא"י - שבארץ ישראל
53. ית' - יתברך
54. לכת"ר - לכבוד תורתו

55. והשי״ת – והשם יתברך
56. מכת״ר – מכבוד תורתו
57. וכיו״ב – וכיוצא בזה
58. הנ״ל – הנזכר לעיל
59. אח״כ – אחר כך
60. שכת״ר – שכבוד תורתו
61. והשלו׳ – והשלום

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת פט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"א מנחם אב תרס"ד - רחובות **נמען:** ר' משה זיידל

הרב קוק כותב מרחובות על התקווה לחיים בריאים ושלמים בארץ, באיחוד הטוב שבדרכי האבות והבנים. לדבריו הצמא לדבר ה' בדור יתרפא רק בהשפעת התורה בלשון שהצמאים מכירים. הרב קוק מעודד צעירים ללמוד את החלק המוסרי והעיוני שבתורה (חובות הלבבות) בהדרגה ובקביעות. בהמשך הרב קוק מתייחס לשאלות: הבנת התורה דרך השקפה כללית, איסור דעות רעות מפני הנזק החברתי, והסבר לחופשיים שקיום האומה תלוי בתורה, תוך לימוד זכות על "אנוסים".

עיקרי הדברים

- שילוב אבות ובנים בבניין הארץ.
- לימוד מוסר ומחשבה לצעירים.
- יחס לחופשיים.

נוסח האגרת

ב"ה[1], כ"א מנ"א[2] תרס"ד[3].

כי[4] ידידי ואהובי, נחמד ונעים, מלא תבונה ודעת יראת ד', חו"ב[5], מו"ה[6] משה זיידל נ"י[7], וכא"ל[8], שלו'[9].

דבריך היקרים, יקירי, שמחו את לבבי, ובהיותי יושב פה בנאות דשא במושבת רחובות אשר ביהודה, והנני יושב ונגד עיני נשקפים הררי יהודה, וגאון ד', אשר עטרנו פה בשנים קדמוניות ואשר עוד יעטרנו בחסדו לימים הבאים, כי דברו יתי[10] לא ישוב ריקם, ירהיב לבבי. אמנם עלינו להתעתד לקראת עתידנו הנהדר ברוח ד', ברוח דעת ואור ד', שיהיה בכחו לאחד את כל הכחות הרעננים אשר בעמנו, להיות מוכנים לחיות חיים בריאים ושלמים, חיים כאלה שיהיו למופת לכל העמים תחת כל השמים, בעוזם וגבורתם ביחד עם הוד קדושתם ורוממותם, שאז נוכל למלא את התעודה הראויה לישראל בארץ-ישראל. וזה אי אפשר כ"א[11] ע"י[12] קיפול כל הטוב הנמצא בחיי האבות והבנים גם יחד, באופן שלא די שלא יהיו הצדדים הטובים שיש בשני דרכי החיים סותרים זא"ז[13], כ"א מחזקים ומרוממים זא"ז, זהו יסוד השבת לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. במחשבות הללו הנני הוגה ועסוק, ות"ל[14] שכל אשר שיערתי בחו"ל[15] במה שיש לנו לעשות לטובת כלל עמנו וארצנו, בהשפעת רוח טהרה שתחיה את כל המעשים כולם, לאמר בפה מלא "בית יעקב לכו ונלכה באור ד'" הנני רואה עין בעין פה על אדמת קדשנו. והנה בהיותי חושב ע"ד[16] הצמאון לדבר ד', אשר התגלה בדורנו בתור מחלה של עילוף בצמא, אשר רק במוצלחים וניגשים יותר אל הקודש לא הפכה המחלה של הצמאון את הכמיהות לתיעוב, ואשר אני יודע באין ספק, שרק כפי אותה הפעולה של השפעת דבר ד' ואורה של תורה בלשון שציחי הצמא מכירים אותו, כן יתחזקו כחותינו, ונהיה מוכשרים ללבוש עוזינו ובגד תפארתנו, ונהיה ראויים לגאולה וישועה, בשובנו אל ד' ואל דבר קדשו באהבה, הבאה מתוך הכרה וידיעה. "ובקשת משם את ד' אלקיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך" ודרישה זו, שבכל לב ובכל נפש, א"א[17] כ"א אחרי

הסרת כל חשכת המבוכות החוצצות בעד אור ישראל, שלא יוכל להגלה בהדר גאונו, שרק בהכירנו את ערך עצמנו, את היתרון של רוח ד' אשר עלינו, רק אז תשוב אלינו גבורתנו העליונה, ונדע איך לחיות על אדמת קדשנו אחרי כל הנסיונות הרבים והקשים שעברו עלינו ללמדנו דעה והשכל. אשר על כן כל צעיר הבא, ודורש ושואל, ומרצה מבוכותיו, הנני רואה בו דמות אבן יקרה משהם וישפה העתידים להיות נקבעים בשערי ירושלים, "ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ, וכל בניך למודי ד' ורב שלום בניך"

ע"כ[18] כל ישעי וחפצי שיתרגלו הצעירים בעלי-הכשרון ללמוד, בגירסא תחילה ואח"כ[19] בעיון, את החלק המוסרי והמדעי שבתורה, שהוא כלל תורת הלבבות, שכללם החסיד בחוה"ל[20] בכללים קצרים וכוללים בספרו. הלימוד המתרחב והולך בהדרגה, בקביעות עת ושעה או שעתים בכל יום, עד כדי רכישת השקפה הגונה ורגש פנימי על חלק המוסרי והעיוני שבתורה, יעדן את הרוח, וישובב את הנפש, עד שימצא האדם את עצמו מוכן ומוכשר לדרוש ולחקור, וימלא אומץ לב וגבורה, כי "ד' אורי וישעי ממי אירא" וכ"כ[21] תהי'[22] ההתעסקות בהלכות דעות שבתורה עושה פריה, עד שהפלפול, החקירה, הביאור והחידוש, בענינים הללו יהי'[23] מצוי אצל כל צעיר בעל-כשרון, כמו שהוא מצוי ב"ה בחלק המעשי, ואז יעשה את פעולתו לטובה עד שאפילו את הצד המעשי ירומם וירחיב. ע"כ בראותי דבריך, במחקר בדברים העיוניים שבתורה, ובהקריבך אלי שאילותיך, שמחתי ואמרתי הודות לד', כי לא קול קורא במדבר היה קולי, ואקוה ש"ישוטטו רבים ותרבה הדעת". אמנם מצאתי נכון להעירך על ההדרגה, דהיינו לרכוש בקיאות הגונה, בכל ספר מוסרי שיבא לידך הקל הקל תחילה, כי כולם נובעים הם מלבם של גדולי דעה חכמי לב וחסידי עליון, ורבים מהדברים העיוניים א"א להבין על בוריים אם לא יהיה הרגש ג"כ[24] מוכשר כראוי, ועל כן נקראת התורה ג"כ שירה כמו שנקראת מצוה, ע"כ צריך להסתייע עם הכח המיוחד להרגיש דברי אלקים חיים, שאינם מתבררים כ"א ללב טהור, וע"ז[25] מועיל הצד המוסרי שאינו מסור כ"כ[26] למחקרים, כ"א לבסס את הנפש על יסודותיה הפנימיות. אבל לא לעמוד כ"א ללכת הלאה, "ונדעה נרדפה לדעת את ד', כשחר נכון מוצאו, ויבא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ".

ואחרי ההערה הקטנה הזאת אבא לדבר על הערותיך המחוכמות, אף שהמה דברים שכבר נשאלו הם או כיוצא בהם בדורות שעברו, מ"מ[27] הדברים צריכים בירור בדורנו. אבל תוכן הבירור צריך להיות ע"י העלאת כח המדע למושגים יותר רחבים, שזהו התכלית הנמצאת בכל הניגודים המעשיים והעיוניים, וע"י[28] השקפה יותר אמיתית כללית מתגלה אור האמת, עד שאין צורך כלל לתירוצים מיוחדים על כל פרט.

דע לך יקירי, שכאשר האדם נכנס לחקור איזה מחקר ועיון צריך להיות תמיד להכשיר עצמו כפי כחו להיות קרוב אל הדבר הנחקר, ואם יוכל שכ"כ[29] יתקרב אל המושג עד שיוכל לחוש אותו מעצמו, מנפשו ומעומק רגשותיו, אז אם לא ימלא את מה שיכול יחסר תנאי עקרי מהתנאים המוכרחים אל דרישת האמת. א"כ[30] כאשר ניגשים אנחנו לחקור איך להבין דרכי היושר הגנוזים באורה של תורה, שהיא כוללת את החזיון של המציאות ביחס להמוסר האנושי העיוני והמעשי, הפרטי והכללי, החברותי

והמדיני, מראשית ועד אחרית, צריך תחילת-כל החפץ לעמוד על האמת לתמם את חזיונות החיים כולם לפי כחו, דהיינו שלא להשקיף על המדריגות המוסריות לפי מצב פרטי של דור מיוחד, כי-אם לפי ערך הנדרש לקבע מוסר כזה שיהיה פועל פעולתו, לפי עצמו ולפי השתלשלות המאורעות שיהיו נמשכים ממנו, עד סוף כל הדורות, להיות תמיד פועל להיטיב ולהשכיל. ולמהלך זה צריכות הפסיעות להיות מדודות הרבה, ואם מדת הרחמים תתפרץ, באיזה חלק קטן של תקופה מיוחדת, יותר מהמדה המסכמת עם התוצאות של העתיד היותר רחוק, תסבב היא פעולות מזיקות ומהרסות לפעמים יותר מהעול הגלוי היותר גדול. וממוצא דבר תשכיל, שאע"פ[31] שאין אנו רשאים כלל לבטל את רגשי היושר והחקים הנולדים מהם ביחש המעשה בהוה, לפי אותן התמונות שהן מתגלות ברגשותינו בהוה, מ"מ אין לנו להתמכר אליהם ביחש של "מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור".והנה את החיים צריכים אנחנו להבין בשני ערכים, איך המה נמצאים ואיך הם צריכים להיות. היושר המוחלט נעוץ לעולם באותו הצד שהחיים צריכים להיות, אמנם היושר הארעי, הנוגע יותר למעשה בהוה, הוא בנוי על הצד שהחיים הם נמצאים בו בפועל. רוממותה של תורה ואלהיותה א"א כלל שתהי'[32] אחרת כ"א כלי חמדה, לסבב לכונן את החיים אל המצב שהם צריכים להיות בו. אבל צריך אתה להזהר שלא תחשוב ששני המעמדים האלה אין להם יחש וצירוף זל"ז[33], כ"א הם ענינים מצורפים, כאופקים המתחלפים להולך בדרך רחוקה.

ודע עוד, שהעבדות, כמו כל דרכי ד' הישרים, שצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם לא הביאה מצד עצמה לעולם שום תקלה, כי עצם חק העבדות הוא חק טבעי בבנ"א[34], ואין שום הבדל בין העבדות החוקית להעבדות הטבעית, ואדרבא העבדות החקית שהיא ע"פ[35] רשותה של תורה באה לתקן כמה תקלות, שהעבדות הטבעית היא צפויה אליהם. למשל, הרי המציאות של עניים ועשירים חלשים וגבורים דבר מוכרח ונהוג הוא, א"כ אותם שקנו להם נכסים מרובים, שהם משתמשים בכח המשפט לשכר עובדים עניים לעבודתם, הרי השכירים הללו גם להם עבדים בטבע, מצד ההכרח החברותי, והנה למשל העובדים במכרה-הפחמים, שהם נשכרים מרצונם, הרי הם עבדים לאדוניהם, ובודאי חלק האנשים שהם צריכים להיות שפלים במצב, לולא הרשעה ששלטה כ"כ בלבות בנ"א[36], עד כדי רמיסת משפט, הנה אם היו עבדים קנויים קנין כסף אז היה מצבם יותר טוב. למשל עכשיו אנחנו צריכים להערות מוסריות לדאוג בעד חיי העובדים, החומרי והמוסרי, והעשיר שלבו אטום לועג לכל צדק ומוסר, ויותר נח לו שבמנהרה יחסר אור ואויר, אע"פ[37] שעי"ז[38] יתקצרו חייהם של עשיריות אלפים אנשים, ויעשו חולים אנושים, רק שלא יוציא מכיסו עשיריות אלפים שקלים לכונן את המנהרה במצב יותר טוב, ואם לפעמים תפול מכרה, ויקברו חיים עובדיה, לא ישים על לב, כי ימצא עבדים אחרים נשכרים. מה שא"כ[39] אם היו העבודות הללו נעשות ע"פ חק עבדות חוקית, שהעבדים המה קנין כספו של אדוניהם, אז הדאגה לחייהם ואשרם תהיה שוה לדאגתו על הונו, "כי כספו הוא", אז היו באמת העובדים הדלים הללו יותר מאושרים וצפויים לעתיד יותר טוב. ע"כ תורתנו הקדושה היא הולכת בדרכה לרומם את לב האדם, לקרבו אל דרכי אדון כל המעשים ב"ה, וממילא כל זמן שהעבדות הטבעית תהיה מוכרחת להיות נהוגה בחברה האנושית, "בראתי יצה"ר[40] בראתי לו תורה תבלין" , תהיה העבדות החוקית מבסמתה ומחזירתה לטובה.

אמנם כל אלה ההשפעות היו הולכות בדרך ישרה, לולא גרמו חטאינו ועונות אבותינו להפסיק על משך זמן ארוך את פעולתנו ע"י אור תורתנו על עצמנו ועל העולם כולו. אבל מיום שחרב בית המקדש ונתפזרנו בין העמים אין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו, וחשכת ימי הבינים דוקא אז הרימה ראש, ותעות את יושר התעודה של ארחות חיים, ותעשה העבדות למפלצת, ותאבד את תעודתה, שהיא לשמור את הכושלים שבבנ"א[41] מתגרת יד אנשים רעים ותקיפים, ע"י מה שתביאם לאותו מצב של בטחון הרכוש, עד שכפי המצב ההוה היה נשקף שיוצא שכרה בהפסדה, ותגמר האנושיות אומר לבטל את חק העבדות החוקית, אע"פ שלא תעצר כח לבטל את העבדות הטבעית, גם אין בכחה להגן על המגרעות, שביטול העבדות החוקית מביא על החלק העבדותי שבבנ"א. זה צריך להיות גנוז בתורה עד תקופת האורה שמציון תצא תורה, "ועשרה אנשים מכל לשונות הגויים יחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלקים עמכם" [ע' זכריה ח כג]אז תכיר החברה האנושית כולה, כי אחרי תיקון הלב, להיות לב בשר, מלא יושר חנינה חסד ורחמים, ראוי וכשר הוא לירודים שבבנ"א שיהיו כולם מסורים תחת חסות מעולים וצדיקים חכמי לב, שתהיה דאגתם עליהם מתיחסת כיחס הקנין ובזה ימצאו אשרם ובטחונם בחיים.

אמנם המצב החברותי והמוסרי נעוצים זה בזה ע"פ דעתו של אל דעות ב"ה. ע"כ האנשים הראויים להיות עבדים המה ע"פ תקונו של עולם אנשים כאלה, שהרחבת חופשתם תביא רעה להם ורעה לעולם, בהיותם בטבעם נוטים לחיים שפלים, שרק ע"י כח מעיק מבחוץ יתישרו ויתרוממו, וזה יארע הרבה מהשפעת אבות. כי כמו שמעלות הנפש ותכונות לטובה יבאו בחק ירושה כן תכונות שפלות ג"כ יהיו למורשה, ולפעמים יקנה אדם לעצמו ע"י התגלות נטיה תכונה כ"כ שפלה, שאלפי דור צריכים להרימה, ויחש האבות פועל, בין מצד היחש החומרי בין מצד הקשר הנפשי, אפילו בריחוק מאד. ע"כ התגלות השפלות של חם היא פעלה, שהיוצאים מגזעו יותר הם ראויים להיות עבדים משיהיו מושלים בעצמם, ועומק התכונה היא האריכה, שאין ראוי לברוך, שתכונות רמות-ערך ושאיפה לחכמה ואהבת השי"ת[42] ובריותיו הן טבועות בהם, להתדבק בו. וכדי להעיד על עומק היושר, שהאנושיות צריכה להמצא בו, מצד השפעתה של תורה, אסור או ראוי עכ"פ[43] שלא למחק חק העבדות ממציאותו, כ"א לישרו על תכונתו הראויה. וזהו עומק הרושם שצריך להמצא בדין "יום או יומים" בדיוק שהרי יסוד כל העונשים, אפילו עונש של הורג נפש, צריך שיהי'[44] נשקל ע"פ הפלס של תיקון העולם בעתיד, א"כ כל מאורע שיש לו הגנה על העתיד והרוב, חוץ מהיושר הפנימי שבלב, ע"כ שהעונש צריך שיהי' מוגבל לפי הערך של ההגנה החיצונה, שאם לא יהי' פועל כלל בהכרעתו הרי המשפט יוצא מכלל רחמים ותיקון-עולם לכלל נקמה. ע"כ כיון שכספו הוא, והאדם חס על כספו, ולא תארע כ"כ בנקל הריגת עבד בזדון, מפני הפסד ממונו, ע"כ לא יוקם, כי אין ראוי למנע ממשפט רושם של שלילת נקמה כ"א תיקון ורחמים על הכלל. ויש לזה רושם ג"כ בהראב"ע[45] ז"ל[46]. ובין תבין, שהערת רבותינו ז"ל במדרש ובאגדה ע"ד הכרתו של נח בצורך השירות לבנ"א[47], שאינה כ"א ההכרה בטיב החברה והכרחיותה לעבדות, ושעל כן ראוי שיהי' החלק היותר נאות לשפלות העבדות, מצד שפלות תכונתו למוסר ולחכמה, המוכן להכנע. וזהו יסוד הרצון של ביטול טענת הכנענים, שתעודת הכיבוש הנהוגה בכלל האנושיות היא לתכנית הרמת קרן רוח האדם, שהקיבוצים הקטנים עלולים יותר להשפל, וע"י הכיבוש נתאחדו יותר ממלכות

גדולות, והוא צעד להתרכזות האנושיות למשפחה אחת באחרית הימים. אמנם ראוי תמיד, שהקיבוץ שממנו יהי' נובע אור יותר גדול וטוב להשלמת הכלל יהי' נכבד, והמתגבר יהי' היותר הולך לדרך האורה, וזהו יסוד העבדות בטבע, עד שיש לכיבוש ישראל מיד הכנענים היסוד היותר חזק בשאיפת ההתקדמות האנושית, שמזה נובע החק של "מה שקנה עבד קנה רבו".

ממוצא דבר תשכיל, שאותם שרצו להעמיד את השאיפה לביטול העבדות בהוה מפני שתמכו א"ע[48] בכה"ק[49], הם דומים לאיצטגנינים הרואים ואינם יודעים מה רואים. אמנם יש ערך לחק העבדות החוקית, שיהי' משמש לטוב בעולם, אבל צריך לזה עולם מסודר כראוי, ומ"מ[50] הד-קול של אותם היתרונות, שהעבדות פועלת באופן בלתי-מבורר למחזיקים עצמם, הוא הגורם את התביעה מצד המחזיקים. אבל מבלעדי הכנה כוללת גדולה ועצומה א"א שיהיה העולם נשפע כראוי מקדושת כה"ק[51], כ"א עם-ד' לבדו בהיותו מוכשר הכשר פנימי יותר קרוב, ומאז גזרו חז"ל[52] שכה"ק[53] מטמאים את הידים, ולפי חבתן טומאתן, למי שרוצה להשפיע מהם דברים מעשיים בעולם הכללי, שאינו מוכשר אל הדרכה כ"כ רוממה כעת עד עת קץ.

ודע עוד, שהחזיון של הכחות המתפתחים לטובה ולאורה מצד כח התורה הוא הולך במערכה, עד כמה ראוי שיהי' נובע מכח הדין והמשפט ועד כמה ראוי שיהי' נובע דוקא מטוב הלב ומהסכמה פנימית בלא שום מעיק כלל, אפילו מועקה מוסרית. וזהו היסוד שאנו מחברים תמיד ברית אבות עם כל הדברים היותר עקריים, וברית א"י[54] היא מחוברת מחזקת ירושת אבות וקבלת התורה. אמנם האבות קיימו את התורה מהכרה פנימית וחפשית, וזה היתרון ראוי שלא יחסר על חלק גדול מהמציאות המוסרית, וזהו יסוד החלקים הגנוזים שהמה יוצאים דוקא בתור מדות חסידות ולפנים משוה"ד[55], שאם היו באים בתור הלכה הכרחית היו מטשטשים את ההדרכה הקבועה, להיות הולכת הלוך ואור לדורות עולם ולהיות לאור גויים ועמים רבים לפי מעלות רוחם השונה מאד. כי הצד המוסרי שצריך להמצא בתור נדבה ואהבת חסד הוא צריך לעולם להיות לו משקל נודע לפי הערך המוסרי הכללי החיובי, כערך האויר החפשי לעומת הבנינים והמעשים הקולטוריים הממלאים אותו, שא"א[56] שלא ישאירו בעבורו מקום רחב מאד. ומה שצריך להסתפח ע"פ נדבת הרוח וחופש הרצון הטוב חייב להרשם בתור מדת חסידות. ואין לשער גודל ההפסד, שהיתה התרבות האנושית סובלת, אם אלה המדות הנעלות היו נקבעות בקבע חיובי. כי רק מה שהוא יותר הכרחי לחיים החמריים והמוסריים בהוה, ופוגע אם יחלש להשרשת העתיד, זה נכנס באזהרה, וגדול המצווה ועושה, אבל מה שקולע לעומק הטוב בהיותו עומד ומתפשט בתור טל של תחי'[57] לימים יוצרו, מבלי לפגוע ברכיותו וספוגיותו את כל מטרת העילוי העתידי, זכה להקבע בתור נדבה ואהבת חסד. זהו גורל ה"לפנים משורת הדין", שמאד יפעל לטובה לעת אשר יהפך לב האבן אשר לבנ"א ללב בשר. ע"כ אותו החלק הנשאר לפנים משוה"ד מוכרח להשאר במדתו, וכל אשר תתרומם האנושיות יצאו מדות-החסידות מרשות היחיד לרשות הרבים, ויהיו קנין כל העם, "וכל בניך לימודי ד'"

ודע יקירי, שכל הדברים ההיסטוריים שהיו במציאות צריכים שיובנו ע"פ תעודותיהם, עם הדברים המסובבים מהם בהשגחת ד', לכונן הטוב והחסד באחרית, וכיון שאנו רואים שהרבה עבדים יצאו מגזע

חם יותר משני הגזעים האחרים, אנו מכירים שלתכלית ההשלמה הכללית היו הם ראויים לעבדות, ולו התרוממו לחירות בלא-עת פעלו בודאי, בחירותם, הבלתי-ראויה להם, לרעה על הרוח האנושי ועל דרכי חיי הציבור והיחיד, וזהו תכלית הבנת קללת נח. וה"ה[58] בכל עבר היסתורי, שהכל הוא מעשה ד' בחסד ובחכמה. ואין זה מונע כלל את שורת היושר האנושי לעשות לתיקון הציבור כל מה שאפשר, לפי המתגלה בדור. אדרבא לולא ההשקפה הברורה, שכל העובדות שבעבר היו נועדות לתכלית הטוב, יש להרשים על החיים רק את כח האגרוף, ולא יקום רוח לחוקק צדק, אבל בידיעה שגם הרשע-כסל הי'[59] טוב ותכליתי בעבר, וע"כ[60] לא נזדמנו לו סיבות מספיקות להדפו, א"כ יסוד היושר מבונה יפה, וכשמזדמנות סיבות נאותות לגרש את ההיזק המוסרי, שנסתבב ע"י השימוש לרעה בדברים הטובים, רק אז מתמלא הלב חריצות של צדק להרים כח המשפט והיושר. ואין מעכב ומונע כלל מה שישראל מצווים לשמור את הרושם האלהי, לתעודת בנין העולם לזמן היותר מרומם במוסריותו, והמתעלה מקלקולי העבר ביותר, זהו עבודה מיוחדת לישראל, מוגבלת ומעשית, ועמה דוקא יחדור רוח ד' להרבות חסד וצדק בכל העמים, ע"פ השקפותיהם המתבררות להם. וראוי לכל ירא-ד' באמת לחזק ידי חסידי האנושיות, ולהרחיב יושר דעותיהם, עם תמימות ההשקפה להבדיל בין עבודת פנים לעבודת חוץ. והכלל הוא, שכ"מ[61] שתמצא בזה רושם של יחס הגזע בתורה ובדחז"ל[62] הוא להצדיק משפט עובדא של מציאות, להכיר מעשה ד' במהלך ההיסטוריה, לא פחות מבמהלך צבא השמים, "זכור ימות עולם" "ושאו מרום עיניכם" בחוברת. ע"כ טבע העבדות בכלל האנושיות היתה ראויה להיות נקבעת במקום הראוי לה ביותר, ע"פ נטיות הנפשיות, והפיכת הסדר של שחרור העבדים אינה פועלת טוב כללי, כ"א אותו המספר המוכרח להיות נכנס בעול העבדות הטבעית יובא לאוצר הכלל גם מאותם שהם ראויים להיות בנ"ח ע"פ תכונותיהם, ונעשה עי"ז[63] עולם הפוך, "שרים הולכים כעבדים" "ועבד כי ימלוך". ואל תחשוב, שאם נקח לנו את מי שהוא ראוי להיות עבד, ע"פ תכונתו הפנימית, ונשכילהו, שבזה יצא מכלל העבדות. לא כן, אם העבד הזה יהי' יושב על קתדרא ידרוש דברים כאלה שהמדות הראויות לעבדים יהיו נטבעות בהם. וזהו היסוד שראינו חכמים גדולים דורשים דברי דופי ורשעה, מפני שזוהמת העבדות דבקה בהם. אמנם לולא הרשיעו האדונים הרעים, להתעמר בעבדיהם, יותר מההכרח הטבעי, היה הדבר הולך בטבעו, אבל רעי-אדם הפסידו את זכותם ע"י אכזריותם, והוכרח קשר העבדות הקבוע במצריו להיות ניתר, ומקומו לקחה העבדות הטבעית, שבודאי לא תוכל להתאים לכל הצדק, עד אשר תצא מציון ישועה ואורה לכל העמים, לדעת איך צריכה צדקת ד' להעשות ע"פ רוחה של תורה, בכח החסידות והנדיבות, הממלא את לבב האומה, אשר רוח ד' אשר עלי'[64], שלא ימוש מפיה ומפי זרעה וזרע זרעה, היא הערובה לגאולתה. רוממות אומה על חברתה, הקבוע בסדר עליות וירידות העמים, היא ג"כ בנוי' על היסוד של ההכשר שיש לכל אומה לשמש ברוחה הכללי, להשלמת כלל האנושיות. וזהו העומק היסודי של תמצית הלימוד, היוצא מ"מה שקנה עבד קנה רבו". כשמשתמש במקום זכיות מכריעות בין משפטי עמים, ועל מציאות ההכרח של השימוש לאדם התבונן נח בהשקפתו על הצביון הכללי של העולם בתיבה, וההכרח עצמו הי' סיבה כללית שימצא ג"כ צד שפל וגרוע במין האנושי, הראוי לעבדות, ובהיותו ראוי לזה "אין ברוך מתדבק עמו", כי עירוב מדות העבדים במזגי בנ"ח יפעל לרעה על כלל בנין מהלך הנפש.

והנה מכתבי נפסק ימים רבים מהמון הטרדות, וע"כ הנני אוחז דרך קצרה שיספיק לנבון כמוך, יקירי. בענין דיני ב"נ[65], דע שישראל, בהיותו העם אשר בחר בו ד' לאור גויים, יש לו זכיות מיוחדות, שלפעמים כשצריך לקיומו, או לתועלת הרשמת מעלתו, לותר על איזה חק מוסרי, גם זה הוא טובה כללית, שחוזרת באחרית אל הכלל כולו. אמנם הגדרים כמה יש לותר צריכים להגבלה תורית, לפעמים מקבלה או מתקנה, ולפעמים גם בדברים מפורשים בתורה. והנה ההכרעה בין שיתוף הקנין, המעביר קו על כח הצדק של "שלי שלי ושלך שלך", ובין הגבלת זכיות כל יחיד ויחיד, זה אחד מהדברים הקשים שבעמקי המשפט. והנה על הדבר הנאבד באמת הכריעה תורה, שאחר היאוש כבר כח השיתוף גובר בו על כח היחוד, והשיקול האלקי השוה בזה את כף המאזנים לצד הקומונא , שגם בה נמצא גרעין טוב, ובלא יאוש נתן מקום להכריע על ידו את יתרון השימוש לטוב ולצדק בכח הרכוש. ע"כ בין ישראל לישראל המשפט הכללי הוא, שהשימוש בכח הרכוש הוא כערך שוה, כמובן ביחש נערך כללי, שאינו צריך להזדקק לדקדוקי פרטים, וע"כ כח ההתיחדות עודנו פועל גם על האבדה. אבל אם החזקה היא שכח השימוש ברכוש זה כשיהי'[66] ביד המוצא יהי' יותר נאות לטובת כלל האנושיות באחרית, מאשר יהי' ביד בעל האבדה, אז כבר מספקת היא תביעת הצדק להכריע לצד הקומוניא והשיתוף הכללי ג"כ באבידה מבלעדי יאוש, והוא איסור החזרת אבידה לגוי, שלולא הדעה הכוללת של רדיפת הצדק הרחוק לא די שלא הי' נאסר כ"א הי' נכנס בכלל חיוב, וע"כ בכל מקום שיוכל שם שמים להתקדש, וקדושת שם שמים היא באמת ע"י הכרה הבאה מן החוץ, שכחה של תורה פועל כ"כ על פרטי אישי האומה, לותר מזכיותיהם הפרטיות בשביל כבוד הכלל, שהיא עצמה מדה משובחת מאד, אז כבר הדבר חוזר לעצמיות חיובו, ו"דרכי-שלו" זה הוא מיוסד על עומק האמת מצדי-צדדים. ובשום אופן וענין אין צדקה לשום אומה בעולם להגביל זכיות חברתה בלא תכלית נשגבת כללית, ע"כ צדקו מליצי ישראל בתביעתם "הלא אב אחד לכולנו", לבד מה שהעיקר הוא כדעת המאירי, שכל העמים שהם גדורים בנימוסים הגונים בין אדם לחבירו הם כבר נחשבים לגרים תושבים בכל חיובי האדם. אמנם גם אם נאמר כפשטם של פוסקים אחרים ג"כ אין בזה בית מיחוש כיון שיש לפנינו ענין תכליתי.

ולימוד התורה, דע יקירי שאין לך דבר המפסיד את יסוד השלמת החברה האנושית, כהשפעת ענינים נעלים בהמון שאינו ראוי לקבלם. ומי שחשב שיצליח את כל באי עולם ע"י מה שילעיט אותם ממוסר התורה, קודם שהוכשרו לכך, לא ירד כלל לעומק הכונה הטובה האלקית. והראי'[67], שתחת המסוה של "ואהבת לרעך כמוך" ערכו במות-תופת לשרוף אנשים, שלא יכלו לדבר על מוסרם שום דופי. והכל הוא מפני שעניני התורה הזכים הם צריכים הכשר, והיא למימינים בהם סמא דחיי, אבל פושעים יכשלו בה, ע"כ אסור ללמד ד"ת[68] לנכרי. ואם יזדמן יוצא-מן-הכלל, שפעלה התורה עליו להיטיב, אין למדים מן הכללות, וכל ההלכות הקבועות נאמרו על הרוב הנהוג, והרשות ניתנה לחכמים מובהקים להורות היתר להוראת שעה, מכ"ש[69] כשיש בזה משום קידוש השם או מגדר מילתא, ויתר הגדרים הנצרכים לזה, שאין כאן מקום ביאורם.

וחסידי או"ה[70], שכתב הרמב"ם[71] שאם עשה אותם מהכרע הדעת אינו מחסידי או"ה ולא מחכמיהם, הנה הגירסא האמיתית היא "אלא מחכמיהם". ודעתי נוטה, שכונת הרמב"ם היא שמעלת "יש להם

חלע"ה" היא מעלה ירודה מאד, אע"פ שהיא ג"כ טובה גדולה, אבל כיון שאפילו רשעים וע"ה שבישראל זוכין לה היא לפי ערך המעלות הרוחניות מעלה ירודה, והרמב"ם[72] סובר שהמושכלות מצליחים את האדם הרבה עוד יותר מהצדק של ההנהגה, ע"כ סובר שהמדרגה של "יש להם חלע"ה" היא מעלה של חסידי או"ה דוקא, שלא גברו במושכלות, כ"א קבלו האמונה בתמימות רגשי לבב, והתנהגו בדרך ישרה, ע"י מה שקבלו שהמצות שלהם ניתנו כך ע"פ ד', אבל מי שע"י[73] הכרע הדעת זכה להשיג ז' מצות ב"נ הוא באמת חכם לב ומלא תבונה, הוא נחשב מחכמיהם, שמעלת החכמה היא גדולה מאד, וא"צ[74] לומר שיש לו חלע"ה"[75], כ"א הוא עומד במדרגה קדושה, שצריכה להתפרש במבטא יותר מלא מהלשון של "יש לו חלע"ה". וגם אם יהיו דברי הרמב"ם כפשטם, אין בהם זרות אם נאמר, כי מדת עוה"ב[76], שהוא מדבר עלי' בספרו, היא אותה המדה המיוחדת, שהיתרון האלקי שיש לתורתנו הקדושה הוא מקנה למקייימיה, ויש מעלות אחרות שכל דבר טוב יכול להקנות אבל אין זה נקרא בשם עוה"ב, ובאותו היתרון הוא בא מכחה של תורה, ומסתגל למי שמקבלה בקדושת אמונתה, ואין זה שולל כלל מעלות אחרות מצויירות לכל פילוסופיה כדרכה.

ועניני המלחמות, אי אפשר הי' כלל, בשעה שהשכנים כולם היו זאבי ערב ממש, שרק ישראל לא ילחם, שאז היו מתקבצים ומכלים ח"ו[77] את שאריתם; ואדרבא הי' מוכרח מאד גם להפיל פחד על הפראים גם ע"י הנהגות אכזריות, רק עם צפיה להביא את האנושיות למה שהיא צריכה להיות, אבל לא לדחוק את השעה. ודע שבהלכות הציבור לא החמירה תורה כלל לדחוק את רוח העם לחסידות, מפני שאז היתה החסידות הכללית נעשית דרך קבע וחובה, ותכלית התורה היא שתקבע ההערה השכלית בכח אהבה ונדבה. וזהו יסוד כמה קולות שיש בדין-תורה ביחש לסדרי המלחמות, ועזיבת האלילים היא נאותה לתעודת ישראל הכוללת, ומובן שמ"מ[78] הי' הדבר מסור לב"ד[79] לראות מצב המוסר של הע"ז ההיא, ולא היו כל הענינים שוים, ובעוה"ר[80] לא נתפרשו לנו הדברים לפרטיהם, ממיעוט השימוש המעשי מאז אבדנו חסננו הלאומי, עד אשר ישיב לנו השי"ת עטרת תפארתנו במהרה בימינו.

והדעות הרעות, צריך אדם להתגבר עליהן בכח שכלו, ואם אינו יכול לברר לעצמו עכ"פ כיון שהם גורמים הירוס בחיי החברה ע"כ יש כח להכריח שלא ידבר בהם באזני זולתו, שזהו דבר מעשי, וכשישמור זה ממילא יבא להכרת האמת. ותדע שסמכה תורה ענין נוקב שם ד' למכה אדם ומכה בהמה, כלומר שהוא ענין הריסה חברותית נוסף על הקלקול השכלי והמוסרי.

ומה שכתבת על דברי בענין החפשים, אבאר לך: כונתי היא, שיכולים להסביר להם ג"כ, כי מה שנתקיימה האומה עד כה ע"י קיום המצות אנו רואים בעדות של נסיון, שא"א להכחישו, ואם אפשר שתתקיים היא ורוחה בלא קיום התורה לפי ידיעתנו הוא דבר נמנע, אבל גם אם ניתן להם טעותם לא יוכלו לומר שקנו ע"ז[81] נסיון ארוך, השוקל כאותו הניסיון הבטוח שלנו, א"כ להכניס בסכנה קיום האומה, החביבה גם להם לפי דברם, הוא רשע וכסל. ומי שמכיר, אפי'[82] רק מהכרע הדעת, שיש נפש משכלת במציאות, ושכל דבר שהוא עול ורשע אי אפשר שיהי' לו אחרית טובה, יבין כי מי ששולח יד בקיום האומה, בין מצד תאותו בין מצד דמיונו, הוא חבר לאנשי-משחית היותר רעים. עכ"ז[83] אינני

שולל טענת כף זכות, שרבים מרעועי הדיעות שבדורנו הם קרובים לאנוסים, מפני שיבושי הדיעות ומיעוט השפעה לברר דרך הישרה לנבוכים. ודי יגיה חשכנו בחסדו.

מכתבי זה התחלתי לכתוב ברחובות, כאשר בא מכתבך לידי, ואח"כ נטרדתי הרבה עד אחר ר"ה[84] העבר, ב"ה, וכשבא אחי ש"ח שי'[85] נזכרתי להשלימו בחפזון גדול. ותיטיב לדקדק בדברי, אקוה שתמצא מבוקשך. וכתוב נא לנו מכל אשר עמך, ואל תמנע ממני טוב הערותיך המחוכמות, כי מעוררים צעירים בדברים-שבלב יקרים לי מאד, ואקוה בל"נ[86] לעת המוכשר ביותר לבאר יותר בסגנון מובן בעזהשי"ת[87].

הנני חותם בברכת השנים ואה"ר[88], יצליחך השי"ת בתורתו ויראתו, וירחיב דעתך בשכל טוב לדעת שמו יתי', ותהי'[89] לאיש מצליח בכל מילי דמיטב, כנפשך היקרה ונפש ידידך אוהבך, שוחר אשרך מעל אדמת הקודש,

אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. מנ"א - מנחם אב
3. תרס"ד - השנה תרס"ד (1903/1904)
4. כ' - כבוד
5. חו"ב - חריף ובקי
6. מו"ה - מורנו הרב
7. נ"י - נרו יאיר
8. וכא"ל - וכל אשר לו
9. שלו' - שלום
10. יתי' - יתברך
11. כ"א - כי אם
12. ע"י - על ידי
13. זא"ז - זה את זה
14. ות"ל - ותודה לא-ל
15. בחו"ל - בחוץ לארץ
16. ע"ד - על דבר
17. א"א - אי אפשר
18. ע"כ - על כן
19. ואח"כ - ואחר כך
20. בחוה"ל - בחובות הלבבות
21. וכ"כ - וכל כך
22. תהי' - תהיה
23. יהי' - יהיה
24. ג"כ - גם כן
25. וע"ז - ועל זה
26. כ"כ - כל כך
27. מ"מ - מכל מקום
28. וע"י - ועל ידי
29. שכ"כ - שכל כך
30. א"כ - אם כן

31. שאע"פ - שאף על פי
32. שתהי' - שתהיה
33. זל"ז - זה לזה
34. בבנ"א - בבני אדם
35. ע"פ - על פי
36. בנ"א - בני אדם
37. אע"פ - אף על פי
38. שעי"ז - שעל ידי זה
39. שא"כ - שאם כן
40. יצה"ר - יצר הרע
41. שבבנ"א - שבבני אדם
42. השי"ת - השם יתברך
43. עכ"פ - על כל פנים
44. שיהי' - שיהיה
45. בהראב"ע - ברבי אברהם אבן עזרא
46. ז"ל - זכרונו לברכה
47. לבנ"א - לבני אדם
48. א"ע - את עצמו
49. בכה"ק - בכתבי הקודש
50. ומ"מ - ומכל מקום
51. כה"ק - כתבי הקודש
52. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
53. שכה"ק - שכתבי הקודש
54. א"י - ארץ ישראל
55. משוה"ד - משורת הדין
56. שא"א - שאי אפשר
57. תחי' - תחיה
58. וה"ה - והוא הדין
59. הי' - היה
60. וע"כ - ועל כן
61. שכ"מ - שכן משמע
62. ובדחז"ל - ובדברי חכמינו זכרונם לברכה
63. עי"ז - על ידי זה
64. עלי' - עליה
65. ב"נ - בן נח / בני נח
66. כשיהי' - כשיהיה
67. והראי' - והראיה
68. ד"ת - דברי תורה
69. מכ"ש - מכל שכן
70. או"ה - אומות העולם
71. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
72. והרמב"ם - ורבי משה בן מימון
73. שע"י - שעל ידי
74. וא"צ - ואין צריך
75. חלע"ה - חלק לעולם הבא
76. עוה"ב - עולם הבא
77. ח"ו - חס ושלום

78. שמ"מ - שמכל מקום
79. לב"ד - לבית דין
80. ובעוה"ר - ובעוונותינו הרבים
81. ע"ז - על זה
82. אפי' - אפילו
83. עכ"ז - עם כל זה
84. ר"ה - ראש השנה
85. שי' - שיחיה
86. בל"נ - בלי נדר
87. בעזהשי"ת - בעזרת השם יתברך
88. ואה"ר - ואהבה רבה
89. ותהי' - ותהיה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת צ

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ז שבט תרס"ה - יפו **נמען:** ר' בנימין מנשה לוין ור' משה זיידל

הרב קוק משיב על שאלות במחשבה. הרב קוק מסביר שדרישת הלכות דעות אינה פלפול של קושיה ותירוץ, אלא הרחבת השקפות כלליות, ושאת הפרטים המעשיים בדיני נפשות היו מכריעים בתי הדין בשעתם. הרב קוק דן בעבדות ככורח טבעי שהולך ופוחת עם התפתחות התעשייה, בייחודו של כנען, בדאגה לרוחניות העבד, בטעם איסור שעטנז דווקא בצמר ופשתן, ובבחירה אצל בעלי חיים.

עיקרי הדברים

- דרך העיון בטעמי תורה.
- עבדות, כנען ושעטנז.
- בחירה חופשית אצל בעלי חיים.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3] י"ז שבט תרס"ה[4].

שלו'[5] וברכה לכ'[6] אהובי נפשי ויקירי החתנים המפוארים, בתורה וחכמת לב, ויראת ד' אוצרם, מר בנימין מנשה לעווין ומר משה זיידל נ"י[7], ירוממו אף ינשאו לשם לתהילה ולתפארת.

אחדשה"ט[8] באה"ר[9].

מרב עמל ועבודה, ומרב דאבון נפש על מצב אחינו שבגולה, ירחם צור ישראל חלק יעקב ומושיעו בעת צרה, ויוציאם מהרה מאפילה לאור גדול, לא הי'[10] לי שעת הכושר להשיבם על מכתביהם היקרים. וגם עכשיו, שלקחתי לי זמן קצר לזה בחזקת היד, הנני מוכרח לקצר כפי האפשרי. והנה מכתבו של בנימין שי'[11] נאבד כעת מידי, ומונח לפני רק מכתבו של משה שי', ועליו יסובו דברי המעטים כעת.

העירות יפה, אם חלק ההגנה של שמירת הרכוש שבטבע ימעט כח העונש לכדי יום או יומים, אם כן באב שהרג את בנו הי' ג"כ[12] ראוי להיות העונש ממועט באיזה מדה. והנה אני צריך לחזור עוד הפעם, מה שכבר העירותיך במכתב העבר, שאין כונתי להעמיד את דרך הדרישה בהלכות דעות באופן הדומה לפלפול פרטי, שאנו מציבים קושיא ואחריה תירוץ, כ"א[13] לרומם את המחשבה להשקפות כלליות בעומקה של תורה, שכל מה שנשכיל יותר לרומם ולהרחיב את השקפותינו נהיה יותר קרובים לאור האמת, ומוארים יותר מזיו החיים של תורת אלקים חיים ב"ה. ע"כ[14] כשנפגש בדרכנו איזה קושיא, אל יפול לבבנו לפנות מדרך הכללית המאירה, כ"א ננסה חילנו לגלול על ידה אור חדש. וממוצא דבר תבינו ידידי נפשי, שכאשר אנחנו באים לדבר על דבר כללי תורה, אם יסתעפו לנו על פיהם פרטים מעשיים, אנחנו צריכים לחלק את הנידונים, אם יהיו מעשים השייכים לנו בגבול ההוראה המעשית אנו דנים ע"פ[15] דברי חז"ל[16] המפורשים אצלינו, וע"פ[17] תולדות המסתעפות מדבריהם, אבל כשאנו באים לצייר איך נידון בענין שאינו נוגע אצלנו למעשה, אין אנו יכולים לדון איך היה דרך ההוראה המעשית מסתימתם של דברי חז"ל. שהרי זה הדרך עצמו של ההבנה בכללי תורה, כזה וכיוצא בו ויותר הרבה

רחב ממנו, הי' דרך הפלפול אצל שופטי ישראל, הנביאים והגבורים, הסנהדראות והנשיאים, בשבתנו על אדמת קודש ורוח ד' עמנו, וכל ב"ד[18] ידע לכלכל דבר במשפט, לדעת מה יעשה ישראל, ע"פ עומק אמתתה של תורה, קודם שנגזרה הגזירה, מפני ירידת הדורות ופיזורם של ישראל, "לצור תעודה ולחתום תורה בלימודי". ע"כ אין אנו יודעים כלל אותם דרכי הפלפול, שהיו הסנהדרין, למשל, דנים אם הי' בא משפט בדי"נ[19] במאורע של אב שהרג את בנו, שע"כ[20] אין אנו יכולים לעמוד על הפרטים, איזה אופנים של קולא, שהיו המזכים דנים בזה, ע"פ יסוד אותו הפלפול העקרי הנובע מכללות יסודה של תורה, איך להגביל ולמעט כח העונש מפני כח ההגנה של רחמי האב, שאנו למדים יפה את המדה מדין "יום או יומים" של עבד, אבל להגבילה בדיוק יחסר לנו אותו כח השופט, שצריך עמו דוקא כח החיים השלם של האומה במקום אשר בחר ד'. לבד מה שגם משפט הפשוט הוא ג"כ אמת, שהתורה דברה תמיד על צד הרוב, ולא על העניינים הזרים שחוץ לטבע המציאות, וזה השריש הרמב"ם[21] בכמה מקומות במו"נ[22], ע"כ אין צורך להתעסק ביחוד באותו מאורע של אב שהרג את בנו, והדבר מסור לבינת-לב של דרישת הבי"ד[23] בשעתו.

ב(. ועל דבר העבדים, שהעירות למה יהיו חלים משפטי העבדים גם על ב"נ[24] שאינם מבני כנען, לא דייקת יפה בדברי. אנכי אמרתי, שיש הכרח טבעי במצב האנושי שיהיו מקצתם עבדים, והחק הטבעי יעשה את שלו, המלאכות הכבדות והבזויות נעשות ע"י[25] עבדים, ואם לא יהיו עבדים ע"י החק יהיו עבדים ע"י מכריח עצמי מדאגת קיומם, א"כ[26] לא הרויח השחרור מאומה בכלל המין האנושי, זולת לפי אותו הערך של התמעטות הצורך למלאכת עבדים בכלל, שזה הולך ומתקדם ע"י ההתפתחות של חרושת המעשה, שהאדם רודה על ידה ביותר בכחות-הטבע, והדברים הולכים בהדרגה לפי ההתאמה של חקי המוסר, ע"י השגחה נפלאה של אדון כל המעשים ב"ה. א"כ העבדות של כנען היינו שבגזעו תתגבר אותה השפלות ודלדול הכחות הרוחניים המביאים לידי עבדות, וכן היה באמת שמרבית העבדים היו תמיד מבני חם, אבל כל מי שנעשה עבד ע"פ הכרח מצבו לעולם יהיה עבד גם אם לא יהיה לו קונה, כי "אכף עליו פיהו", ובתיקון דרכי המוסר הטוב היותר נאות לירודים שבבני אדם, הוא להיות עבדים לאנשי-מעלה. ויפה התפאר אליעזר "עבד אברהם אנכי". ג) ומה שכתבת במה התיחד כנען מיתר בני חם, ההכשר לעבדות הוא ההכנה למדות שפלות ותאות גסות, שאינן מתעדנות אפילו ע"י ההרגש של כבוד המדומה, וניכר כח זה בכנען, כמו שהעידה תורה "כמעשה ארץ כנען לא תעשו", ואמרו בספרא שהיו מקולקלים בתועבות מכל האומות, א"כ הובלטה עבדותו של חם בכנען ביחוד. ד. (ואשר חשבת שבהיות האדון צדיק ובעל-מוסר לא ידאג רק לחומריותו של העבד ולא לרוחניותו, לא כן הדבר. אותה המדה של הרמה רוחנית, שבעל נפש הראויה לעבדות צריך לה, כבר מוכן הוא כל איש תמים בדרכיו לדאוג בעבור עבדו. וכשיהיה העבד יותר שלם במדותיו ושכלו יביא לבעליו ריוח יותר. אבל לדאוג יותר מדאי בעד הרוחניות, כבר ביארתי שההלעטה יותר ממדה הראויה לפי מצב הנפש, אע"פ[27] שתחכים את האדם, אבל לא תהפך את יסוד תכונתו, ואז ישמש גם כח החכמה לתכונה של העבדות, ויהיו "עבדים רוכבים על סוסים ושרים הולכים כעבדים על הארץ", שהוא ענין רע.

ה(. ומה שהעירות מענין איסור לימוד תורה לנכרי, ממה שאמרה תורה לכתוב על האבנים את דברי התורה, כדי שילמדו או"ה[28], אין למדין דורות משעה. אותו ההכשר, שהוכשר העולם בעת יציאת מצרים ומ"ת[29], מהתסיסה הגדולה שנעשתה ע"י גילוי שכינה, שאח"כ[30] נתגלתה לאטה בין או"ה, ויצאה אל הפועל שיהיה חלק גדול כ"כ[31] מהמין האנושי עוזב מה שהורישוהו אבותיו, ושב להכיר את שם ד' אלקי ישראל ב"ה, זה היה מאורע שאינו נמשך. אבל ההדרכה הקבועה היא, שיחדור האור בעולם דוקא ע"י אורם של ישראל, אז יהי'[32] מובן דעת ד' ועזוז עם כל סדרי החיים, המתיחסים לאותה האמת הגדולה, בין ביחיד בין בציבור. אבל אותה המחשבה, שחשב מי שיצא ללמד משפטים בלא-עת לאותם שנאמר עליהם "ומשפטים בל ידעום", גרמה שרק המשפטים האמוניים נשאו על דגלם בלא יחש לכלל סדרי החיים, ביחוד הציבורי, ואז המה מוכרחים להשתבש, ע"כ נשתבשו בין בדעה, שנעשו קרובים לע"ז, בין במעשה, שלא נזדככו כלל במדותיהם, כראוי למי שנושאים דגל של אהבה וחסד בידם לפי טענותיהם.

ו(. אמרת שלפי דברי התורה הולכת ומתפתחת, וח"ו[33] לא אמרתי מעולם דבר זר כזה. מושג ההתפתחות, שרגיל העם ליחש, הוא מאורע של פנים חדשות, המביא קלות ראש. ומה שאנכי אומר, שהידיעה העליונה, הסוקרת כל המעשים מראש ועד סוף, היא סובבת את כל התו"כ[34], היא אמתת קבלת עול מ"ש[35], שהוכנו מראש כל הסיבות שיסבבו ההבנות וההרגשות לבא לידי החלטות בכל דור ודור כראוי וכנכון. ע"כ אי-אפשר לאמתתה של תורה להתגלות כ"א בהיות עם ד' כולו בארצו, מבונה בכל תיקוניו הרוחניים והחומריים גם יחד, שאז תשוב תורה שבע"פ[36] לאיתנה, לפי הכרת ב"ד הגדול, היושב במקום אשר יבחר ד', על כל דבר אשר יפלא למשפט, ואז אנו בטוחים שכל תולדה חדשה תהיה מוכתרת בכל עז ובכל קודש, כי קודש ישראל לד'. ואם תפול שאלה על איזה משפט שבתורה, שלפי מושגי המוסר יהיה נראה שצריך להיות מובן באופן אחר, אז אם באמת ע"פ ב"ד הגדול יוחלט שזה המשפט לא נאמר כ"א באותם התנאים שכבר אינם, ודאי ימצא ע"ז[37] מקור בתורה, והסכמת המאורעות עם כח ב"ד ודרישת המקרא יחד אינם דברים שמזדמנים במקרה, כ"א הם אותיות מחכימות מאורה של תורה ואמתת תורה שבע"פ, שאנו חייבים לשמע לשופט אשר יהיה בימים ההם, ואין כאן "התפתחות" של גריעותא. אבל מי שבא לדון בזמן הזה, שאנחנו מדולדלים וחיינו הכלכליים אינם נערכים לשם חיים לגבי מצב האומה בצביונה הראוי, ע"פ אותן הדרישות הרוממות, הוא נכון למועדי רגל, ורחמנא ליצלן מהאי דעתא. וכל ענין הוה ועבר וכיו"ב[38], שהנני מזכיר תמיד ביחש המעשה לכללי התורה, הכל נמשך ע"פ הציור של חיי עמנו וארץ חמדתנו בתכלית השלמות, בהיות אדירנו ממנו ומושלנו מקרבנו, ארמון על משפטו ושופטנו ויועצנו כבתחילה, וארץ צבי שתולה בנוה בקיבוץ כל בניה בתוכה וכל יושביה עליה, אז כל היוצא ממעין בית ד' יהיה קודש לד'. אבל בזמן החשך והדלדול אמנם אין מעצור לאדם להתנהג ע"פ הרגשותיו היותר עדינות, כשהוא מכוין בהן לרומם נפשו, ולקרבה אל אור האמת והצדק, שהוא אור השי"ת[39] וחסדו, אבל אין זאת הדרכה של תורה כ"א מדה מוסרית פרטית, ע"כ אם בהיותה מתרחבת תביא איזה דברים של הפסד באוצר הכלל, ע"י אותו הדרך שנטיות הקדומות בזמן מביאות, יהפכו מנטיות מוסריות לדברים שיש בהם נזק לרבים, שכל חכם-לב ואיש-חסד יבין, שהחוב היותר קדוש ונשגב הוא לקמץ גם הוד מוסר נפשו לפי ערכו הפרטי,

כדי להעמיד טובה למוסר הכללי, שהוא יסוד הצדק העומד לעד. וע"ז[40] נאמר "העם ההולכים בחושך ראו אור גדול, יושבי בארץ צלמות אור נגה עליהם".

ז). ומה שנשאלת לפי דברי בענין צמר ופשתן, מה נשתנה פשתן מצמר-גפן הנני צריך להעירך עוד על כללות דרך הדרישה של טעמי תורה, שהמצות הן כדמות האותיות והתיבות שעל ידן אנחנו מבינים את המושגים, ואם תיבה אחת תספיק היתכן לשאול מפני מה לא נוספה עוד תיבה להאמר, המורה על אותו ענין בעצמו. אמנם ודאי התיבה החקוקה באורה של עולם היא צריכה להיות מובלטת בתכלית הבהירות, וזה אנחנו צריכים לרדוף לדעת את ד', ובודאי שהמחשבה העליונה הזאת צריכה להיות נחקקת בציור של חשובי בנ"א[41], ובכלל מחוברת עם הצד הנחשב של מציאות הבגדים, דהיינו לכבוד ולתפארת, ולא רק לכסות קלון ולהגן בקרה, שזהו הצד הנמוך והחלוש של האדם, הבא ג"כ מנפילה מוסרית, שהננו צופים שתתעלה בכחה של תורה. ע"כ השש, שהוא פשתן, היא ההלבשה המעטרת ביותר בארץ הקדם, עמה ראויה המחשבה הנאצלת הזאת להתאחד, לא עם יתר ההלבשות הנמוכות ממנה, שהן תוצאות של הכרח וחולשה.

ח). ומה שכתבת בענין ד' רש"י[42], שזכר הקב"ה[43] לבע"ח[44] זכות שלא קלקלו. ענין הזכות הוא היסוד מפני מה אלו ראויים לקיום ולא אחרים, ומפני שהם לא נתקלקלו בנטייתם המוסרית ע"כ הם ראויים לישב העולם על ידם, ואין זה נוגע כלל לבחירה חפשית, כמו שיש ענין זכות אבות שאינו נוגע לבחירה. אמנם עיקר שלילת הבחירה מבע"ח[45] לגמרי אין לה יסוד, ודאי אינם כ"כ רחבים בבחירה כהאדם, אבל יש לכל חי לפי מדת כשרונו ג"כ חלק בבחירה, וזהו יסוד השתלמותו בעתיד, עד אשר "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי". ומחקרי בע"ח שנתחדשו מראים יותר את האמת הזאת, שכבר אמרה תורה, וקדמום נביאים, בהרחבה, ודבר אלקינו יקום לעולם.

בנימין יקירי, מכתבך היקר איננו כעת לפני, ע"כ לא לקחתי אודותו דברים כעת, ואתך הסליחה.

כתבו לי ידידי האהובים, מכל אשר עמכם לטובה ולברכה. יחון השי"ת את עמו וירומם בכבוד קרננו, ותפארת עמו וארצו יפריח במהרה בימינו.

והי'[46] זה שלו' וברכה, כנפשכם האהובה ונפש מוקירכם ואוהבכם, דורש אשרכם בכל לב, נושא לכם ברכה מארץ חמדה,

אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ה - השנה תרס"ה (1904/1905)
5. שלו' - שלום
6. לכ' - לכבוד
7. נ"י - נרו יאיר
8. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
9. באה"ר - באהבה רבה

10. הי' - היה
11. שי' - שיחיה
12. ג"כ - גם כן
13. כי"א - כי אם
14. ע"כ - על כן
15. ע"פ - על פי
16. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
17. וע"פ - ועל פי
18. ב"ד - בית דין
19. בדי"נ - בדיני נפשות
20. שע"כ - שעל כן
21. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
22. במו"נ - במורה נבוכים
23. הבי"ד - הבית דין
24. ב"נ - בן נח / בני נח
25. ע"י - על ידי
26. א"כ - אם כן
27. אע"פ - אף על פי
28. או"ה - אומות העולם
29. ומ"ת - ומתן תורה
30. שאח"כ - שאחר כך
31. כ"כ - כל כך
32. יהי' - יהיה
33. וח"ו - וחס ושלום
34. התו"כ - התורת כהנים
35. מ"ש - מה שכתב
36. שבע"פ - שבעל פה
37. ע"ז - על זה
38. וכיו"ב - וכיוצא בזה
39. השי"ת - השם יתברך
40. וע"ז - ועל זה
41. בנ"א - בני אדם
42. רש"י - רבי שלמה יצחקי
43. הקב"ה - הקדוש ברוך הוא
44. לבע"ח - לבעלי חיים
45. מבע"ח - מבעלי חיים
46. והי' - והיה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"א טבת תרס"ח - יפו **נמען:** הגאון ר' יצחק אייזיק הלוי, מחבר 'דורות הראשונים'

הרב קוק מודה על ארבעת הכרכים של 'דורות הראשונים' שקיבל במתנה, ומעיר על דיון הספר ביחס בין הבבלי לירושלמי. לדבריו יש לפתוח פתח גם במחיצה שבין חכמת האגדה לחכמת ההלכה, שנובעות מן הנבואה ומן החכמה. הנבואה השפיעה על דרכי תורה שבעל פה, כשיטת התוספות ומן המשנה 'וזקנים לנביאים', ולכן בארץ ישראל, מקום הנבואה, ההבנה פנימית ואינה צריכה אריכות בירורים: 'אוירא דארץ ישראל מחכים'. בסוף הרב קוק חוזר ומבקש סיוע לישיבה ביפו.

עיקרי הדברים

- תודה על 'דורות הראשונים'.
- הקשר בין אגדה להלכה, ובין נבואה לחכמה.
- השפעת הנבואה על תורה שבעל פה ('לא בשמים היא').
- ההבדל בין דרך הלימוד בארץ ישראל לבבל.
- בקשת עזרה לישיבה.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"א טבת תרס"ח[4].

עתרת שלו'[5] וברכה מהררי קודש לכבוד הדרת הרב הגאון הגדול, עטרת תפארת ישראל, מגדל עז לתורה ולתעודה, כקש"ת[6] מו"ה[7] יצחק אייזיק הלוי שליט"א[8], מחבר ספר המופתי "דורות הראשונים", יהי ד' עמו ויעל.

אחדשה"ט[9] דהדר"ג[10] באה"ר[11] וברגשי קודש של כבוד והדר,

היום הופיע האור בביתי, כי הובאה החבילה ובה חמדה גנוזה ספרי דבי רב הנהדרים, ארבעת הכרכים של "דוה"ר" אשר לפי מכתב שבא אלי מידידי הרב היקר מו"ה אביגדור רבלין נ"י[12], שד"ר[13] למוסד "שערי תורה" אשר בפה עה"ק ת"ו, שדר לן מר הני מרגליתא טבאן דלית להו טימא במתנה. יומא טבא הוא לי יום זה בהגלות נגלות אור יקרות זה בביתי. אף כי אמנם הרבה שמעתי את שמע ספרו הנשגב, ומעט ראיתיו בדרך העברה מאשר בא לידי בדרך שאלה, אבל לא זכיתי עד כה שיהי'[14] עמדי בקביעות משלי, למען אוכל להתבסם יפה מבסמו בכל עת חפץ. והנה אין הזמן גרמא, מרוב הטרדות, וגם טרם שנתתי לכריכה הגונה הראויה לפי כבודו של אוצר אורה זה, להרחיב איזה דברים אף באחד מכל המקצעות הרבים אשר לתורה, הכלולים בספרים הקדושים הללו, הבנוים לתלפיות לחומת אש, מפני אויב ומתנקם החפץ לבלע את הקודש, של עזה ותקפה של חיי עולם הנטועים בתוכנו, זו תורה שבע"פ[15]. מ"מ[16] כדי להביע מעט את רגשי תודתי להדר"ג[17] מר שליט"א, אציע בזה הערה קטנה וכללית, הנראה לע"ד[18] בענין אשר הרחיב בזה הדר"ג[19] מפרק ט"ו עד פכ"ג[20] מחלק ג' מספרו המזהיר, בדבר היחש שבין הבבלי אל הירושלמי.

והנה הדר"ג, שהוא הראשון אשר פתח בדורנו את הדלת הננעלת, שהיתה מפסקת בין חכמת ישראל, כפי מה שנקלט מושגה ע"פ[21] הספרות האחרונה, ובין עומק חכמת התלמוד, ע"פ המושג הטהור והישר, שהוא מורשה לנו מדור דור, שעבדו בה באהבה ומסירות נפש כל גאוני הדורות, - לו נאה להציע לפניו, כי לדעתי העניה יש לנו עוד מחיצה אחת, שהננו צריכים לפתח בה ג"כ[22] פתח להרבות הכניסה והיציאה מגבול לגבול, והיא: בין חכמת האגדה וחכמת ההלכה. באמת, כשם שחכמת ישראל ההיסטורית לכל ענפיה חיה היא ויונקת מחכמתה של תורה לעמקה ולרחבה, והאחרונה מושפעת ג"כ הרבה מהראשונה, כן הוא בענין חכמת ההגדה עם חכמת ההלכה, שיסוד הראשונה חכמת הלב והרעיון, שכל ההלכות המרובות התלויות בדעה ובמחשבה נובעות ממנה, והשניה היא חכמת המעשים. ששניהם נובעים משני השרשים שמסתעפים מתוה"ק[23], הם החכמה והנבואה, שלא נתבארו עדיין יפה גדריהם ביחש לנתוח ההלכות וענין תורה שבע"פ. כי הך כללא ד"לא בשמים היא" יש בו כמה הררים גדולים, אע"פ[24] ששיטת הרמב"ם[25] היא ביסודי-התורה (פ"ט) דאין שייכות לנבואה לענין הלכה, מ"מ הלא שיטת התוס'[26] (יבמות י"ד ד"ה[27] רבי ועוד כ"מ[28]) היא דאין זה כלל גדול, ופשוט שהיו לכלל זה ג"כ יוצאים, והיתה הנבואה מעולם פועלת ג"כ על הליכות תורה שבע"פ, והכי משמע פשטות המשנה דאבות: "וזקנים לנביאים", שהי'[29] ערך לענין הנבואה בענין תורה שבע"פ, דדוחק הוא לומר שרק במקרה היתה המסורת ע"י[30] נביאים ובאמת לא פעלה כלום הנבואה בזה. וכן משמע לע"ד בהא דזבחים (ס"ב) "ג' נביאים עלו עמהם מן הגולה", והלא היו שם ג"כ כמה חכמים, אלא שהיו ענינים כאלה שצריך דוקא כח נבואה. ואפי'[31] אם נאמר שאין גומרים ההלכה ע"פ נבואה, מ"מ פועלת היא על סדור הלמודים. ע"כ[32] באי"י[33], שהיא מקום הנבואה, יש רושם לשפע הנבואה בסדר הלימוד, וההבנה היא מוסברת מתוך השקפה פנימית ואי"צ[34] כ"כ[35] אריכות בירורים, והיינו "אוירא דאי"י[36] מחכים", ותלמודא בבלאה הוא מטריד להו, וחכמת הנבואה, שהיא יסוד לחכמת האגדה, שהיא הצד הפנימי של שרשי התורה, פעלה באי"י הרבה יותר מבבל, שאינה ראויה לנבואה, כדאמרי' במו"ק[37] (כ"ה) "ראוי הי'[38] רבנו שתשרה עליו שכינה, אלא שבבל גרמה לו". והנה אותם המושפעים מהשרשים של חכמת הנבואה - הקיצור הוא מעלה אצלם, והנתוח של ההלכות והוצאת דבר מתוך דבר נעשה; אצלם בסקירה רחבה מאד, ודי להם רמז קל להחליט משפט, וזה הי' יסוד סדר הלימוד של ירושלמי, שלגבי אותם הזוכים ליהנות מאורה של מעלה הי' די דקדוקים קצרים לבירור ההלכה, אבל לגבי בני בבל, ששרשי הנבואה לא השפיעו עליהם כ"כ, לא הי' מספיק הקיצור והי'[39] צריך אריכות דברים. ונראה לע"ד, דיסוד הדבר תלוי בחילוק שבין בבלי וירושלמי בסוגיא דזקן ממרא בסנהדרין, בפירוש "דבר" האמור בפרשה, דהבבלי מפרש "זו הלכה" וירושלמי מפרש "זו אגדה". דבהקדמה לחוה"ל[40] כתב, דעניני הדעות (שבאמת הן הן עניני האגדה העיקריים) לא נזכרו במקרא "דכי יפלא", וזה ראי'[41] דאין זה שייך לחכמי הסמך והמסורת כ"א[42] אפשר לברר ע"פ השכל, וכמה מהגאונים אמרו ע"פ זה שאין האגדות כ"כ מיוסדות להלכתא; אבל היו מהם, כפי הנראה מתשובת רב האי גאון בעניני החכמות, שהיו מחזיקים לעיקר ג"כ עניני ההגדות. והחילוק הוא פשוט, דסדר-לימוד שהוא נסמך על שרשי הנבואה וסעיפיה, ההלכות עם האגדות מתאחדות על ידו, ויש עניני קבלה ומסורת בדעות כמו במעשים, וזאת היא דעת הירושלמי שלא כדי חוה"ל[43], אבל בסדר לימוד שבחו"ל[44], שאינה ראויה

לנבואה וממילא אין ענפי רוה"ק[45] מתלכדים עם ההלכה ונתוחיה, הדעות הנן רק מה שאפשר להוציא מתוך השכל ההגיוני, ואין לעניני האגדות שייכות להלכה ולא שייך עליהם לא-תסור, וזה החילוק טבע את חותם ההבדל בין בבלי לירושלמי. ולע"ד[46] זהו החילוק שבין כהן לשופט, המוזכר בתורה לענין קבלה מבי"ד[47], שהכונה: בין דרך לימוד שרוח הקודש ג"כ מסייע את בירור ההלכה, והיינו כהן ד"שפתיו ישמרו דעת כי מלאך ד"צ[48] הוא", ובפרט כהן גדול דבעי' שיהי' מדבר ברוה"ק[49] בשביל אורים ותומים (כיומא ע"ג), לשופט דהיינו שמוציא משפט ע"פ הסברא ודרך הלימוד המבורר מתוך פלפול. ובאמת יש לכל אחד מהם צד חידוש שישנו בכלל לא תסור, דאם הי' כתוב רק כהן הייתי אומר דדוקא בהמדבר ברוה"ק יש ל"ת[50], ואם הי' כתוב רק שופט הייתי אומר דאין שייכות לענין רוה"ק כלל בנטית סברת ההלכה. וי"ל[51] דבמקום שאין שם שום צד מקום ספק ע"פ סברת העיון שייך "לא בשמים היא" אליבא דכו"ע[52], אבל במקום שיש ע"פ עיון משרשי התורה, הכתובה או המסורה, צדדי ספק, כבר אין זה בכלל "לא בשמים היא". וי"ל, שההלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה נשתכחו לגמרי, ומשו"ה[53] לא הי' אפשר להחזירן כי"א ע"י פלפול של עתניאל בן קנז (כתמורה ט"ז), וי"ל שהי' די באמת שיוציא את צדדי הספיקות מתוך פילפול, וההכרעה תהי'[54] ע"פ נבואה או רוה"ק דיהושע או של פינחס, אלא שהי' מאת ד', בהתחלת נטיית תורה שבע"פ, לחזק ידם של חכמים ע"פ השכל היוצא מפילפולה של תורה, וזכה עתניאל לברר אפילו את גמר ההחלטה ע"פ פלפול, והיינו שנתן לו גולות עלית וגולות תחתית, נגד שני עניני הבירור: מה ששייך לשכל הארצי ההגיוני ומה ששייך לשכל העליון של השפעת הנבואה ורוה"ק[55]. וי"ל דהיינו הכאה ולכידה דאמר קרא, ואמר הכתוב רבותא, דאפילו הגמר שאחר הוראת צדדי הספק ע"פ עיון השכל, שהי' אפשר להיות מוכרע מהשמים, מ"מ גמרה עתניאל בפילפולו, והיינו "וילכדה עב"ק".

ובאותו הדרך, המתעלה מעל נתוחי הסברות הפשוטות עד שפונה אל נטיית ההערות העליונות, ישנו ג"כ מין עומק שכלי, שמ"מ[56] אין דרך לפרשו בחתימת תלמוד, והוא מסור לת"ח[57] המשכילים בשכל טוב, והירושלמי סומך יותר על רמזים כאלה משום יתרון החכמה דאוירא דא"י. למשל, בסוגיא דבב"ק[58] (ט"ו) בפ"נ[59] קנסא או ממונא: "ליתני זה הכלל כו'[60], תיובתא והלכתא פ"נ[61] קנסא. תיובתא - והלכתא? אין, ט"מ[62] הוי תיובתא משום דלא קתני כמו שהזיק, לא פסיקא ליה משום דאיכא חצי נזק צרורות כו'". והדבר תמוה למה לא אמר בתחילה התירוץ ולא תהי' תיובתא כלל, ואינו דומה להא דעירובין בב' המקומות (י' וט"ז), דהתם ממקום שמותיב הויא תיובתא, אלא דמ"מ קיימא הלכתא משום די"ל[63] יסוד ממ"א, אבל כאן אין כאן תיובתא לכתחלה ולמה לן להאריך בשפת יתר. ונלע"ד[64], דביסוד הלל"מ[65] דצרורות י"ל[66], שההלכה באה לא לחדש דין חתוך בתור הלכה עקורה שאין לה דמיון, כי-אם לברר לנו בהא דנזק אינו חייב כי"א בפועל אבל גרמא פטור. וגבי בהמה ודאי לכו"ע[67] גרמא פטור, א"כ[68] גבי כחו יש בזה צד לומר שהוא גופו וצד לומר שהוא כחו, ובאה הלל"מ לומר שיש בזה חלק מגופו וחלק של גרמא, ע"כ החצי דגרמא פטור והחלק דגופו שיש בזה חייב, ומשו"ה באמת הוי חצי נזק דצרורות ממש כמו שהזיק, דגרמא לא מקרי "הזיק", ומ"מ[69] לא פסיקא לי'. דסברות כאלה צריכות כמה הסברות כדי להעמידן ואינן נמסרות לכל, והיו טועים לומר דהוי פחות ממה שהזיק, משו"ה[70] נקיט מלתא דפשיטא. ואפי' לר"נ, דבדליכא לאשתלומי מהאי משתלם מהאי מ"מ[71] כאן דומה להא

ד"מי מצי אמר בשר אזיק אימורין ל"א", וה"נ[72] גרמא אזיק כמו גופו, דעצם מהות כחו הוא ממוצע בין גופו לגרמא ויש בו מענין שניהם ככל הממוצעים, אבל מ"מ לא ניתן דבר כזה להאמר בסגנון של תלמוד בבלי. וכה"ג[73] במכות (ה') במימרי דרבא: "שנים באו ואמרו במזרח בירה הרג פלוני אה"נ[74] כו', מהו דתימא ניחוש לנהורא בריא", ואח"כ[75] אמר "באו שנים ואמרו בסורא בצפרא בחד בשבתא כו', מ"ד ליחוש לגמלא פרחא", ולכאורה שניהם ענין אחד דאין חוששין לדבר שאינו מצוי. ונלע"ד, דיש סברא מחודשת במאמר הב', דהו"א[76] כיון דע"ז גזה"כ[77] הוי בעינן דוקא שתסרה גופה של עדות מעצם עדותם של המזימין, והיינו כשהעידו על השעה ההיא עצמה "עמנו הייתם", אבל כשאמרו הזמה כזאת שאני צריך בה הוכחה צדדית להכחישם, משום דאי אפשר אח"כ[78] להיות בשעה אחרת במקום אחר, שאינו לפי הזמן, הייתי אומר דזהו הכחשה, אלא דאין דרך לפרש דיוקים כאלה בבבלי, ע"כ סמכו אגמלא פרחא והמעיין יבין הרמוז. וכיו"ב[79] בריש בב"מ[80] בסוגיא דתנא ר"ח[81] "ומה פיו שאין מחייבו ממון, ופיו מחייבו ממון וכו'[82] מאי ממון קנס", דהו"א כזו קשה למצא. וי"ל שרמז, דכח נאמנות של פיו אינו מועיל כלל אפי'[83] לממון, וחיוב הממון בא רק מצד שבכחו לחייב עצמו, כד' המפרשים, ומהא דאינו מחייב עצמו בקנס מוכח דחיוב הממון הוא מצד התחייבות, דאם מצד נאמנות של הסיפור הלא בקנס אין הסיפור של הידיעה מועיל כי-אם צריך ביי"ד[84] כמו מיתה, א"כ למה נוציא הודאה מ"אשר ירשיעון אלהים": אפי' הודה מ"מ בעינן אלהים שירשיעוהו, אלא ודאי ענין ההודאה היא ההתחייבות דהיינו ההרשעה, ולזה הוציאה תורה מקנס, א"כ גם בממון אין כח של הודאה בתורת נאמנות, ומ"מ אין דרך לפרש ענין כזה שיוצא מחוג הסברות המובנות לכל שהם יסוד התלמוד בבלי. וכה"ג בחולין (ס"ו): "יגדיל תו"י", נלע"ד[85] דהפי' הוא, דעניני ידיעות נמצאים הרבה בתורה שאין בהם הלכה, ו"יפה שיחתן של עבדי אבות כו'", וא"כ[86] אם הי' כתוב קשקשת הייתי אומר שכח הטהרה מונח בקשקשת לבד, ובסנפיר לא משכח טהרה, כתב רחמנא סנפיר להודיענו הידיעה המופשטת שכח הטהרה מונח בשניהם, וממילא ידענו שאין הסימנים ענינים הסכמיים, אלא שבהם מונחת הטהרה, ויש לבנות על ידיעה זו כמה רעיונות טובים שהם הם גופי תורה, ומ"מ אין זה דרך של פירוש בסוגיא. וכבר כתב רמ"ע[87] מפאנו, דכ"מ[88] שיש "שתיק רב" הי' בזה ענין נסתר, ויש בזה כמה פנים זה לפנים מזה, וכל שהשכל הוא יותר כללי הוא משוטט יותר מענינים דקים ודי לו פלפול מועט, והכלליות של השכל עצמו נמשכת משפע של רוה"ק, עד אשר אפילו בדרך רחוק הרבה יש בו איזה רושם, וזה הרושם הוא עיקר ההבדל שבין בבלי לירושלמי. ומשו"ה לדידן הבבלי עיקר, דדרך הלמוד הפשוט מוסבר בו בהרחבה, ומ"מ לכל עת שיחדש השי"ת[89] לב חדש על עמו ויוחזר כח קדושת אה"ק[90] בגלוי, יגלה האור של הירושלמי מצד סגנונו הקצר והעמוק. שמסתייע ממהלך שכל עליון, וההגדה המקובלת מחוברת בו עם ההלכה בדרך פעולה נסתרת.

וישנן סברות מופשטות למכביר רמוזות בבבלי, שהן מסגנון הירושלמי. למשל, בב"מ (ט"ז) לענין מתנה כמכר, שסותר, ע"פ הכללים דחולין (צ"ג), להא דמגילה (כ"ו), כד' הטו"א[91], - רמוז דהמתנות יכולות להיות בעולם או ע"י השתדלות של המקבל או ע"י הטובה שמקבל הנותן, אפי' בלא כונה מהמקבל שעי"ז[92] יתן לו מתנה, וזה הוא משפט כללי בחכמת החברה ולא בודד על ענין פרטי, וממילא למ"ד דתלינן בהשתדלות של המקבל, אע"פ שהנותן לא נהנה ממנו, יהי'[93] גבי ביהכ"נ[94] כירושה, דלא בא

לידו דבר שיהי כעין פדיון, וגבי גזלן כמכר, דטרח וארצי, ולמ"ד[95] דתלינן בהנאה שמקבל הנותן אפילו בלא השתדלות מהמקבל, ממילא גבי ביהכ"נ יהי' כמכר וגבי גזלן כירושה, דמ"מ לא השתדל, ורמז בלשון דבב"מ[96] אמר "טרח וארצי", ובמגילה - "הוה לי' הנאה מיני'". ויש לרמוז דוגמא על קירוב הרעיון לנסתר ונשגב, שבירושלמי יותר מכפי הסגנון הרגיל של בבלי, שסתמו הדברים יותר בזה מפני כח התלמידים שאינו כ"כ יפה בחו"ל[97], מהא דיומא (ל"ט) בעובדא דשמעון הצדיק, שעובר ע"ז[98] הבבלי בשתיקה והירוש' מתנשא לחביון עז הסוד, ופריך ע"ז: "והא כתיב וכל אדם כו' אני אומר הקב"ה[99] הי'". וכן יש להביא ראי' על רמז הנטי' אפי' מדיוק הלשון, מהא דרבי יוחנן בן בג בג דשלח אצל ריב"ב[100], בקדושין (י) אי' "שאתה בקי בחדרי תורה", ובירושלמי דכתובות פ' אע"פ ה"ד הלשון, "בסתרי תורה, אפילו לדרוש בק"ו", והיינו כפי הנטי' הירושלמית שפועלת על הסגנון.

ובמה שהעיר הדר"ג מענין אשת חמיו, שדבריו המאירים אינם צריכים חזוק, נלע"ד להעיר ביסוד הענין, דעיקר הראי'[101] להיתר בירוש' הוא מדוד שנשא רצפה בת איה, ובודאי הכי קים להו שרק את רצפה נשא מנשי שאול, והכי אי' נמי בירושלמי סנהדרין בפ' כהן גדול ה"ג, והנה רצפה היתה פלגש שאול כמבואר בשמואל ב' (ג' ז'), ולפי זה תלוי הוא אם פלגש הויא בקדושין. והנה גי' הרמב"ם ידועה דהויא בלא קדושין (פ"ד דה' מלכים) ולפ"ז[102] אינה בכלל אשה כלל, וי"ל לפ"ז[103] דירושלמי ובריית' דיבמות ס"ל[104] דפלגש הויא בקדושין, וכדמשמע בירושלמי דפ' אע"פ ה"ב, דפליגי ר"מ[105] ור"י רק לענין כתובה אם יש לה, או בתנאי כתובה, משמע אבל קדושין ודאי יש לה, ומשו"ה הוי ראי' מדוד דאין אסור-תורה בדבר, אבל לפי גירסתנו בסנהדרין (כ"א): "פילגשים בלא כתובה ובלא קידושין" אין ראי' כלל מרצפה בת איה, וראוי לאסור. עכ"פ[106] משמע מהירושלמי, שהאיסור הי' פשוט טובא בסברא, עד שרצו לומר דהוא תורה, ועל כרחין לאו דוקא תורה ממש אלא הלכה לממ"ס[107] או גזירה קדמונית, וכהא דתוס'[108] יומא פ' ד"ה וחצי, דגזירה קדמונית מיחלפא בשל תורה, על דרך סלקא-דעתא. ואע"ג[109] דמלי' הרמב"ם דה' מלכים הנ"ל[110], דכי "קונה אותה", י"ל דבמלך אפי' בלא קדושין קונה אותה והויא כאשתו ממש, לא כדהי' פשוט להרא"מ[111] דלא הויא בכלל ג"ע[112], מיהו מדי' התוס' יומא ס"ו ב' ד"ה פלוני משם ר"ח נראה דפשוט להו דגם במלך לא הויא פלגש בכלל אשה אם היא בלא קדושין, א"כ אין ראיה מדוד, וי"ל דחזר הדין ע"פ סברא דראוי לאסור, ואולי זהו שסמכו עליו לאסור אע"פ שמפורש ההיתר בבבלי, ולפ"ז י"ל דלדידן אסורה באמת מצד חומר של איסור, כס"ד דירושלמי, ולא רק משום מ"ע[113].

וילה"ע[114] ראי' דבה"ג[115] הי' לפניו הירו', מהא דבה' ע"ז דנקט טעמא דנמנו וגמרו דעל ג' דברים יהרג ואי"י[116], אמר ע"ז "מניין, מחנני' מו"ע", ובבבלי ליתא מזה מאומה, אבל מירושלמי דפ' זה בורר ה"ה נראה דהי' לפניהם לימוד זה, דמסיים "אני פי מלך שמור כו' אנכי ד' א'" ומסיק בנוטריקון דנ"נ[117] שאמרו לו חמו"ע[118]. והדברים נראין, שע"ז[119] סמך בה"ג, וכן השאילתות, דג"כ[120] סמך להא דיהרג ואי"י דע"ז אחמו"ע[121]. אלא דעלה על דעתי לפקפק בזה, דאולי לקחו זה ממדרש שה"ש[122] רבה, אע"ג[123] דדוחק הדבר לומר שיקבעו סדר של מקור הלכה ממדרש אגדה. וכה"ג יל"ה[124] ג"כ על ראיתו דהדר"ג מאשת חמיו, דאולי הי' להם מסכתא ד"א (ולפ"ד[125] בעל הריב, הוא ב"דודו"ד", הי' לפני בה"ג

מס' ד"א), ושם מפורש איסור דמ"ע[126]. והנה להדר"ג פשוט, דמה שאמר ר"ח בירושלמי "יסבון באתר דלא חכמין לון" קאי ג"כ על אשת חמיו, ולע"ד מתוך הלשון נראה דקאי דוקא על שני חורגין הדרים בבית אחד. וטעמא רבא איכא בזה, משום דיש לדייק עוד בלשון הירוש', שבאשת חמיו איתא סתם "אסורה מפני מראית העין" וגבי שני חורגין אמרו "אסורין להנשא מפני מראית-העין", ולא סתם "אסורין", וי"ל דעיקר מ"ע הוא מפני היחוד, שכל מה שהם דרין בקביעות י"ל דהרחוקים שאינם יודעים ענינם אינם יודעים כלל שהם דרים בקביעות, והקרובים להם שיודעים זה הרי ידעו ג"כ את צד הקורבה שלהם שאינה אסורה, ודמי להא דכ' הפוסקים באו"ח[127] סי'[128] רמ"ד במרחץ שאין רוחצים בו אלא שכני הדירה, משום שהם יודעים הענין, והרחוקים אינם יודעים שיש מרחץ. ולפ"ז י"ל דדוקא בחורגין, דהמ"ע[129] הוא שיסברו שהם אח ואחות, די"ל כר"א (קדושין פ"א) מתיחד אדם עם אחותו, וה"נ אי' בירושלמי, וכדי ח"מ[130] וב"ש[131] באה"ע[132] ריש סי' כ"ב, דלא ס"ל כהשמטת הראשונים הך דינא, דצריך טעמא, א"כ אין מה"ע[133] תמידית כלל, דהרחוקים אינם יכולים לדעת כ"א ע"פ מקרה שיראו שמתיחדים, ע"כ אין מה"ע כ"א בשעת נשואין, ע"כ אמר ר"ח דוקא דיסבון באתרא דל"ח לון ואח"כ מותרין לקבע מקומם אפי' באתרא דחכמין להון. אבל באשת חמיו י"ל הגזירה היא משום חמותו או משום אשת אביו, דאסורין ביחוד, והוי גזירה קבועה, ול"מ[134] מה שינשאו באתר דל"ח, וי"ל כיון דהמ"ע היא תמידית חיישינן שיבאו אנשים מאתר דחכמין להון ויש בזה משום מ"ע, משו"ה לא התיר. ויש לדון בזה הרבה.

כתבתי דברי אלה המעטים בחפזון נמרץ מתוך טרדות שונות, ואת הדר"ג הסליחה אם לא יצאו הדברים מנופים ומסודרים כראוי לפי כבודו הגדול. ואני תפילה, יחזק השי"ת את חילי' דמר ויזכה לגמור בכי טוב את אשר כבר עשהו, לרומם קרן תוה"ק[135] ולהחזיר עטרה ליושנה, לאחד קדושת חכמת ישראל במקור קדושתה ממעין תורת אמת, ואל ישעו עוד אחינו ב"י[136] בדברי שקר של הני טורמיסין וסורמיסין, אשר עשו את תולדתנו הק'[137] פלסתר, וע"פ[138] רב מבלי דעת.

והנה אם דברי אלה המעטים יהיו לרצון לפני הדר"ג, לכבדני בתשובתו היקרה, אז אקוה לשמו ית'[139] שיהי' דבור של חבה מצוי בינינו בכמה מקצעות של תורה, ותלמוד יביא לידי מעשה בע"ה[140] לחזק את ידי הבונים באה"ק[141], שצריכה בדורנו חזוק ואמוץ מרובה, לרומם בה קרן תוה"ק ודת משה ויהודית באמת ותמים בכבוד והדר. והדר"ג[142], דמן שמיא זכו לי' לקדש שם שמים בפרהסיא, אקוה שמגלגלין זכות ע"י זכאי, ועל ידו תתעורר ישועה ג"כ ע"ד[143] חפץ לבבי, אשר גליתי במכתבי לכ"ג שי'[144], על הדבר הנכבד של קביעות ישיבה פה בעיה"ק[145] במרכז הישוב החדש, הצריך שמירה מרובה ויש תקוה לכוננו ולשגבו בקדושת אמונת אומן, כחפץ לבב כל יראי ד' וחושבי שמו ית'. אמנם צריך לזה עצה ותושי', ואני הנני עני וכואב צעיר לימים ולדעת, אקוה שע"י[146] קבוץ גדולי עם ד' מזה ומזה, אשר יתמכוני וינהלוני בעצתם, נוכל לחזק את דגל תורת אמת באה"ק, לקבע ברכה לדורות בעה"י[147]. ואשרי הזוכים לעבוד בעבודת-הקודש זאת להחיות את אה"ק בחיי אמת.

אחתום בברכה וברגשי כבוד עמוקים מקרב לב עמוק להדר"ג, וברב תודה וברכה על אות חבתו ואהבתו הנאמנה, אשר הרבני בענותו. והי' ז"ש[148] כנה"ר[149] ונפש ידי"ע[150] דוש"ת[151] באה"ר וחותם בכל חותמי

ברכות מקודש,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ח - השנה תרס"ח (1907/1908)
5. שלו' - שלום
6. כקש"ת - כבוד קדושת שם תפארתו
7. מו"ה - מורנו הרב
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
9. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
10. דהדר"ג - דהדרת גאונו
11. באה"ר - באהבה רבה
12. נ"י - נרו יאיר
13. שד"ר - שדוקטור
14. שיהי' - שיהיה
15. שבע"פ - שבעל פה
16. מ"מ - מכל מקום
17. להדר"ג - להדרת גאונו
18. לע"ד - לעניות דעתי
19. הדר"ג - הדרת גאונו
20. פכ"ג - פרק כ"ג
21. ע"פ - על פי
22. ג"כ - גם כן
23. מתוה"ק - מתורתנו הקדושה
24. אע"פ - אף על פי
25. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
26. התוס' - התוספות
27. ד"ה - דיבור המתחיל
28. כ"מ - כל מקום / כל מה (ש...)
29. שהי' - שהיה
30. ע"י - על ידי
31. ואפי' - ואפילו
32. ע"כ - על כן
33. באי"י - בארץ ישראל
34. וא"צ - ואין צריך
35. כ"כ - כל כך
36. דאי"י - דארץ ישראל
37. במו"ק - במועד קטן
38. הי' - היה
39. והי' - והיה
40. לחוה"ל - לחובות הלבבות
41. ראי' - ראיה
42. כ"א - כי אם
43. חוה"ל - חובות הלבבות

44. שבחו"ל - שבחוץ לארץ
45. רוה"ק - רוח הקודש
46. ולע"ד - ולעניות דעתי
47. מבי"ד - מבית דין
48. ד"צ - דין צדק
49. ברוה"ק - ברוח הקודש
50. ל"ת - לא תעשה
51. וי"ל - ויש לומר
52. דכו"ע - דכולי עלמא (שהכל מסכימים)
53. ומשו"ה - ומשום הכי
54. תהי' - תהיה
55. ורוה"ק - ורוח הקודש
56. שמ"מ - שמכל מקום
57. לת"ח - לתלמידי חכמים
58. דבב"ק - דבבבא קמא
59. בפ"נ - בפלגא נזקא
60. כו' - וכולי (וכן הלאה)
61. פ"נ - פלגא נזקא
62. ט"מ - טומאת מת (הלכות); "ט"מ הוי": טעמא מאי
63. די"ל - דיש לומר
64. ונלע"ד - ונראה לעניות דעתי
65. הלל"מ - הלכה למשה מסיני
66. י"ל - יש לומר
67. לכו"ע - לכולי עלמא
68. א"כ - אם כן
69. ומ"מ - ומכל מקום
70. משו"ה - משום הכי
71. מ"מ - מכל מקום
72. וה"נ - והכי נמי
73. וכה"ג - וכהאי גוונא
74. אה"נ - אין הכי נמי (אכן כן)
75. ואח"כ - ואחר כך
76. דהו"א - דהוה אמינא (שהייתי חושב)
77. גזה"כ - גזירת הכתוב
78. אח"כ - אחר כך
79. וכיו"ב - וכיוצא בזה
80. בב"מ - בבבא מציעא
81. ר"ח - ראש חודש
82. וכו' - וכולי (וכן הלאה)
83. אפי' - אפילו
84. בי"ד - בית דין
85. נלע"ד - נראה לעניות דעתי
86. וא"כ - ואם כן
87. רמ"ע - רבי מנחם עזריה (מפאנו)
88. דכ"מ - דכמה מקומות
89. השי"ת - השם יתברך
90. אה"ק - ארץ הקודש

91. הטו"א - הטורי אבן (שם ספר)
92. שעי"ז - שעל ידי זה
93. יהי' - יהיה
94. ביהכ"נ - בית הכנסת
95. ולמ"ד - ולמאן דאמר
96. דבב"מ - דבבבא מציעא
97. בחו"ל - בחוץ לארץ
98. ע"ז - על זה
99. הקב"ה - הקדוש ברוך הוא
100. ריב"ב - רבי יהודה בן בתירא
101. הראי' - הראיה
102. ולפ"ז - ולפי זה
103. לפ"ז - לפי זה
104. ס"ל - סבירא ליה
105. ר"מ - ראש מתיבתא
106. עכ"פ - על כל פנים
107. לממ"ס - למשה מסיני
108. דתוס' - דתוספות
109. ואע"ג - ואף על גב
110. הנ"ל - הנזכר לעיל
111. להרא"מ - להרב רבי שמות שמתחילים באותיות א, מ (למשל: אברהם + משה) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
112. ג"ע - גילוי עריות
113. מ"ע - מצות עשה
114. וילה"ע - ויש להעיר
115. דבה"ג - דבעל הלכות גדולות
116. וא"י - וארץ ישראל
117. דנ"נ - דורש פענוח
118. חמו"ע - חנניה מישאל ועזריה
119. שע"ז - שעל זה
120. דג"כ - דגם כן
121. אחמו"ע - אחנניה מישאל ועזריה
122. שה"ש - שיר השירים
123. אע"ג - אף על גב
124. יל"ה - יש להעיר
125. ולפ"ד - ולפי דעתי
126. דמ"ע - דמצות עשה
127. באו"ח - באורח חיים
128. סי' - סימן
129. דהמ"ע - דמראית העין
130. ח"מ - החתום מטה; בציון מקור (ח"מ וב"ש): חלקת מחוקק
131. וב"ש - וברוך שמו (אחרי "ב"ה"); בציון מקור: ובית שמואל
132. באה"ע - באבן העזר
133. מה"ע - מראית העין; "במה"ע": במכתב העתי (בעיתון)
134. ול"מ - ולא מבעיא (ומכל שכן)
135. תוה"ק - תורתנו הקדושה
136. ב"י - בני ישראל
137. הק' - הקטן

138. וע"פ – ועל פי
139. יתי' – יתברך
140. בע"ה – בעזרת השם
141. באה"ק – בארץ הקודש
142. והדר"ג – והדרת גאונו
143. ע"ד – על דבר
144. שי' – שיחיה
145. בעיה"ק – בעיר הקודש
146. שע"י – שעל ידי
147. בעה"י – בעזרת השם יתברך
148. ז"ש – זה שלום
149. כנה"ר – כנפשו הרמה
150. ידי"ע – ידידו עוז
151. דוש"ת – דורש שלומו ותורתו

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קכה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ג' אדר שני תרס"ח - יפו **נמען:** אחיו, הרב דובער הכהן

הרב קוק מציע לאחיו לחדש קשר מכתבים קבוע. הרב קוק מספר על חדשותיו: דיין נוסף בבית הדין, התקרבות ל'שומרי תורה', ומחלקת מלאכה ב'שערי תורה' שמייצרת ארונות ברזל. רבים תומכים בישיבה, ובהם ר' יצחק אייזיק הלוי ו'המזרחי' בגרמניה. הרב קוק שואל אם רבני רוסיה פועלים להצלת היהדות, ומעודד לצאת מ'שב ואל תעשה'. לאחיו הרב קוק ממליץ על חזרה קבועה על הרמב"ם, ומבקש ממנו לנחם את גיסם רב רגולה. על האתרוגים הרב קוק כותב שיש לאסוף כוחות.

עיקרי הדברים

- מחלקת מלאכה ב'שערי תורה' - בניין הארץ המעשי.
- התומכים בישיבה.
- קריאה לרבני רוסיה לפעול.
- המלצה ללימוד רמב"ם כסדר.
- אתרוגי ארץ ישראל.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ג' אדר ב' תרס"ח[4].

שלו'[5] וברכה מקודש לכ'[6] אחי יקירי ומחמדי הרב הג'[7] המפורסם לשו"ת[8] מוהר"ר[9] דובער הכהן שליט"א[10] ונ"ב הרבנית תחי'[11] והבנים והבנות שי'[12] לאוי"ט[13] ברב טוב ונחת.

אחרי זמן רב של תקוה לקריאת נעימת ימינך, אח יקר, קבלנו את מכתבך הגלוי, אשר כפי הרגלנו, להיות מן העשירים המקמצים במכתבים, גם זה נחשב לנו לאושר. ב"ה על השלו'[14] אשר עמכם. הנני קורא לך, אחי יקירי, והנני כולל גם את נפשי גם בקריאה זו, שכבר בא מועד שנשוב מעצלות זו, ויותר טוב שנהנה עצה ותושי' איש מאחיו, בארוכה או בקצרה, הכל לפי הזמן, ולהשיב את נפשנו כפעם בפעם במכתבי ידידות, מכתבי אחים, ולא מכתבים של בני חבורה המכירים זא"ז[15] במקצת. אותי אף שיש לדון לכ"ז במדה הגונה, מ"מ[16] איני חפץ להצטדק לגמרי, הרבה גורמת ג"כ[17] חלישות הגוף, ויותר מכל אלה חלישות הנפש, שהיא מום מוסרי, שע"י[18] הבחירה אפשר לרפאותו, פשוט לשוב מזה החטא של מניעת הטוב, ד' יכפר בעד. אמנם לא תחשוב. אחי יקירי, שמגוזמת היא הצעת טרדותי. הנני באמת ג"כ עמוס בעול גדול, עול של מעשה ועול של מחשבה ורעיון. מה מאד הומה רעיוני בראותי לפני כר נרחב לעבודת אמת. עבודת ד' הבהירה בעד עמנו וארצנו, בעד אור עולם, ורב טוב מונעת העצלות, של כבדות האברים וכבדות הרוח. בימים הללו נעשה משטר לטובה אצלינו, בהליכות הבידי"צ[19] בהוספת דיין אחד גדול בתורה ורצוי לבריות, ואקוה שעי"ז[20] יוקל לי העול המעשי במעט. החילותי להיות מתקשר מעט יותר עם אגודת "שומרי תורה", מה שלא עשיתי כן בתחילה, מפני שינויי דעות שחששתי להם, אקוה שיוכשר הענין יותר בע"ה[21]. בת"ת[22] שע"ת[23] פה הוקמה ע"פ[24] הרשאתי מחלקה למלאכה, והיא הולכת ומתגדלת, ואקוה שתתן כבוד לשלומי אמוני ישראל, להודיע לכל, שהננו חפצים בבנין הארץ

המעשי. עתה כבר עסוקים הם בתעשית ארונות הברזל לבתי האוצר, אשר לא יפלו בשכלולם מהמובאים מאירופא, והפירמה של "בית מלאכה לשע"ת" תתנוסס עליהם. לפי דעתי ראוי לשמח ע"ז[25] ב"ה. - ע"ד[26] הישיבה, רבות הנן המחשבות, אצל היראים באשכנז עשה הענין רושם גדול. הרב ר"י אייזיק הלוי, בע"ס[27] דורות ראשונים, הוא קרוב להיות ג"כ מהעוזרים, ויש לו יד חזקה במערב. ה"מזרחים" משם מצדם ג"כ חפצים להכנס בזה, ומצדדים אחרים ג"כ יוכל עזר להמצא, אמנם הדבר צריך להיות מותחל דוקא בגדולה, כראוי לכבוד אה"ק[28] ואור תורה אשר בקרבה.

חפצתי מאד לדעת אם עושים רבני רוסיא איזה דבר להצלת היהדות בארצם, ומה המה דרכי פעולתם, ואם אפשר להתאגד עמם. כמדומה שכבר הגיע הזמן להתעורר משינה הליטרגית של שוא"ת[29], ולחפש דרכים, דרכי חיים, חדשים וגם ישנים, לעזרת ישראל. תמה אני אם יש מי שפטור כעת מעבודה זו, אסור להיות ענותן בזה, כל יד פועלת, מעט או הרבה, מצלת קמעא ומצטרפת לחשבון גדול, רק שתהי'[30] העשי' בשיקול דעה ושכל, לא רק בהמיית הרגש שבלב, המעורב בשמרים בלתי מזוקקים כלל.

אולי תוכל להודיעני איזה רושם עשתה החוברת "בנין האומה" של הרב רפ"ל[31] נ"י[32]. למרות שיבושי הדקדוק שלה, ועוד מגרעות טכניות, יש לה ערך הגון, אבל מסופקני אם נמצאו שומעים ומתעוררים.

כתוב נא בפרטיות מכל אשר עמדך לטובה, ובסדר לימודך. כמדומה שראוי להתרגל הרבה בחזרת רמב"ם[33] כסדר, פרק או פרקים בכל יום, כפי האפשר, פעם בלא נו"כ[34] ופעם עם נו"כ היותר עקריים, אבל העיקר החזרה ההקפית, שבהמשך הענין כמדומני שעתיד ספר "היד" להיות המעין המרכזי לת"ח[35], ע"פ סדרי הלימוד שבהכרח יחודשו.

גיסנו הר"י[36] שי' כתב לי, שיש תקוה שתמצא לפניו ישיבה במקום מושבו, אם יוכל למצא ממנה את פרנסתו בכבוד הייתי מזה מלא רצון, אע"פ[37] שהייתי חפץ יותר שנוכל כולנו להקבץ במוקדם היותר אפשרי לאה"ק[38] לעבוד יחד את העבודה הגדולה, שראוי לעבוד בקרבה, ולד' הישועה.

בטח ידעת את האסון של גיסי הרב מראגאלא שי', ינחמהו ד', ראוי להתקרב אליו ולנחמו, הוא מתאונן על בדידותו, ולפעמים במכתב וקשר ידידות מחיים ומעודדים איש נכה-רוח במצב כזה. - משמואל שי' מסתמא יגיעוך מכתבים, הוא יותר זריז ממני. ב"ה שהוא קובע עתים לתורה, ואהוב לבריות בעיה"ק[39] ת"ו יצליחהו ד'. הנני כופל את הצעתי, שנתחיל מעתה לסדר בע"ה באופן יותר מלבב את מרוץ אגרותינו, ונסבב בזה קורת רוח הגון וכשר לעצמנו, ויותר מזה לאיזה ענין כללי, ע"י[40] אגד רוחני שלנו ברצות ד' דרכנו.

ע"ד האתרוגים, ראוי לעזור ולקבץ כחות כפי היכולת. מה הומה הלב אחרי הידיעה, של ברור ההרכבה של כל האתרוגים של ידי נכרים, וברור הכשרות של אתרוגי אחב"י[41], והחשבון הברור של טובת ישוב א"י[42] היוצא מזה, והעינים סגורות, אין חש ודורש. מ"מ ב"ה שפעלי לא הי'[43] לריק, ועוד לו עתיד גדול, אודה לד' חסדו.

והנני חותם בברכה באה"ר[44] ונאמנה, כנה"ר[45] ונפש אחיך קשור באהנ"פ[46] ודוש"ת[47] מהררי קודש,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ח - השנה תרס"ח (1907/1908)
5. שלו' - שלום
6. לכ' - לכבוד
7. הג' - הגאון
8. לשו"ת - לשם ולתפארת
9. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
10. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
11. תחי' - תחיה
12. שי' - שיחיה
13. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
14. השלו' - השלום
15. זא"ז - זה את זה
16. מ"מ - מכל מקום
17. ג"כ - גם כן
18. שע"י - שעל ידי
19. הבידי"צ - הבית דין צדק
20. שעי"ז - שעל ידי זה
21. בע"ה - בעזרת השם
22. בת"ת - בתלמוד תורה
23. שע"ת - שערי תורה (שם מוסד חינוך ביפו)
24. ע"פ - על פי
25. ע"ז - על זה
26. ע"ד - על דבר
27. בע"ס - בעל ספר
28. אה"ק - ארץ הקודש
29. שוא"ת - שב ואל תעשה
30. שתהי' - שתהיה
31. רפ"ל - שם אדם - דורש פענוח
32. נ"י - נרו יאיר
33. רמב"ם - רבי משה בן מימון
34. נו"כ - נושאי כלים (מפרשי השולחן ערוך)
35. לת"ח - לתלמידי חכמים
36. הר"י - הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
37. אע"פ - אף על פי
38. לאה"ק - לארץ הקודש
39. בעיה"ק - בעיר הקודש
40. ע"י - על ידי
41. אחב"י - אחינו בני ישראל
42. א"י - ארץ ישראל
43. הי' - היה
44. באה"ר - באהבה רבה
45. כנה"ר - כנפשו הרמה

46. באהנ"פ - באהבת נפש
47. ודוש"ת - ודורש שלומו ותורתו

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קעז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ר"ח טבת תרס"ט - יפו **נמען:** יושבי המושבות

קול קורא לקראת שמיטת תר"ע. אי אפשר לקיים שמיטה כהלכתה בלי להרוס את הישוב, מפני מיעוט היהודים ומפני שהפרנסה תלויה במסחר. לכן, כמו בשמיטות הקודמות, יש לסמוך על היתר המכירה כהוראת שעה. הטעמים: רבים סוברים ששביעית בזמן הזה היא מדרבנן, הקרקע שייכת למלך, ויש ספק במניין השנים. אף שאין בכל טעם לבדו כדי להתיר, יחד ובשעת הדחק הם מתירים. המלאכות האסורות מן התורה ייעשו בידי נכרים. הרב קוק מבקש מכולם לחתום על הרשאה למכירה, גם מן המהדרים.

עיקרי הדברים

- שמיטת תר"ע - הצורך בהיתר.
- טעמי ההיתר: דרבנן, קרקע של המלך, ספק המניין.
- היתר המכירה כהוראת שעה.
- מלאכות דאורייתא בידי נכרים.
- חתימה על הרשאה גם למהדרים.

נוסח האגרת

בשם ד' אלהי מערכות ישראל. לכבוד

אחינו היקרים יושבי המושבות על אדמת הקודש, שלו'[1] וברכה.

השנה הבאה לקראתנו לשלום, שנת התר"ע[2], היא שנת השמיטה, כפי המנין שאנו נהוגים ובאים ע"פ[3] גאונים הראשונים מקדם-קדמתה.

מאז החל הישוב החדש שלנו באה"ק[4] "לעמוד על הקרקע", על עבודת האדמה, היתה שאלת השמיטה לשאלה רבה. כי מעמדנו רטוש והרוס הוא: אנו כעת רק המעוטים באה"ק ורובה מיושבת מבני נכר, וכל עיקר פרנסת הישוב בנויה על משא-ומתן של מסחר-היין ויתר תבואת-הארץ; וכאשר משני הטעמים היסודיים הללו, ומטעמים אחרים, רבים ועצומים, אי-אפשר לנו בשום אופן לקיים מצות השמיטה בכל חוקיה ומשפטיה, לבטל לגמרי עבודת הקרקע ולהפקיר את כל הפירות ולהתנהג בהם בכל דין קדושת שביעית, כי לפי-זה מוכרח הישוב כלו להיות נהרס לגמרי חס-ושלום. בהפסק במשך השנה חבורי-המסחרים, והאכרים המעטים יהיו מוכרחים לעזוב את הארץ הקדושה אשר לא תוכל לפרנסם בעניה מפני מעוט אחינו ב"י[5] הנמצאים בקרבה כעת, ונשארו חס-ושלום המושבות שוממות ונעזבות, - ותוה"ק[6] הלא דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום וחיים וברכה לעולם.

על כן נמנו וגמרו רבנן קשישאי, רבותינו הגאונים, שעמדו על שאלה זו בשמיטות שעברו, כי אחרי אשר ע"פ עומקה-של-הלכה ישנם כמה טעמים שמחלישים קצת את חומר דין השביעית בזמננו לעומת החומר הגדול שהיה בו בימי קדם, האחד מפני שרבים מהפוסקים סוברים ששביעית בזמן הזה היא דרבנן, ושנית מפני שהקרקע היא ע"פ חק המלכות קנין המלך יר"ה[7], ודין היושבים על האדמה, לפ"ז[8],

אינו כ"א[9] כמו אריסים בקרקע של אינו-ישראל, ושלישית, שישנם ספיקות גם במנין השמיטה מתי היא שנת השביעית האמתית, ונוסף לזה עוד כמה טעמים צדדיים. ואע"פ[10] שגם כלם יחד אינם מספיקים לבטל חס ושלום דין שביעית, כי הטעם הראשון שהוא דרבנן ודאי שאינו גורע מחבתו וחומרו מאומה, כי הלא "חביבים עלינו דברי סופרים יותר מיינה של תורה", ואמרו חז"ל[11]: "חמורים דברי סופרים מד"ת". ומה שהקרקע היא של המלך ג"כ[12] אינו מספיק כשהוא לעצמו מכמה טעמים, וכך מה שיש ספיקות במנין השנים ג"כ אינו מועיל להתיר: חדא, שכבר הוחזקנו וקבלנו מרבותינו הראשונים גאוני עולם - בהסכמת ראש המורים הרמב"ם[13] ז"ל[14], שע"פ[15] חשבונם אנו הולכים, באופן ששנת התר"ע הבעל"ט[16] היא שנת השביעית באמת, ועוד שאם באנו לספק על איזו שנה שתהי'[17] ולהקל מפני זה נעקור ע"י[18] ספק זה מצות שביעית לגמרי, - ודבר זה לא יתכן לעקור ע"פ ספק מצוה גמורה לגמרי. אבל עכ"פ[19] מתוך שמצינו לפעמים שחכמים נתנו רשות להקל בדבריהם יותר מבד"ת[20], בצירוף-של-סניף מהטעמים המבוארים ועוד טעמים שונים, ועל הכל גודל הדחק ואי האפשרות לקיים את המצוה בכל פרטיה ודיניה -, עד אשר ישקיף ד' ויבא בעני עמו, וישיב את כל עם ד' על אדמת קדשו ויצוה עליהם את ברכתו, באופן שלא יהיו מוכרחים לשא עיניהם למכור את יבול אדמתם לחו"ל[21], ושבת הארץ תהיה ניכרת באמת על אדמת הקודש מפני שיהיו כל יושביה בניה בני ישראל ויהודה עליה, אשר יהיו קשורים אל חבת אדמת הקודש בקשר אהבה מתוך שובע ומנוחה, כי ישבו לבטח בארצם, והשגחת ד' תראה אז בגלוי לצות את ברכתו בשנה הששית לעשות את התבואה לשלש השנים, כדבר ה' הטוב אשר לא ישוב ריקם בבא עתו, שאז יהיה אפשר לקיים כל דיני שמיטה ככתוב, מה שאי אפשר לעת כזאת.

אשר על כן הסכימה דעת רבנן קשישאי, אשר ראו בעני עמם, למצא עצה ותרופה בתור הוראת-שעה, אשר בכל שמיטה אשר יראה הדבר בעיני ב"ד[22] יפה, שעוד הזמן גרמא להשתמש בכחא דהתירא זה, יסמכו על כחם של זקנים ללמד את בני ישראל היושבים על אדמת הקודש לעשות כדת של תורה, שיוכלו לעמוד על אדמתם, ושלא להיות בכלל עוברי עבירה, המחללים את קדושת השביעית לעבור על דברי תורה חלילה.

והנה בעצם העצה, לבד מה שהיא מועלת לתקן את האיסור עוד יש בה משום "מצוה לשמוע דברי חכמים", שנוהגת בכל דור ודור, ואין לך אלא "שופט שבימיך", וגם יש בה זכר לשביעית, שלא תשתכח מאתנו תורת שביעית, למען יהיה זכרונה חי עמנו, לעת אשר יטיב ד' לעמו, וירים את קרנו על אדמת קדשו, באופן שנוכל לקיים באהבה את כל חקת התורה לקדושת השביעית, שתהיה ערוכה ושמורה עמנו ואב לבנים יודיע, ע"י זכר לשביעית הנעשה כפי היכולת בכל שמיטה, בעת המצוק והדחק שאנו שרויים בו עכשו.

העצה הניתנה היא: כאשר כבר פסקו רובא דרבוותא שאין דיני שביעית נוהגים כ"א בקרקע של ישראל ולא בקרקע של אינו יהודי, ע"כ[23] גמרו לעשות מכירה כדת של תורה למכור את כל הקרקעות והנטיעות שעליהם, שאנו מוכרחים לעבוד אותם ולהנות מפירותיהם בדרך של חול, לאינו ישראל על משך זמן כזה שתהיה שנת השמיטה נכללת בתוכו: וממילא כשיהיו שייכים ע"פ דת תוה"ק[24] כל הקרקע והנטיעות לנכרי, לא תהיה חלה חובת שביעית עליה, כאשר הכריעו כן מאז רבנן קשישאי ז"ל, ואף שהישראל

יהיה אח"כ[25] פקיד מן הנכרי, שיעשה ע"פ תוקף כח המכירה לבעל הקרקע במשך הזמן הנ"ל[26] שתהיה השביעית כלולה בו, מ"מ[27] כיון שעצם גוף הקרקע יהיה קנוי להגוי שוב אין דין שביעית נוהג בפירותיה ואין כ"כ[28] איסור בעבודת אדמתה.

וכאשר אנכי הח"מ[29] בצירוף כבוד הרה"ג[30] בד"צ[31] דפה עיה"ק[32] והמושבות ת"ו[33], ראינו את מעמד הישוב בזמננו, שהוא צריך עדיין לאותה ההוראה שיצאה מפום רבנן קדישי לשעה, גם בשנת השמיטה הבעל"ט, לפי מה שעינינו רואות, ע"כ הסכמנו, בכח ב"ד יפה, בהסכמת כמה גדולי אה"ק[34], להשתמש גם בשמיטה הזאת הבע"ל[35] בסדר תקון-היתר הנ"ל.

והנה כדי להוציא מן הכח אל הפועל את המכירה, אנו צריכים, שכל הצדדים שיש להם תפיסת-יד וכח-זכיה בהקרקעות והנטיעות יהיו מסכימים ומרשים למכור את הקרקע והנטיעות הנ"ל בכל אופן המועיל ע"פ דין תוה"ק. וע"כ[36], מכל מה ששייך בקרקעות הנ"ל ונטיעותיהם לכבוד הברון הנדיב שיחיה, כבר נמסר לנו רשות מהפקיד הראשי, שיש לו זכות מוחלטת בהם בכל מה שימצא לנכון, למכור בכל תוקף ובאופן היותר מועיל, וע"י[37] הפקיד הנ"ל יעשה סדר המכירה מצידו, וכן יעשה בעהשי"ת[38] גם מיתר הכחות הצבוריים שיש להם זכות בקרקע ונטיעות הנ"ל. אבל לאותם הקרקעות, שהן לגמרי של יחידים, או אותם שיש בהם זכיות ליחידים ואיזו תפיסת-יד, - לזה צריך, שיהיו היחידים היושבים על הקרקעות הנ"ל או ב"כ[39] שיש להם רשות למכור את הקרקעות והנטיעות הנ"ל, הם עצמם או שלוחיהם וב"כ[40], מוכרים את הקרקעות והנטיעות הנ"ל לא"י[41] או להרשות למכור כל הנ"ל כדין תוה"ק. וכאשר הענין של המכירה הוא מרובה בסדר הלכות ודינים, שא"א[42] למוסרם לכל אחד ואחד, ע"כ עלה בהסכמתנו, שכל יושבי המושבות על אדמת הקודש ת"ו יתנו הרשאה לנו הח"מ, למכור את כל קרקעותיהם ונטיעותיהם שעליהן, כפי ראות עינינו, בכל אופן היותר מועיל, ובשליחותם נמכור אנחנו בע"ה[43] את כל הנ"ל ע"פ דין תוה"ק באופן היותר מועיל, להסיר את המכשלה של העברת איסורי שביעית, ובאופן היותר נאות ע"פ דין תוה"ק בעצם עסק מכירת הקרקע בארץ ישראל לא"י, כפי היכולת האפשרית עפ"י[44] דעת תורה ודעת נוטה, לאהדורי אתקנתא.

ע"כ הננו שולחים בזה את כתבי ההרשאות, ותואילו נא כולכם בטובכם לחתום עליהם, וכבוד הועד שבכל מושבה יאשר ויקיים בח"י[45] חברי הועד ובחותמו את ח"י[46] החתומים, יושבי המושבה או ב"כ.

ובזה נוכל לאשר ולקיים ולהוציא אל הפועל את דבר המכירה ע"פ האופן היותר מועיל, באופן שלא יהי'[47] שום מכשול ואיסור בעבודת האדמה ובשמוש תבואת הארץ, ע"פ המהלך המוכרח בימינו בשנת השביעית הבעל"ט.

וזאת לדעת, שההיתר הנ"ל הנסמך על תקון המכירה, שהוא נעשה רק בהוראת שעה ומצד ההכרח הגדול והעצום, לא נתן להשתמש בו כ"א במה שנוגע ממש לעיקר קיום המושבות ומעמדן באה"ק, דהיינו: עבודת הקרקע המוכרחת ומכירת יבול הארץ והנאתה כדרך כל השנים. אבל בכל הדברים שאינם נוגעים לעיקר יסוד הישוב, כגון: נטיעת גנות לשם פאר והרחבה וזריעת עניים טפלים, שאינם מעלים ומורידים כ"כ ביסוד מצב המושבות וכיו"ב[48], - חלילה לסמוך על זה ההיתר, שנאמר רק מפני

דוחק הזמן. וראוי לנו לעשות זכר לשביעית לשבות עכ"פ מעבודת הארץ ככל מה שיהיה אפשר לנו בלא השבתת סדרי מחית הישוב, ובפרט בדברים שהם רק בתור מותרות.

וכן בגופי המלאכות, הנה ישנן ארבע מלאכות, שהן חמורות ואסורות מן התורה, והן: זריעה, קצירה, זמירה ובצירה, שהן אינן מותרות גם אחר המכירה להעשות ע"י ישראל, כ"א ע"י פועלים נכרים, וחרישה צריכה תמיד שאלת חכם לפי הענין והדחק, אם תהי מוכרחת להעשות ע"י ישראל. ואם יהיו לכבודכם איזו ספיקות בפרטי דינים, בהנהגתכם בנוגע לדיני השביעית, הטיבו נא להודיענו, ונשיב לכם בעה"י[49] באר היטב כפי דעתנו ע"פ התורה והמצוה.

וכן כל איש אמיד, אשר נדבה רוחו לקיים כל מצות השביעית בלא שום הפקעה, אם יש לו ספיקות בהנהגתו, יטיב נא להציע דבריו, ונשתדל בע"ה להשיב לכל אחד ואחד כפי צרכו, בסגנון ובלשון שהוא שומע, בכל פרט ופרט, ומ"מ[50] ראוי ונכון שגם אלה אשר ירצו לקיים כל חומר מצות שביעית בלא שום הפקעה יחתמו גם הם על ההרשאה, מכמה טעמים.

והשי"ת[51] הבוחר בארץ חמדה, אשר עינו בה מראשית שנה עד אחרית שנה, יגיענו לשנים ולשמיטות הבע"ל לשלום, שנהיה שמחים בבנין עירו וששים בעבודתו, ונזכה לקיים את כל המצות התלויות באה"ק בכלל ומצות שביעית בפרט בכל פרטיה ודקדוקיה באהבה ובשמחה מרוב טובה ושלוה בעושר וכבוד, כי ישוב ד' שבותינו וירים את קרן עמו על אדמת קדשו וישלח לנו גואל צדק מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך.

בעה"ח[52] יום ועש"ק[53] בדר"ח[54] טבת, שנת תרס"ט[55].

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש פה עיה"ק יפו והמושבות תובב"א[56].

---

1. שלו' - שלום
2. התר"ע - השנה תר"ע (1909/1910)
3. ע"פ - על פי
4. באה"ק - בארץ הקודש
5. ב"י - בני ישראל
6. ותוה"ק - ותורתנו הקדושה
7. ירו"ה - ירום הודו (כינוי למלך או לשליט)
8. לפ"ז - לפי זה
9. כ"א - כי אם
10. ואע"פ - ואף על פי
11. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
12. ג"כ - גם כן
13. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
14. ז"ל - זכרונו לברכה
15. שע"פ - שעל פי
16. הבעל"ט - הבא עלינו לטובה
17. שתהי' - שתהיה

18. ע"י - על ידי
19. עכ"פ - על כל פנים
20. מבד"ת - מבדברי תורה
21. לחו"ל - לחוץ לארץ
22. ב"ד - בית דין
23. ע"כ - על כן
24. תוה"ק - תורתנו הקדושה
25. אח"כ - אחר כך
26. הנ"ל - הנזכר לעיל
27. מ"מ - מכל מקום
28. כ"כ - כל כך
29. הח"מ - החתום מטה
30. הרה"ג - הרב הגאון
31. בד"צ - בית דין צדק
32. עיה"ק - עיר הקודש
33. ת"ו - תבנה ותכונן
34. אה"ק - ארץ הקודש
35. הבע"ל - הבא עלינו
36. וע"כ - ועל כן
37. וע"י - ועל ידי
38. בעהשי"ת - בעזרת השם יתברך
39. ב"כ - בא כוחו
40. וב"כ - ובא כוחם
41. לא"י - לארץ ישראל
42. שא"א - שאי אפשר
43. בע"ה - בעזרת השם
44. עפ"י - על פי
45. בח"י - בחתימת ידי (ידם)
46. ח"י - שמונה עשרה (18)
47. יהי' - יהיה
48. וכיו"ב - וכיוצא בזה
49. בעה"י - בעזרת השם יתברך
50. ומ"מ - ומכל מקום
51. והשי"ת - והשם יתברך
52. בעה"ח - באתי על החתום
53. ועש"ק - וערב שבת קודש
54. בדר"ח - ב' דראש חודש (היום השני של ראש חודש)
55. תרס"ט - השנה תרס"ט (1908/1909)
56. תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ט תמוז תרס"ט - רחובות **נמען:** אחיו, הרב דובער הכהן

הרב קוק מברך את אחיו על הולדת בנו נפתלי הירץ, ומתנצל על מיעוט מכתביו בגלל חוסר סדר בעבודתו. מרחובות, בעת הבציר, הרב קוק מתאר את יופי הארץ, את מכונת המים החדשה ואת האוויר הנעים. הרב קוק עסוק בשמיטה, ושואף להקים את הישיבה, אף שקשה לו בעניינים הכספיים ובסדר. הרב קוק החל להדפיס את 'שבת הארץ', קובץ הלכות שביעית בנוסח שולחן ערוך על פי הרמב"ם.

עיקרי הדברים

- ברכה להולדת אחיינו.
- תיאור רחובות ויופי הארץ.
- עבודת השמיטה.
- הספר 'שבת הארץ'.

נוסח האגרת

ב"ה[1], י"ט תמוז תרס"ט[2].

קרן עם קדוש ירים, יוצר הרים, ויוציאם לרוחה, מבין המצרים, וישלח ברכה מאה שערים, לכבוד אחי חביבי ויקירי, הרב המאוה"ג[3] אוצר נחמד בתו"י[4] מו"ה[5] דובער הכהן שליט"א[6], ונ"ב הרבנית היקרה תחי'[7], ומז"ט[8] לטובה ולברכה לשמחת הבן החדש מר נפתלי הירץ שליט"א, יגדלוהו לתוחומע"ט[9] לאוי"ט[10] ברב נחת וגדולה עם זרעם, הבנים והבנות, זרע ברך ד', יעמדו כולם על הברכה בכל טוב, דשנים ורעננים.

אחדשה"ט[11] באה"ר[12] אהבת-אחים נאמנה,

אם אבא להתנצל לפני כבוד תורתך יקירי, על מיעוט כתיבתי, לא אדע אם יספיקו כל דברי לצייר בנפשך היקרה, שאין בי משום אשם מעילות אהבת אחים. ובאמת לו הייתי מוטבע על הסידור הייתי יכול למצא זמן לכל דבר חפץ, עם כל הטרדות והחובות הרבות, העמוסות עלי תמיד. אבל מה אעשה, ועוד לא עלתה בידי, למורת רוחי, להרחיב את דעתי עד למדת הסידור ההגונה והרצויה, הקדושה והטובה מאד בין לעבודת ד' בין לעסקי החיים וחובות המשטרים, עד שאוכל לעשות כל דבר בעתו במנוחת-נפש בלא הטרדה. ועד כה, מרוב החובות של העבודות, כל אחד דוחה את חבירו, וכל הענינים, שאין התובע עומד על השכם ומבקש את תפקידו לאמר עשה את חובתי, הנם הולכים ונדחים מיום אל יום מפני הענינים שיש להם תובעים חיצונים, הבאים ונוגשים. ואחד הענינים, שלפעמים רבות מתמרמר רוחי על זה מאד, הוא חליפת המכתבים ליקירינו, שבהם באמת אפשר למצא הרבה מהתועלת לשני הצדדים, וביחוד ת"ח[13] שבמשפחה שי'[14], שיש להרכיב בתוך חליפות המכתבים תועלת קדושה ועונג אהבה וידידות אחים יחד, ודוקא מצד הארצישראלי שבמכתבינו, שהיו יכולים, ע"י[15] מנוחת נפש וסידור הגון

לבא למדרגה הגונה מאד. ונפשי שוקקת לזה מאד, אבל הנני תמיד נשאר בתשוקתי. אבל קוה אקוה לצור ישענו, המאזרני חיל, שנזכה גם בזה להופעת ישועה והטבת סדר.

מכתבי זה הנני כותבו ברחובות, אשר באנו, עם ב"ב[16] שי', אמש, כדרכנו לעת בציר הענבים. מה אוכל לצייר לך, אחי יקירי, הדרת ארץ חמדה, הנראית והולכת ומתגלה ביפעתה והדרה בכל מקום אשר הישוב החדש הולך ופורח, הולך ומתקדם, ביד ד' הנטויה על עמו, לפתח לו פתח תקוה וקרני אור ישועה בחבל נחלתו, מקום הודו ומשגבו. מי יגלה גלי העפר מעל הלבבות האטומות, ישני אדמת עפרות הגלות המנוולת, וינערו חצנם ממנה, ומכל קסמיה, ביחד עם כל עלבונותיה ורציחותיה, ויבאו לארץ-חיים להלקט אחד אחד להבנות בארץ חיים, למלאות דבר ד' לתקות-דור-דורים.

במצב המושבה מצאנו ב"ה שינוי לטובה, לעומת השנה שעברה, בתיקון הובלת מים ע"י מכונה הכללית, כבערים הגדולות שבאירופא, מים צלולים וערבים, העולים גם על העליות העליונות ומשקים ג"כ[17] את שדרות האקליפטים, המעטרים את רחובות המושבה משני עבריהם. ברוך מציב גבול אלמנה. והאויר, מה אוכל לתאר לך זכותו ונועמו, חיי-נשמות ממש. רוח ים, העובר דרך השרון, של פרדסי תפוחי-הזהב, והמון מטעי השקדים וכרמי החמד, ומתגלגל על גבי הרי יהודה, העוטרים אותנו בכל מעוף-עין, מדי עמדנו במקום ברך ד', בקרן בן אור הקליל, המראה לעינינו כמבשר ישועה ונחומים לאבלי ציון וירושלים ונותן עז ותעצומות לעם, - רוח זה, מי זה יערך את חמדתו ועדניו הנושאים אותנו אל במתי גאון ד'!

כמובן, גם פה אינני פנוי, גם בשבתי הרחק מהמון העיר ושאונה הנני מוקף חובות רבים מאד מאד, בפרט בשנה זו, שנת הרת עולם של סדרי תיקון השמיטה, שהיא מטרדת גם בפועל ומעשה, - ויותר ויותר מזה במחשבת הלב והגיון הנפש בעיון הלכה בפרטים ובהתנשאות המחשבה לכללות העניינים, שעינינו רואות ואזנינו מקשיבות רב קשב, חמדת הנשמה, להדר את המצוה ולפארה בכל הלכותיה הרבות והאיתנות מעבר מזה, ודלות המצב ואי-הכשרת חיינו לזה, עד שהננו מוכרחים להיות נדחקים לדברים רבים ועצומים להתירים של דחק ולהפקעות של מצוה. ומ"מ[18] שבת הארץ הולכת היא ופורשת את כנפיה על אדמת הקדש, ונכנסת ברוח חרישית בלב עם ד' היושב עליה. חתימות ההרשאות לתיקון ההפקעה מעבר מזה, השארת ענפי עבודה רבים שלא כדרך שאר השנים, שהעולם מוכן לזה, ושימת עין לשאול על פרטים ופרטי פרטים מהרבה לבבות עובדות ועמלות בחריש ובקציר בשדמות בת עמנו, עבודה המהולה בעמל גוף עם חבה אידיאלית ועונג של קדושה פנימית, אשר לא נראה כמוה בכל הארץ ובכל הגוים, - הנם אומרים כולם: הנה שנת הקודש באה, ורחשי קדושה לעם קדוש על אדמת הקודש הולכים ומתרקמים בחשאי, גם בנשמות אשר לא ידעו את מעמקי עצמן. אשרי העם שד' אלהיו.

ולא אמנע מלהודיעך, אחי יקירי, שבאלו הימים החילותי בעז"ה[19] לגשם קצת במעשה את אשר חשבתי מאז ע"ד[20] "ישיבה מרכזית לישוב החדש". ההכרח הגדול והתועלת הנשקפת מהוצאת ענין קדוש ונעלה זה מן הכח אל הפועל, - לא אוכל לבאר במעט דברים. אמנם המטרה והצורה הרוחנית של ישיבה כזאת היא רוממה ורחוקה הרבה מהצורה המעשית הקטנה והדלה, שהיא מוכרחת ללבוש בראשית הויתה. אבל נשים מבטחנו באוזר ישראל בגבורה, שיצמיח לנו מזה צמח צדקה. בחורים אחדים הגונים,

בכשרונות לא-רעים, לקחתי מירושלים, ואליהם מתלקטים אחדים מיפו, ואקוה שבהמשך הזמן יוסדו ב"ה סדרים ישרים וטובים, ובתוכם גם משאת נפשי לחנך תלמידי-חכמים, שיהיו ג"כ לומדים מופלגים בצדה הרוחני של תורת אמת, כאשר תדע משאת נפשי לזה מימי עלומי. ובאמת בגרעין זה, בהרחבתו ופיתוחו, עם קביעותו בצורה טובה הדורה בשכל טוב ורוח טהור, - כלולים הרבה צמחי ישע ופדות. העבודה הקשה בזה היא הצד המעשי, שהוא מתלכד עם עסקי כספים, שאינני מומחה לזה כלל, ומצד הרוחני - הכרח הסדר, המתנגד ג"כ לאופיי, שהנני אוהב להשפיע וליצוק על כל עולל בשוק ועל בחורים ברחובות, אם הי'[21] אפשר. מ"מ[22] אקוה, כי ע"י סיעת אוהבים ותומכים במפעל, אע"פ[23] שקשה לי למצא אנשים, שאוכל למסור להם הגות רוחי בעצם טהרו, מ"מ הלא באויר המלא צלצלי תקוה וקוי אור חיי רוממות הננו יושבים, ב"ה, אשר אקוה שתעמד לנו זכותא דא"י[24], לבסס בסיסים הגונים למפעל זה, שהוא אחד מיסודות הגיונותי המעשיים היותר עקריים.

החלותי להדפיס קובץ להלכות שביעית, בשם "שבת הארץ". הוא כמו שו"ע[25] מיוסד ע"פ[26] הרמב"ם[27] בהגהות רבות. אקוה לשלח לך כל גליון כשיבאו לידי איזה עקזמפלארים מהם. חשקתי להרחיבו בביאור ארוך ומבורר, אבל מנעוני כעת הטרדות, ואקוה לעטרו באיזה מבא וקו"א[28] בעה"י[29] כפי היכולת.

הנני מקצר וחותם בברכה ורב שלו'[30] לך ולכל אשר לך, כנה"ר[31] ונפש אחיך דבק באהנ"פ[32] בכל לו"נ[33],

אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרס"ט - השנה תרס"ט (1908/1909)
3. המאוה"ג - המאור הגדול
4. בתו"י - בתורה ויראה
5. מו"ה - מורנו הרב
6. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
7. תחי' - תחיה
8. ומז"ט - ומזל טוב
9. לתוחומע"ט - לתורה ולחופה ולמעשים טובים
10. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
11. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
12. באה"ר - באהבה רבה
13. ת"ח - תלמידי חכמים
14. שי' - שיחיה
15. ע"י - על ידי
16. ב"ב - בני ביתו
17. ג"כ - גם כן
18. ומ"מ - ומכל מקום
19. בעז"ה - בעזרת השם
20. ע"ד - על דבר
21. הי' - היה
22. מ"מ - מכל מקום
23. אע"פ - אף על פי

24. דא"י - דארץ ישראל
25. שו"ע - שולחן ערוך
26. ע"פ - על פי
27. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
28. וקו"א - וקונטרס אחרון
29. בעה"י - בעזרת השם יתברך
30. שלו' - שלום
31. כנה"ר - כנפשו הרמה
32. באהנ"פ - באהבת נפש
33. לו"נ - לב ונפש

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת שלה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ג תשרי תרע"א - יפו **נמען:** בן דודו, ר' צבי הירש יפה

בעניין השמיטה: ההוראה ישנה וכבושה, והרב קוק השתדל לצאת ידי כל הדעות. ב'שבת הארץ' רשם רק הערות כדי לעורר את תלמידי החכמים. הרב קוק רצה לעזור למי שרוצה לשמור כהלכה, אבל לא להכריז איסור על הסומכים על ההיתר, שהיה נהוג גם בימי ר' יהושע לייב דיסקין. אין בידו כתב יד שמוכיח את הסכמת ר' יהושע לייב. שבחי החופשיים צורמים לו יותר מזלזולי המתנגדים, אבל הם שמחים כי הרב קוק היחיד שעומד להצלת הישוב. הרב קוק לא ביקש עזרה מאיש.

עיקרי הדברים

- ההוראה הכבושה ו'שבת הארץ'.
- אין להכריז איסור על הסומכים על ההיתר.
- שבחי החופשיים - צורמים.
- עמידה לבד להצלת הישוב.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ג תשרי ש"ת[4] ש"ג תרע"א[5].

שלו'[6] וברכה, ברבי והמשכה לכבוד ש"ב[7] ידי"ע[8] הרה"ג[9] הגביר הנכבד, אוצ"ת[10] ויראת ד', כו"ה צבי הירש יפה שליט"א[11], וכב"ב[12] היקרים וכא"ל[13] כולם יתברכו מקודש בכט"ס[14],

בשמחה רבה קבלתי את ברכת מר ידי"נ[15] שי'[16], וחטיבה מול חטיבה יתברך באהבה, בכל מילי דמיטב, ונזכה לראות בחדות ד' על עמו ונחלתו, לרומם ימין ישע ואור גדולה לכל יראי ד' וחושבי שמו, לכל ישרי לב, וכל עם ד' הגוי כולו.

וע"ד[17] עניני השמיטה, אשר למגינת לבי ולב כל יראי ד' באמת ותמים, נסתבכו יותר מהראוי, ובאו פריצים מעבר מזה, ושוגים חסרי ידיעה בענין מעבר מזה, ויקימו שאון במקום השקט ובטחה בעה"י[18], הנה מצדי לא אמצא שעשיתי איזה דבר שיגרום לכל השערורי' אשר נהיתה. עצם ההוראה היא כבושה וישנה, ופרטיה ברובם הם מוטלים עלי, והייתי משתדל, כפי המדה האפשרית, לצאת ידי כל הדיעות, ולמנקט חומרי מתנייתא, כראוי לכל עוסק בהוראה אשר יראת ד' על פניו. ואם הדפסתי את הס' הקטן "שבת הארץ", הכולל הלכות שביעית בקצרה, מסופח ליסוד דברי הרמב"ם[19], ומד' עסקי בענין זה רשמתי איזה הערות, לגלות פנים בהלכה כדרכה של תורה, לעורר לב ת"ח[20] לעסוק בהלכות הללו ובהלכות התלויות בארץ ביחוד, לא אמצא שום יסוד שכדאי בשביל כך להרעיש עולם. ובגופא דעובדא הייתי משתוקק מאד לסייע לדבר מצוה, לקבץ כחות לעזור לכל אשר ידבנו רוחו, שלא להפקיע קדושת אה"ק[21] ולשמור השמיטה לכל הלכותי'. רק אמרתי להם, שאי אפשר לנו להכריז איסור על המפקיעים המתנהגים ע"פ[22] ההוראה הכבושה מגאונים קשישאי ז"ל[23], שבהם הי'[24] ג"כ[25] הגה"ק[26] ריל"ד[27], זצ"ל[28], ולא לפגע בחיי הישוב, שהוא ממש נוגע לנפשות.

ולדידי חבת הקודש, של עצם מניעת ישוב אה"ק, שמתבטלת ע"י[29] דחיית ההיתר ונותנת יד לסוררים לפרוק עול בגלוי, ולנתק כל המוסרות, הי' זה ג"כ גורם גדול לדבר ע"פ דרכה של תורה, נגד עצת ידידי הגרי"ד[30] שי', שבקש דוקא לעקור את ההיתר מעקרו, ובשו"א[31] לא הי' מועיל כלל להכריז ולהודיע שהוסכם ההיתר ע"פ הגרי"ל[32] זצ"ל, מפני שהיו מוכנים להכחיש דבר זה בפומבי, וכאשר אין לנו שום כת"י מכתי"ק[33] בהסכמת ההיתר, קלה היא מאד, ההכחשה, וגם כמ"ח הגי'[34] זצ"ל סבל מהכחשה זו, אלא שהי'[35] בידו להשתמט מעט, מפני שסוף כל סוף לא הי' עול הישוב מוטל עליו, מה שלא יכולתי לעשות כמעשהו.

ומה מאד אתמה על כת"ר[36] ידידי שתופס אותי במה שהחפשים מספרים בשבחי. אמת ששבחם צורם את לבבי ורוחי, הרבה יותר מכל הזלזולים של הצד השני שעכ"פ[37] הנם עמיתינו בתומ"צ[38] ויש לדונם לכ"ז שכונתם היא לש"ש. אבל בעצם הענין איזה חידוש הוא מה שהם דורשים אותי לשבח, סוף־כל־סוף דם יהודי נוזל בעורקיהם, ובעיניהם הם רואים שקמים אנשים לעקור את הישוב משרשו, למגר לארץ את כבודו, ולגדור את דרכיו, שלא יוכל להתרחב ולהתפתח, ואצלם הלא זהו כל נקודת יהדותם, ורק אנכי לבדי בין הרבנים הידועים באיזה מדה בשם הנני עומד בקשרי המלחמה ומוותר אני על כבודי ומעמדי וכל אשר לי, רק להציל את הישוב, ואת כל ענפי העסקים שלו, ותלי"ת[39] בלא שום פני' בעולם, - ואיך לא ידרשו כ"ז[40] לשבח.

וע"ד שאלתו מי הם העומדים על ימיני. בכלל הנם כל יראי ד' ת"ח מובהקים ישרי לב, שכולם מתרעמים על המהומה החדשה, וביחוד על דרכיה הבלתי־מכובדים, ובפרט שהפועלים הראשיים אינם מובטחים כלל שתהי'[41] כונתם לש"ש אפילו לפי דעתם. אמנם לא בקשתי מאת שום אדם לעזור לי, חושב אני לעלבון וחלול כבוד להאמת להעזר מהסכמות וסמיכות צדדיות. בטוח אני בחסדי השי"ת[42], אשר עד כה גמלני, וברב רחמיו הביאני אל אדמת קדשו, ויזכני לנהל בקוצר דעתי את צאן ידו, המסתפחים בנחלתו, להתלקט לראשית צמיחת קרן ישועה, כי יהי'[43] עמדי גם לימים יבאו, וכל עם ד' וגדוליו יכירו וידעו את תומת רוחי וצדקת פעלי, ויאשרו את כחי בצדקתם ותורתם.

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. ש"ת - של תורה
5. תרע"א - השנה תרע"א (1910/1911)
6. שלו' - שלום
7. ש"ב - שאר בשרי
8. ידי"ע - ידידו עוז
9. הרה"ג - הרב הגאון
10. אוצ"ת - אוצר תורה
11. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
12. וכב"ב - וכל בני ביתו
13. וכא"ל - וכל אשר לו

14. בכט"ס - בכל טוב סלה
15. ידי"נ - ידיד נפשי
16. שי' - שיחיה
17. וע"ד - ועל דבר
18. בעה"י - בעזרת השם יתברך
19. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
20. ת"ח - תלמידי חכמים
21. אה"ק - ארץ הקודש
22. ע"פ - על פי
23. ז"ל - זכרונו לברכה
24. הי' - היה
25. ג"כ - גם כן
26. הגה"ק - הגאון הקדוש
27. ריל"ד - רבי יהושע לייב דיסקין
28. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
29. ע"י - על ידי
30. הגרי"ד - הגאון רבי שמות שמתחילים באותיות י, ד (למשל: יעקב + דוד) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
31. ובשו"א - ובשום אופן
32. הגרי"ל - הגאון רבי שמות שמתחילים באותיות י, ל (למשל: יעקב + לוי) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
33. מכתי"ק - מכתב ידו הקדושה
34. הג' - הגאון
35. שהי' - שהיה
36. כת"ר - כבוד תורתו
37. שעכ"פ - שעל כל פנים
38. בתומ"צ - בתורה ומצוות
39. ותלי"ת - ותודה לא-ל יתברך
40. כ"ז - כל זה
41. שתהי' - שתהיה
42. השי"ת - השם יתברך
43. יהי' - יהיה

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ו' טבת תרע"ב - יפו **נמען:** הרב מנדל הכהן

הרב קוק חוזר על דעתו מתר"ע בעניין חידוש הסמיכה: זו פעולה היסטורית שאין לגשת אליה בלי הכנה. יש לייסד בית דין או ועד גדול בירושלים, שיכשיר את הדור. לפי הרמב"ם הסמוכים צריכים להיות ראויים להורות בכל התורה, כולל קידוש החודש, הלכות כשפים, וגם דעות ואמונות, שרבים מהגאונים בהלכה יודעים אותן רק באופן שטחי. כשהוועד יזכה לשם טוב ויגדל דור של תלמידי חכמים כאלה, אפשר יהיה לגשת לסמיכה.

עיקרי הדברים

- הכנה לחידוש הסמיכה.
- בית דין גדול בירושלים.
- ראויים להורות בכל התורה - כולל דעות ואמונות.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ו' טבת תרע"ב[4].

ידי"נ[5] הרב הגאון רב פעלים מוהר"ר[6] מענדל הכהן שליט"א[7].

שלו'[8] וברכה ואה"ר[9].

הגיעני מכתבו היקר בצירופו של מכתב ידידנו הרב ר"י ארוואך נ"י[10], ע"ד[11] תשובה מענין מחשבתו הגדולה בהכנה ליסוד הסמיכה. הנה כבר כתבתי לכת"ר[12] את דעתי במכתבי מד"ה אייר תרעי"ן העבר, והנני תולה שע"י[13] איזו סבה לא בא מכתבי ליד כת"ר[14].

ע"כ הנני שולח בזה את העתקת המכתב הנ"ל[15], שזו היא דעתי העני' בענין זה.

והשי"ת[16] יופיע אורו וחסדו עלינו ועל כל החושבים עצות טובות ומחשבות טובות על עמו בית ישראל.

והי'[17] זה שלו' וברכה, כנה"ר[18] ונפש ידי"ע[19] דוש"ת[20] באה"ר[21],

הק' אברהם יצחק ה"ק

נ, ב. ועל אודות המחשבה הפרטית הגדולה, שכת"ר[22] עוסק בה להגשימה בחיים, נראה לי שפעולה זו היא, אם אך אפשר - שתעשה בידי אדם, פעולה הסתורית כזאת, שאין לנו לגשת אליה, בלא הכשר והבנה קודמת, כל מה שאני רואה, שיש לנו אפשרות לעשות בענין זה בזמן ההוה, הוא רק לכונן צעדים להכנה הגדולה הזאת, שיהיה המכון הזה, אשר נעשה, מקרב את הדורות, להיות להם אפשרות לבא למטרה העליונה והקדושה הזאת, של יסוד סנהדרין בתור ב"ד[23] הגדול לכל ישראל.

העיכוב היסודי לדעת הרמב"ם[24], שהוא היסוד לעיקר הוראה זו, היא הצורך להיות ראוי להורות בכל התורה כולה, כפ"ד ה"ח[25] דסנהדרין, המיוסד עפ"ד[26] הירושלמי דפ"ק[27] דחגיגה, כמו שהעיר כבר

ע"ז[28] הלח"מ[29], - אע"פ[30] שיש לדחות דהתם בירושלמי מיירי באינו ראוי מחמת מומו, אבל הלא אין לנו אלא דברי הרמב"ם בזה, - הוא הדבר המכריח אותנו לעשות הכנה מיוחדת בסדרי למודנו, באופן שתהיה אפשרות לבא למדה זו. מובן הדבר, שכ"ז שמעטים הם ת"ח[31], למשל, ששנו פרק בחשבון ובחכמת המזלות במדה גבוהה, חסר לנו היסוד על הוראת קידוש החודש. והדבר היותר קשה הוא ההוראה בהלכות כשפים, שנשתכחו יסודי הלמודים כמעט, והרבה כיו"ב[32]. מ"מ[33] אין להתיאש מכ"ז, יש תקוה ואפשרות ע"י[34] ויעוד ת"ח, גדולי דעה, צדיקים טהורי-לב, החפצים בישועת ישראל באמת, שיופיעו לנו עצות אדירות ממקור האמת גם על הדברים הרחוקים מאד.

אבל בתחלה עלינו להשתדל, שיתכונן לנו בי"ד[35] או ועד גדול בירושלים, שיהיה העסק שלו, בקישור עם כל גדולי התורה והדעה והקדושה שבעולם, לעסוק בהכנה זו של הכשר הדור עד כדי מדה זו, של אפשרות קביעות הסמיכה. הועד העוסק בזה, כיון שהוא עוסק להוציא אל הפועל את היסוד שכל חיי האומה עומדים עליו, ודאי שיעשה בהמשך הזמן לתל-תלפיות, שכל גדולי האומה יהיו פונים אליו, וכל מה שמעשיו הטובים והפוריים, לטובת האומה, הרוחנית והחמרית, יהיו יותר גדולים, כן יתגדל ערכו. ואחרי שיזכה לכתר שם טוב, ע"פ[36] פעולותיו, ויגיע בהשפעתו בהכשר החינוך לת"ח[37] הגדולים, הזקנים והצעירים ביחד, עד כדי העמדת שדרה של ת"ח, שתהיה דעת הדור, המתגלה ע"י ראשי גדולי ישראל, בתורה, בחכמה ובצדקות, להסכים שהם ראויים להורות בכל התורה כולה, - אז תהיה ג"כ[38] היכולת לגשת אל גוף הסמיכה.

מובן הדבר, שההוראות של כל התורה כוללות ג"כ ההוראות הרוחניות של הדעות והאמונות. וע"ז[39] בודאי נהיה צריכים ליסד יסוד מוסד של קביעות למוד, שהרי ישנם כמה ת"ח גאונים בהלכה ומ"מ[40] אינם יודעים את המקצוע העיקרי שבתורה, הנוגע לדעות ואמונות, אלא ידיעה שטחית. ועכ"פ[41] צריכה הידיעה של החלק הרוחני שבתורה להיות קלוטה יפה ברוחם ועל אנשי מעלה כאלה, שנוכל לאמר עליהם שהם עומדים בראש האומה, במובן העליון של רוחניותה.

מתוך הטעמים הנ"ל ומתוך עוד כמה טעמים, המשתקפים ברוחי בעניי בדרך בירור, הנני מסכים לעיקר מגמתו של כת"ר, ע"פ תוכן זה: שנתחיל בעבודת ההכנה ליסוד ב"ד גדול מקובל על האומה כולה, בעיר קודש עולמים, ירושלים עיה"ק[42] ת"ו, ולעבודת ההכנה נוכל לקוות שרוח ד' יופיע על כל גבורי כח בעז ד', טהורי הלב, לזכות לאורה וישועה גם לגוף הסמיכה עצמה, הרחוקה ומופלאת מאתנו במדה כ"כ[43] נוראה לעת כזאת.

--הדברים הנ"ל ראויים להצטרף למכתבי הקודם דשנת תר"עיין, ששם דברתי על כללות הענין וכאן ע"ד הנוגע לגוף הסמיכה. הנ"ל

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ב - השנה תרע"ב (1911/1912)
5. ידי"נ - ידיד נפשי
6. מוהר"ר - מורנו הרב רבי

7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. שלו' - שלום
9. ואה"ר - ואהבה רבה
10. נ"י - נרו יאיר
11. ע"ד - על דבר
12. לכת"ר - לכבוד תורתו
13. שע"י - שעל ידי
14. כת"ר - כבוד תורתו
15. הנ"ל - הנזכר לעיל
16. והשי"ת - והשם יתברך
17. והי' - והיה
18. כנה"ר - כנפשו הרמה
19. ידי"ע - ידידו עוז
20. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
21. באה"ר - באהבה רבה
22. שכת"ר - שכבוד תורתו
23. ב"ד - בית דין
24. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
25. ה"ח - הלכה ח' (בציון מקור)
26. עפ"ד - על פי דברי
27. דפ"ק - דפרק קמא
28. ע"ז - על זה
29. הלח"מ - הלחם משנה
30. אע"פ - אף על פי
31. ת"ח - תלמידי חכמים
32. כיו"ב - כיוצא בזה
33. מ"מ - מכל מקום
34. ע"י - על ידי
35. בי"ד - בית דין
36. ע"פ - על פי
37. לת"ח - לתלמידי חכמים
38. ג"כ - גם כן
39. וע"ז - ועל זה
40. ומ"מ - ומכל מקום
41. ועכ"פ - ועל כל פנים
42. עיה"ק - עיר הקודש
43. כ"כ - כל כך

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תיד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ו שבט תרע"ב - יפו **נמען:** הגאון ר' אברהם רבונסקי, אב בית דין דוברובנה

בעניין אגודת המקובלים 'שער השמים' בירושלים: אין בכך חידוש. חבורת 'בית אל' של הספרדים לומדת קבלה ומתפללת בכוונות הרש"ש יותר ממאה שנה, והרמ"ע מפאנו לימד את 'הפרדס' בישיבה. לפי בעל 'שערי אורה', 'מעשה בראשית ומעשה מרכבה' שנאסרו הם השימוש המעשי בשמות, ולא העיון. גם הבעל שם טוב ובעל התניא לימדו קבלה לתלמידים רבים. מעמדם של ה'נסתרות' משתנה עם התפשטות הרעיונות. ראוי לתמוך בלומדים אלה, כמו בכל לומדי התורה.

עיקרי הדברים

- לימוד קבלה בחבורה - לא חידוש.
- 'מעשה בראשית' - השימוש המעשי.
- הבעל שם טוב ובעל התניא.
- השתנות ה'נסתרות' עם הזמן.
- תמיכה בלומדי הקבלה.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ו שבט תרע"ב[4].

שלו[5] רב לכבוד ידי"נ[6] הרב הגאון המובהק סוע"ה[7] אוצר תוי"ר[8] טהורה מוהר"ר[9] אברהם ראבונסקי שליט"א[10], הגאבד"ק[11] דובראוונא יצ"ו[12].

אחדשה"ט[13] באה"ר[14],

מכתב קודש דמר הדר"ג[15] הגיעני בעתו, ואחרתי עד כה מפני הטרדא מהשיב מפני הכבוד, ואת הדר"ג הסליחה.

ע"ד[16] אגודת "שער השמים" בעה"ק[17] ירושת"ו[18], הנה בעצם אין זה דבר חדש, כי זה יותר ממאה שנה קיימת חבורה כזאת מחכמי הספרדים, בשם "בית-אל", שנוהגין ללמוד חכמת הקבלה, ביחוד כתבי האריז"ל[19] בכינופיא, ולהתפלל ע"פ[20] סדרי-הכונות שסדר המקובל מוהרר"ש[21] שרעבי ז"ל[22]. גם כבר הי'[23] לעולמים שהתירו פרושים ללמוד חכמת-הקבלה ברבים, והרמ"ע[24] מפאנו ז"ל מעיד על עצמו בספריו, שלמד בישיבה את ספר ה"פרדס" להרמ"ק[25] ז"ל לפני הפרק שהגיעו לידו כתבי האריז"ל, ונראה שאח"כ[26] קבע לימוד בהם. ועיקר הדבר נראה שסמכו ע"ד בעל "שערי אורה" שמבאר "מעשה-בראשית ומעשה-מרכבה" דוקא על שימושי השמות למעשה, שהיו נוהגים בימים הקדמונים לעסוק בהם העולים בעליית הכניסה לפרדס, והיו משתמשים בגילוי מלאכים ונשמות בדרך חזיון הקרוב לנבואה, וע"ז[27] באו, לדעתם, כל האזהרות הנוראות.

אבל עצם דברי החכמה הם כמו לימוד דברי האגדה ומוסר בבינה יותר עמוקה מהדרך הפשוט לכל, ואין זה בכלל מע"ב ומע"מ[28] כלל לענין האיסור. ודיוקו של בעל "שערי אורה" הוא נכון: מדנקיט תמיד

בלשון "מעשה", "מע"ב ומע"מ" ש"מ דבדרך השימוש המעשי מיירי, וכה"ג[29] דעסקי בספר יצירה וברו גברא או עג"ת[30]. ומ"מ[31] גם מוסר-השכל ואורח-לימוד כזה, בפרט כונת התפלה על פיהם, צריך הוא ג"כ[32] הכנה ראויה עכ"פ[33] במדות טובות ויראת-שמים טהורה וקבועה.

אבל לא נפלאת ולא רחוקה, ללמוד ביחד ע"פ הכתוב בספרים הנאמנים, בצירוף הידיעות הקדומות שקלטו כבר המתעסקים בזה איזו שנים בחשק אהבת קדושה ויראת ד. ותמיהני מש"כ[34] כתר"ה[35], שהבעש"ט[36] לא גילה עניני הקבלה להמון העם, - והדבר מפורסם שהוא ז"ל הי' אומר, שלימוד הקבלה ע"פ הספרים אין זה בכלל נסתר כלל, ואם אולי לא הי' חפץ לדבר בזה בפני ההמון הפשוט, אבל לפני קיבוץ של ת"ח[37] הלא גילה הרבה מאד ומפורסם הדבר שהיו לו עשיריות תלמידים שלמדו אצלו, ובודאי לא הי' מעכב מללמדם דרכי-הקבלה לפי שיטתו גם בהיותם מקובצים, ולא חש משום הא ד"אין דורשין", משום דגם הוא ז"ל כשיטת בעל ש"א הנ"ל[38] ס"ל[39], דאין זה הלימוד שבדרך הבנה שכלית בכלל מע"ב ומע"מ. ותמיהני ביותר ממש"כ[40] כת"ר[41], שגם הגאון בעל ה"תניא" ז"ל לא פרסם את העניינים הנסתרים לפני המון עם, אלא למי שנחשב בעיניו: וכי אלה יחידי-הסגולה היושבים לפני ד' בהר הקודש בירושלים אינם אנשים נחשבים שראוי להוציאם מכלל המון העם?. ואם התירו בעלי-החסידות לעסוק בהסברים ברזי עולם הללו, מה שהסברא בהם באמת מסוכנת כד' הרמב"ן[42] ז"ל בהקדמת נמוקי-תורה שלו, ק"ו[43] שאין קפידא לאותם שרוח ד' שבקרבם תשאם לעסוק בלימודים הללו ע"פ ההקדמות המקובלות, עם ידיעתם שהכל הוא בדרך חדת-חכמים, והדברים רמוזים למפלאות תמים-דעים, שמסוגלים להוסיף קדושה ויראת רוממות כבוד אל ב"ה להוגים בהם בלב תמים וחשק פנימי.

ובודאי שאין זה יסוד ראוי להאמר שישתנה דין המשנה בשינוי הזמנים מצד עקבתא דמשיחא, אבל זה פשוט שערך המדרגות של העניינים הנקראים בשם "נסתרות" הולך הוא ומשתנה ע"פ הפרסומים שהרעיונות הכמוסים הולכים ומתפשטים בין הלומדים הרגילים, וכשאנו רואים בדברי הגאונים, למשל בפירוש ר"נ גאון ז"ל על דברי חז"ל[44]:

אמר לו הקב"ה[45] למשה: החייתני בדבריך", חשבו אז גם הסבר פשוט בעניני הגיון באלהות, לענין נסתר, ואח"כ[46] נתפשטו כמה ידיעות גנוזות, עד שחדלו דברים כאלה מלהיות כמוסים. והרמב"ם[47] במו"נ[48] לא השביע בהקדמתו כ"א[49] למי שיפרש דבר שלא ביארו כבר חכמי ישראל, אבל מה שכבר כתוב בספר חדל להיות נסתר. ונראה שזהו טעם ההיתר שנהגו לדרוש בעריות בלא שום הגבלה כלל, - ואולי על זה באמת ראוי להתעורר ולגדור, - וחוץ מהרמב"ם" לא הביאו הפוסקים כלל דין סת"מ[50] זו לענין אין דורשים בסתרי עריות בשלשה.

ולענין התפילה ע"פ הכוונות, אין פלא אם גאון-עולם כהחת"ס[51] ז"ל, שהיה טרוד בטרדת ישיבה ועול הציבור והעולם והשבת תשובות לקצוי ארץ, כתב על עצמו שלא יוכל להתפלל ע"פ כונת האריז"ל בתמידות. גם הגאון בעל "או"ת" ז"ל התנצל לפני הגאון ר'[52] ליב ז"ל בעל ספר "הפרדס" על ההכרח שלו לקצר בסידור הכונות, שמוכרח היה לזה מפני טרדת הישיבה והציבור, ומ"מ היה מכוין ע"פ סדרי האריז"ל אלא בסדר מקוצר. ומ"מ יוכל להיות, שאנשים שאינם כלל במעלת הגאונים הללו בתורה אם

הם קובעים עצמם, ע"פ נטיית-לבם, להיות עיקר עסק שלהם באלה הלימודים ובדרכי התפילה והעבודה שבלב, שיוכלו להתפלל כל אחד ע"פ השגת לבבו בסדרי-הכונות, שכבר הוברר ונסדרו יפה ע"פ הגרש"ש[53] ז"ל ויתר בעלי הקבלה והעבודה האחרונים, ו"אחר כוונת הלב הן הן הדברים". גם פשוט הדבר, שראוי לתן ערך גדול לקדושת המקום ואויר הטהור של א"י[54] בכלל ושל העיר אשר בחר ד' בפרט ו"חביבה כת קטנה שבא"י[55] וכו'".

ומה שהעיר כת"ר[56] בדבר התמיכה, - כיון שכבר נהגו לדרוש תמיכה בעד כל העוסקים בתורה, ובפרט בעד היושבים באה"ק[57], למה יגרע חלקם של העוסקים במקצע קדוש זה. ואם אלה הלומדים לומדים בלאו-הכי בישיבות, הנה ידוע שאין משכורות הישיבות מספיקות גם לצרכי החיים ההכרחיים, ובאלה יחידי-הסגולה מגמת-היסוד הלא היא שיהיו קבועים בקדושה ולא יצטרכו לשוט כלל אחרי פרנסתם, ויהיו שתולים בחצרות ד' בדבקות הרעיון בקדושת האהבה והיראה, המושפעת מתוך הלימוד ברזי-קודש והעסק ברגשי-הטוהר המתגלים בתוך תפילת ישרים, וראויים הם להיות נתמכים מאחינו שבגולה.

ולא אכחד מכת"ר[58] ידי"נ שי'[59], שמזדמנים לפעמים שדברים שיש להם מגמות נכבדות מתקלקלים אח"כ[60], ע"י[61] מה שא"א[62] להשמר מהתערבות אנשים שאינם כדאים לכך וע"ז אני חושש תמיד בכל ענין היותר מקודש, אבל בכלל אי-אפשר, לדעתי, להרחיק ולהזניח את אלה הדברים ההולכים בנתיב הסלול כבר ונהוג מימי קדם בין הספרדים בירושת"ו[63] כנ"ל[64], ויש מקום לכמה דעות שונות זו מזו וע"ז נאמר: "ברוך חכם הרזים"

והנני בזה ידי"ע[65] דוש"ת[66] באה"ר קשור באהבתו הטהורה.

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ב - השנה תרע"ב (1911/1912)
5. שלו' - שלום
6. ידי"נ - ידיד נפשי
7. סוע"ה - סיני ועוקר הרים
8. תוי"ר - תורה ויראה
9. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
10. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
11. הגאבד"ק - הגאון אב בית דין קהילת
12. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
13. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
14. באה"ר - באהבה רבה
15. הדר"ג - הדרת גאונו
16. ע"ד - על דבר
17. בעה"ק - בעיר הקודש
18. ירושת"ו - ירושלים תבנה ותכונן

19. האריז"ל – האר"י זכרונו לברכה
20. ע"פ – על פי
21. מוהרר"ש – מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות ש (כגון שמואל / שלמה / שמעון / שמחה / שאול) – הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
22. ז"ל – זכרונו לברכה
23. הי' – היה
24. והרמ"ע – והרב רבי שמות שמתחילים באותיות מ, ע (למשל: משה + עזריאל) – הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
25. להרמ"ק – לרבי משה קורדובירו
26. שאח"כ – שאחר כך
27. וע"ז – ועל זה
28. ומע"מ – ומעשה מרכבה
29. וכה"ג – וכהאי גוונא
30. עג"ת – עגלא תילתא
31. ומ"מ – ומכל מקום
32. ג"כ – גם כן
33. עכ"פ – על כל פנים
34. מש"כ – מה שכתב
35. כתר"ה – כבוד תורתו רום הדרתו
36. שהבעש"ט – שהבעל שם טוב
37. ת"ח – תלמידי חכמים
38. הנ"ל – הנזכר לעיל
39. ס"ל – סבירא ליה
40. ממש"כ – ממה שכתב
41. כת"ר – כבוד תורתו
42. הרמב"ן – רבי משה בן נחמן
43. ק"ו – קל וחומר
44. חז"ל – חכמינו זכרונם לברכה
45. הקב"ה – הקדוש ברוך הוא
46. ואח"כ – ואחר כך
47. והרמב"ם – ורבי משה בן מימון
48. במו"נ – במורה נבוכים
49. כ"א – כי אם
50. סת"מ – ספרי תורה, תפילין ומזוזות
51. כהחת"ס – כהחתם סופר
52. ר' – רבי
53. הגרש"ש – הגאון רבי שמות שמתחילים באותיות ש, ש (למשל: שמואל + שמואל) – הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
54. א"י – ארץ ישראל
55. שבא"י – שבארץ ישראל
56. כת"ר – כבוד תורתו
57. באה"ק – בארץ הקודש
58. מכת"ר – מכבוד תורתו
59. שי' – שיחיה
60. אח"כ – אחר כך
61. ע"י – על ידי
62. שא"א – שאי אפשר
63. בירושת"ו – בירושלים תבנה ותכונן
64. כנ"ל – כנזכר לעיל

65. ידי"ע - ידידו עוז

66. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תסז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ר"ח מרחשוון תרע"ג - יפו **נמען:** הרב יהודה לייב פישמן (מימון), אב בית דין אונגני

הרב קוק מודה על הספר 'יחדר הורתי'. לשיטת הכוזרי, הנבואה ורוח הקודש מסייעות להוראה, ולא כרמב"ם שמפריד ביניהן. רוח הקודש הופיעה במקדש ובמי שהיה בבניינו (ריב"ז). איסור תורה לאישה נאמר על לימודה, אבל אם היא לומדת בשמיעה - לא מצאנו איסור.

עיקרי הדברים

- תודה על 'יחדר הורתי'.
- נבואה והוראה - כוזרי ורמב"ם.
- לימוד תורה לנשים בשמיעה.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ר"ח מ"ח[4] תרע"ג[5].

כ' ידי"נ[6] הרב הגאון המפורסם, אוצר נחמד ושמן מוהר"ר[7] יהודא ליב פישמאן שליט"א[8], האבד"ק[9] אונגעניא, וכא"ל[10] שלו'[11] שלו, באה"ר[12].

כעת הגיעני ספרו היקר והנחמד "יחדר הורתי". ומאהבת מחברו מר שליט"א לא דחיתי את השעה, והצצתי בו בכמה מקומות בכל המקצועות השונים שהוא עסוק בהם, ונתבסמתי מריח בשמיו, כי נחמד ונעים הוא וישר חילי' דמר ידי"נ ולבבי שי'[13] דשדר לן מתנתא דתורה זו ולולא טרדות רבות המעכבות הייתי מאד חפץ להשתעשע בכל דברי קדשו האהובים, אבל אין דנים אפשר משא"א[14] כעת.

שי' הכוזרי היא שהנבואה ורוה"ק[15] מסייע להוראה, דלא כדי' הרמב"ם[16] שמחלקם. והופעת רוה"ק[17] הי'[18] בביהמ"ק[19] ובמי שהי'[20] בבנינו, כדאמרי' "הי' הי' שכבר הי'", מ"ק[21] כ"ה, וריב"ז[22] הי' בביהמ"ק ושאב רוה"ק משם, ומיושבת קצת הערתו ע"ז[23].

בקמח אם לח הוא, הרי הסוגיא מוכיחה הספק, כאיב"א[24] שם.

הנני כופל את תודתי, ואחתום ברב שלו' וברכה מקודש, כנה"ר[25] ונפש ידי"ע[26] דוש"ת[27] בחבה יתירה וכבוד נעלה,

הק' אברהם יצחק ה"ק

אי' תורה לאשה אינו כ"א[28] ללמדה, אבל אם מעצמה לומדת ע"י[29] שמיעה לא מצאנו לאסור.

הנ"ל.

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. מ"ח - מרחשון

5. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
6. כ' - כבוד
7. ידי"נ - ידיד נפשי
8. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
9. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
10. האבד"ק - האב בית דין קהילת
11. וכא"ל - וכל אשר לו
12. שלו' - שלום
13. באה"ר - באהבה רבה
14. שי' - שיחיה
15. משא"א - משאי אפשר
16. ורוה"ק - ורוח הקודש
17. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
18. רוה"ק - רוח הקודש
19. הי' - היה
20. בביהמ"ק - בבית המקדש
21. שהי' - שהיה
22. מ"ק - מועד קטן (מסכת)
23. וריב"ז - ורבי יוחנן בן זכאי
24. ע"ז - על זה
25. כאיב"א - כאיבעיא
26. כנה"ר - כנפשו הרמה
27. ידי"ע - ידידו עוז
28. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
29. כ"א - כי אם
30. ע"י - על ידי

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תרץ

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ז' סיון תרע"ד - יפו **נמען:** בנו, הרב צבי יהודה

על יום טוב שני של גלויות: 'יום חולי בארץ שבגלות מעוטר בקודש. בליל שבועות הרצה הרב קוק על שורשי הרמב"ם ל'ספר המצוות' ועל המחלוקת עם הגאונים: לרמב"ם הנבואה אינה דבר תורה, ויסוד התורה שבעל פה הוא בית הדין הגדול; לגאונים רוח הקודש קובעת הלכה, ו'המקום אשר יבחר ה'' מכריע. הרב קוק עדיין מסופק בנסיעה.

עיקרי הדברים

- יום טוב שני של גלויות.
- שורשי ספר המצוות.
- נבואה והלכה.

נוסח האגרת

בעזהי"ת[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ז' סיון תרע"ד[4] ביום אשר מאופל-הגלות אור יום-טוב שמה יגיה, וגיה-יקרות של ארץ-חמדה ישעשע נפש כל יונק משדי שפעת תנחומותיה, לרומם כל חול אל מעוז הקודש ומשגבו, כהדר טהרת הרקיע המתגלה מתוך עננים כחולים-אדומים-שרוקים, בעלי צבעים שונים, ביפעת-עצמו, נראה לי טוהר החול של יום-חמודות זה אליך בתוך המון חוגג של בני גלותא די יהוד אשר בסביבותיך: הפשטות הענוגה של ארץ-חיים, בחוליותה, שרעננותה של טבעיות-הקודש מתרשמת בה, ביום-חול אשר ההכרח של הגלות גורם לו שיעוטר בהדרת-קודש, כדי שעל-ידה יפוג קצת הרושם הגס של החול המגושם שבאדמה הטמאה, ויתקרב תכן המועד לקדש-הזמן שמקורו בבית-חיינו ארץ-חיים ארץ-חמדת-עולמים, "לשכנו תדרשו ובאת שמה".

ב"ה[5] עבר עלינו יום הקדוש חג-הבכורים לשלו'[6] ושמחה. בלילה נקבצו חלק הגון מקבוצנו, והרציתי לפניהם ברהיטא את שרשי הרמב"ם[7] ל"ספר המצות", עם הערות כלליות והשקפות ליסוד חלוקי-הדעות שבין הרמב"ם והגאונים. קצתן אולי שמעת, ולא התרשמותן הפרטית שנתברכה יותר, ב"ה, ע"ד[8] הערך של הנבואה ורוח-הקדש אל דרישת ההלכה המעשית לדורות. למרות מה שלדעת הרמב"ם אין לנבואה תוכן של דבר תורה, יש לגאונים רק מסלה אחת: תורה, נביאים, כתובים, סופרים והלאה. ובמקום שהסכמת האומה עושה, מקדושתה של תורה, לשיטתו, את היסוד של תורה-שבע"פ[9], שיסודו הוא בשביל כך הבית-דין הגדול שבלשכת-הגזית, ושפע רוח-הקודש מצד-עצמו אין יכול לסייע לחתוך-הלכה, - עושה להם רוח-הקדש המסוגלה לישראל את ההלכה לקבועה לדורות, ו"המקום אשר יבחר ד'" מכריע בקדושתו הסגולית, מפני שרוח-הקודש שורה בו בסתר או בגלוי, והנבואה מכרעת היא ומפרשת ואח"כ[10] באו הסופרים לרשת מקומה. יסוד המנין הוא צורך עצמי לגאונים: מצוה אי-אפשר שיוסיף נביא, אבל ענף הוא כפירוש, ולזה צריכים מנין והגדרה, מה שלא יובן זולת-זה כי-אם בשמא בעלמא.

ע"ד "אגודת ישראל" מסופקני עדיין בענין הנסיעה. ד' ינחנו בדרך ישרה וברוכה למען שמו.

אביך מלא שאיפה ותקוה לאשרך בכל חסדי עליון ב"ה גומר עלינו,

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. בעזהי"ת - בעזרת השם יתברך
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ד - השנה תרע"ד (1913/1914)
5. ב"ה - ברוך השם
6. לשלו' - לשלום
7. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
8. ע"ד - על דבר
9. שבע"פ - שבעל פה
10. ואח"כ - ואחר כך

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תשסה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ח"י אדר שני תרע"ו - לונדון **נמען:** הרב הראשי יוסף צבי הרץ

בעניין גיוס יהודים לצבא ושמירת שבת: המקורות של הרב חייקין נכונים, ובסכנה מותר. אבל כשיש שהות, חובה לבקש מהממשלה 'הנאורה' לסדר עבודה שלא תחלל שבת. לפי תרומת הדשן (נח) ורמ"א (או"ח שלד), כשהשלטון מגן אין היתר. חובה לעשות 'כל טצדקי' כדי לא להגיע לאונס (רמב"ם, יסודי התורה ה ד), ואין להכניס עצמו לכתחילה למצב של סכנה. הממשלה מתחשבת גם ב'מצפון' של אחרים, ובוודאי תתחשב בתורת ישראל.

עיקרי הדברים

- אין היתר כשאפשר להימנע.
- חובה לבקש מהממשלה.
- 'כל טצדקי' לפני אונס.

נוסח האגרת

בעה"י[1], ח"י[2] אד"ש[3], תרע"ו[4].

להדרת כבוד הרב הגדול, עוטה אורה, ומרבה המשרה, מו"ה[5] יוסף צבי הערץ שליט"א[6], רב המדינה לממלכת בריטניה יצ"ו[7].

אחדשה"ט[8], בפאר המעלה.

תודתי נתונה להוד רום מעלתו, על מכתבו הנעלה, ועל רשימת הדברים מעשי ידי ידידנו הרב הגאון רמ"א חייקין שליט"א. ובשביל קדושת הענין הנשגב הזה העומד על הפרק, הנוגע ברום עולם היהדות מיד ולדורות, הנני מוצא את עצמי מחוייב להביע את דעתי בדעת תורה קדם הדרת מעלתו דמר ניהו רבא בעמי שליט"א, שאם אמנם כל המקורות אשר הציע כבוד מעלת ידידנו הגרמא"ח[9] נ"י[10] נאמנים הם, אבל לנקודת השאלה העומדת לפנינו אינם נוגעים. אמת הדבר שבכל מקום שיש סכנה אפילו ליחיד, וחשש סכנה לרבים, אין שום איסור תורה עומד, ומתוך כך רשאים וחייבים אנו לעמוד על נפשינו, כאשר יבאו שונאים מדיניים לדרוך בגבולנו.

אבל כל זה הוא רק אם אין באפשרות להקדים לעמוד נגד הסכנה המדינית בלא חילול שבת שלנו, אבל כאשר יש שהות בדבר איך לסדר את חלוקת העבודה, ולדרוש מהממשלה הנאורה, שהיא תקציע את העבודה של בני עמנו שומרי אמונים, באופן שלא יבאו להיות עוברים על הדת, לא בחילול שבת וימים טובים, ולא בשארי איסורי תורה, ודאי זאת היא חובתנו, וחובת גדול המדינה, שבידו לגונן בצדק על זכיות עמו וצאן ידו, כהדרת כבודו שליט"א, לדבר את דברנו בגודל רוח, "ואדברה כעדותיך נגד מלכים ולא אבוש". רבותינו הפוסקים, אשר חיו בין עמים פראים במהלך רוחם ונימוסיהם, לא היו יכולים לדרוש את צדקם, מבלי לסכן בזה נפשות, על כן הורו בכאב לב לקולא בענינים כאלה. ולשון התה"ד[11] בסי'[12] נ"ח באותו הענין עצמו שרשם ידידנו הרב הנ"ל[13] שי'[14] ככה הוא שם: "אמנם נראה דיש לתת לב

לפי הענין, לפי ראות עיני חכמי העיר, כגון אם יש שופטים ושלטונים בעיר מבטיחים להציל את ישראל, וכה"ג[15] אם נראה שאין סכנה כלל, לא יחללו את השבת כלל, ולשון דהר"ח[16] דלעיל משמע דזמנין איכא דליכא סכנה, מדכתב כשיש סכנה פן יבאו לשפוך דם משמע קצת דבסתמא לא דיינינן לסכנה", ע"כ[17].

ודבריו הם ברורים, ופסק הלכה בהגהת רמ"א באו"ח[18] סי'[19] של"ד סכ"ו[20] בהג"ה[21] שם. וברור ופשוט הוא, שכל העברה על דת שאנו מותרים לעבור מפני האונס של סכנה, אנו חייבים לעשות כל טצדקי שבעולם לתקן את המעמד שלא נבא לידי האונס, כדי שנשאר נאמנים בקיום תורתנו הקדושה. ואפילו אם כבר בא האונס לידינו, אם אנו יכולים להמלט מן האונס אנו חייבים לעשות כל מה שבידינו להמלט ממנו, ואם אין אנו עושים את מה שיש ביכולתנו לצאת מן האונס, נחשב כל מה שאנו עוברים על התורה, כאילו עברנו חלילה ברצון ובשאט נפש, ולא יעשה כן בישראל, והם הם דברי הרמב"ם[22] בפ"ה מהלכות יסודי התורה הלכה ד', וביאר הדברים יותר במאמרו הגדול המכונה בשם מאמר קדוש השם, גם לענין המעמד של סכנה כזאת שמצד הדין אינו חייב גם לכתחילה במסירות נפש, מ"מ[23] כ"ז[24] שיש בידו להמלט מן הסכנה הוא חייב לעשות כל מה שבידו, ולא יעכב אותו שום עמל ושום הפסד ממון. וק"ו[25] שחייבים אנו להשתדל בכל מיני השתדלות שבעולם, להראות את צדקת תביעתנו לפני הממשלה הישרה, המצטיינת בנאוריותה וסבלנותה, כדי שלא להביא את ההמון הרב של בני עמנו לידי מצב של סכנה כזה, שיהיו מוכרחים לעבור על ידו על גופי תורה, ולהתאמץ בכל עז לבקש את חלק העבודה המגיע לנו בהגנת המדינה באופן שלא יפריע אותנו משמירת התורה וחוקותיה, ואין שום היתר להביא את עצמנו לכתחילה במעמד של סכנה, ולעבור אח"כ[26] את חקי תוה"ק[27], וכמש"כ[28] מג"א[29] בסי' רמ"ח סקי"ד[30].

ופשוט הוא שאין לצרף כלל את מה שכתב מוהרי"ק[31] בחליבה, שהביא הרב הנ"ל שליט"א, דחשיב חילול שבת באונס מצד היראה מלאכה שאינה צריכה לגופה, מכמה טעמים.

חדא דחלילה לנו להורות היתר להכנס לכתחילה באיסורי שבת בקביעות, ר"ל, ובפרט בענין שיש לחוש שלא יהי'[32] דבר נמשך לדורות גם במלאכה שאינה צריכה לגופה. חדא שגם אם הי'[33] ברור לנו שאיסור של מלאכה שא"צ[34] לגופה אינו כ"א[35] מדרבנן, גם איסורי דרבנן, בפרט במילי דשבת, לעבור עליהם המון גדול בהמשך הזמן, ג"כ[36] אנו צריכין לעשות כל ההשתדלות האפשרית שלא יבא לידי כך. ולא עוד אלא שמצינו חומר באיסור מלאכה שאינה צריכה לגופה, שהחמירו בה חז"ל[37] גם למ"ד דלאו דאורייתא היא, כמש"כ[38] הר"ן[39] בפרק חבית, דאע"ג[40] דמצינו בשבותים לפעמים במקום פסידא לא גזרו רבנן, מ"מ החמירו במלאכה שא"צ לגופה וגזרו שלא לכבות את הדליקה, ואפילו ע"י[41] נכרים אסרו מן הדין לומר להם שיכבו.

ובעיקר הדבר אין לנו הכרעה בזה אם ההלכה היא כדעת הסוברים דמלאכה שאצל"ג[42] פטור עליה, או כדעת הרמב"ם דחייב עליה, רק במקום שיש חשש סכנה מצרפים את דעת הסוברים דמלאכה שאצל"ג פטור עליה, וכמש"כ המג"א[43] בסי' של"ד סק"ל[44], אבל במקום שאנו יכולים לסלק את הסכנה פשיטא שאנו חייבים לסלקה מפני הספק, אפילו אם הי' מקום להקל באיסור דרבנן, כדי לחוש לדעת הרמב"ם

וגדולי הראשונים העומדים בשיטתו הסוברים דמלאכה שאצל"ג חייבים עליה, ואסורה מה"ת[45] בחיוב כרת וסקילה.

אך חוץ מכל אלה, וחוץ ממה שרבו מאד הפוסקים החולקים על עיקר סברתו של מוהרי"ק, ומבואר מדבריהם שמה שהתכלית האחרון של המלאכה אינו נצרך לו זה לא יעשה את המלאכה למלאכה שאינה צריכה לגופה, כיון שהתכלית הקרוב של המלאכה הוא נדרש לו, כגון כשהוא מוכרח לבשל בעד הנכרי המכריחו, אע"פ[46] שעיקר תכלית הבישול היא אצלו כדי להסיר ההכרח, מ"מ מה שהוא מתעסק בבישול הוא בשביל הבישול עצמו. ואין זה דומה לחופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה, דלא חשיבה כ"א מלאכה שאינה צריכה לגופה, מפני שאיננו צריך כלל להמלאכה של החפירה, לשום דבר, ואינו מכוין אליה כלל, אבל כאן הרי הוא מכוין להבישול מאחר שהמכריח שלו הוא מקפיד דוקא שיעשה את המלאכה הזאת. והרי הדבר דומה לכל המלאכות שבעולם שאלמלא הכרח החיים לא הי' עוסק בהם, למשל אם לא הי' רעב ללחם לא הי' אופה, ולא נאמר בשביל כך שתחשב למלאכה שא"צ לגופה.

אבל מכ"ז אין שום שייכות לנ"ד דברי מוהרי"ק הללו, הוא דבר באופן שאין שום צד שיתוף של תועלת מצד הרצון העצמי של היהודי, כהנאת הבישול וכיו"ב[47], שאז יש עכ"פ[48] איזה צד סברא לומר להכניס בכלל מלאכה שאצל"ג. אבל בנ"ד[49], שאנו כולנו נאמנים מאד להממשלה שאנו יושבים בה, ובשלומה לנו שלום, ובודאי כל מה שאנו עושים להצלתה ותקנתה הרי הוא דבר שאנו צריכים להם, אלא שיש בידינו לפי המצב פה לברר לפני הממשלה הרוממה ירו"ה[50], שאנו מוכנים לעשות את הצורך הגדול הזה באופנים אחרים ובפעולות אחרות שאין בהם חילול קדושת שויו"ט[51]. אבל אם חלילה לא נשתדל בכך, ונעשה ברצוננו את הפעולות הללו הנצרכות לתיקון המדינה שאנו שוכנים בה, באופן שיש בהן מלאכה בשבת וימים טובים, הרינו בזה מחללים את קדושת שבת ויו"ט[52] במלאכות הצריכות לגופן, שהוא חילול שויו"ט דאורייתא אליבא דכו"ע[53].

בענין הכהנים אין לי מה להוסיף על הדברים שכתבתי במכתבי הראשון, וביחוד שגם כבוד ידידינו הרב הגאון רמ"א חייקין שליט"א הלא מסיים גם הוא ברשימתו, שאם אפשר להשתדל אצל הממשלה להטיל עבודה אחרת על הכהנים מה טוב. ואני אומר אין זה רק מה טוב, אלא חוב גדול ונמרץ הוא על כל מי שהיכולת בידו להיות לפה לאחיו אצל הממשלה להציל את אחינו מהעברת הדת, בין בכל איסורי תורה השוים לכל, בין באיסורי כהונה, ובודאי מוכרח הדבר להזדמן לכהנים, אם לא יהיו משומרים ביחוד ע"פ[54] חלוקת העבודה מטעם הממשלה, גם טומאות של תורה ודאיות, שעל זה לא מהני הענין של כמציל מידם.

והנני חוזר על דברי שכתבתי במכתבי הראשון, שהדרת כבוד מעלת אדוני, אשר הקימו ד' על לעמוד לפני מלך ושרים, לדבר טוב על עם ד' וקדושת תורתינו הקדושה, ברוח נדיבה אשר תסמכהו ובחכמת לבבו ידע וישכיל איך להסביר לראשי הממשלה, ולאצילי בני עמנו המתעניינים בשאלה הגדולה הזאת, שאחרי אשר המעמד המוסרי והנאור העליון של האומה הבריטית בא לידי המדה הגדולה הזאת, להתחשב גם בשאלה הצבאית עם רגשות הקודש הפנימיים של אזרחיה, ודאי עומדות הן אצלנו בני ישראל התביעות הבאות מצד חובת שמירת דתנו הקדושה ברום המעלה היותר עליונה, של כל רגשי

קודש היותר נאצלים ועדינים. ואנו בטוחים שהרוח הפטריוטי הנשגב, המפעם בלב אחינו יושבי מדינת בריטניא במדה הגדולה הראויה לממלכה הנאורה-שבנאורות הזאת, ששמה לה את שויון הזכיות במלא המובן לקו למשטריה המדיניים, הרוח הזה יתפתח ויתגדל ע"פ דרכו, דוקא ביחד עם הנטירה המדוייקת של רוח האמונה הקדושה, שבא יבא לשלמותו רק עם ההנהגה המתאימה לשמירת דתנו הקדושה ומצותיה בכל עת, גם בעת מצור ומלחמה. וכנסת ישראל האנגלית היא נכונה לעבוד בחפץ לבב בודאי את כל הנדרש מצדה להצלת המדינה באופן המתאים עם חקי תורת ד', שמכלל זה הוא ג"כ שלא תהיה תורה שלמה שלנו גרועה ח"ו[55] מאיזה שיחה והגות לב אידיאלי, של מצות אנשים מלומדה, אשר גם עם אלה מתחשבת היא הממשלה, ברב נדיבות רוחה, וק"ו שתתחשב עם פקודי ד' הישרים ומשפטיו על ישראל, ותתן לאחינו עבודות כאלה, במצבים כאלה שיוכלו לקיים את כל חקי ד' כחפצם הפנימי.

ובזכות זה ירומם אלקי הצבאות את דגל הממלכה וקרנה תרום בכבוד. כדי שלא להטריח את רום מעלתו בדברים רבים הנני מקצר ועולה. ואקוה שגם מעלת כבוד ידיד נפשנו הגאון רמ"א חייקין שליט"א, בבינת לבבו הטהור, ביראת ד' אשר בנפשו הטהורה ובשכלו הישר, יסכים לכל דברינו אלה, ומיני' ומינן יתקלם עילאה ב"ה[56]. ויהי'[57] ד' עם הדרת כת"ה, וחפץ ד' בידו יצלח, לקדש שם שמים ושם ישראל ותוה"ק[58] ברבים, ועמים יהודוהו סלה, ועל ישראל תהי'[59] הודו ותפארתו, לאורך ימים טובים.

והנני בזה חותם בעתרת ברכה ורב שלו'[60], כנפשו הנכבדה ונפש ידידו הנאמן בברית אהבתו, מוקיר ומכבד יפעת ערכו, מצפה לתשועת ד' על עמו, עולמו, וחבל נחלתו במהרה בימינו בקרוב,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. בעה"י - בעזרת השם יתברך
2. ח"י - שמונה עשרה (18)
3. אד"ש - אדר שני
4. תרע"ו - השנה תרע"ו (1915/1916)
5. מו"ה - מורנו הרב
6. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
7. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
8. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
9. הגרמא"ח - הגאון רבי שמות שמתחילים באותיות מ, א, ח (למשל: משה + אברהם + חיים) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
10. נ"י - נרו יאיר
11. התה"ד - התרומת הדשן
12. בסי' - בסימן
13. הנ"ל - הנזכר לעיל
14. שי' - שיחיה
15. וכה"ג - וכהאי גוונא
16. דהר"ח - ד + הר"ח: הרב רבי שם שמתחיל באות ח (כגון חיים / חנוך) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
17. ע"כ - על כן
18. באו"ח - באורח חיים
19. סי' - סימן
20. סכ"ו - סעיף כ"ו

21. בהגי"ה - בהגהה
22. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
23. מ"מ - מכל מקום
24. כ"ז - כל זה
25. וק"ו - וקל וחומר
26. אח"כ - אחר כך
27. תוה"ק - תורתנו הקדושה
28. וכמש"כ - וכמו שכתב
29. מגי"א - מגן אברהם
30. סקי"ד - סעיף קטן י"ד
31. מוהריי"ק - מורנו הרב רבי שמות שמתחילים באותיות י, ק (למשל: יעקב + קלונימוס) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
32. יהי' - יהיה
33. הי' - היה
34. שא"צ - שאין צריך
35. כי"א - כי אם
36. ג"כ - גם כן
37. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
38. כמש"כ - כמו שכתב
39. הר"ן - רבנו נסים
40. דאע"ג - דאף על גב
41. ע"י - על ידי
42. שאצל"ג - שאינה צריכה לגופה
43. המגי"א - המגן אברהם
44. סק"ל - סעיף קטן ל
45. מה"ת - מן התורה
46. אע"פ - אף על פי
47. וכיו"ב - וכיוצא בזה
48. עכ"פ - על כל פנים
49. בנ"ד - בנדון דידן
50. יר"ה - ירום הודו (כינוי למלך או לשליט)
51. שויו"ט - שבת ויום טוב
52. ויו"ט - ויום טוב
53. דכו"ע - דכולי עלמא (שהכל מסכימים)
54. ע"פ - על פי
55. ח"ו - חס ושלום
56. ב"ה - ברוך השם
57. ויהי' - ויהיה
58. ותוה"ק - ותורתנו הקדושה
59. תהי' - תהיה
60. שלו' - שלום

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תשצא

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"א מרחשוון תרע"ז - לונדון **נמען:** בנו, הרב צבי יהודה

הרב קוק טרוד בעניינים רוחניים שמפזרים את הדעת. קשה לו לייעץ לר' ד' כהן לבוא ללונדון: יש חשש מנושים, והמחיה יקרה. הרב קוק מזכיר את דברי הרמב"ם לר' יוסף בן עקנין על טרדותיו - כבר אין לו את 'החופש של טיול עיוני' שהיה לו בסנט גאלן.

עיקרי הדברים

- טרדות.
- עצה לר' ד' כהן.
- כמו הרמב"ם.

נוסח האגרת

ב"ה[1], כ"א מ"ח[2], עזר"ת[3].

בני מחמדי ויקירי שליט"א[4], תל"י[5] על החוה"ש[6] אשר עמנו, והננו מצפים לקבל מאתך ומכל יקירינו בשורות טובות משמחות לב, עד אשר יחון צור עולמים ב"ה ויופיע אור שלו'[7] על עולמו, וקרן ירום לעמו, וישיב נידחינו איש על כנו ומקומו.

הייתי טרוד מאד באלה הימים בענינים שונים, אע"פ[8] שרובם רוחניים בכל זאת הם נוטלים את הזמן מלהתעסק במה שהוא ראוי להיות חדור יותר למעמקי הנשמה, ומפזרים את הדעה לעברים ולפירורים שונים, בטח קבלת את מכתבנו הקודם, והנני מחכה מאד לדבריך שתודיעני את כל פרטי מצבך בקודש ובחול בזמן דנא, ומה המה השינויים שכתבת שנתחדשו מאיזה סוג הם.

הנדפס מאמרך באיזה עתון? ואם כן בטח תשלחהו אלינו, ותודתנו נתונה לך ע"ז[9]. בפרטיות הייתי חפץ לדעת מכל פרטי לימודיך בזמן העבר, ומה הם בהווה. המכתב מר"ד כהן נ"י[10] מביאני בספק. קשה לי מאד ליעצו לבוא הנה. חדא שמא יקפצו עליו בעלי חובות, שכל השוברים אינם כ"כ[11] בטוחים. והב' מצב הפרנסה פה כבד מאד, היוקר הוא גדול, וגם הוצאת דירה וסיפוק הכרחי לאיש יחידי הוא דבר גדול מאד, וחושב אני שיעלו לו כפלים מבמקומו. ועוד ע"ד[12] שאיפתו להיות יחד עמי, לולא שאיני כדאי הייתי מרמז לו מה שכתב הרמב"ם[13] ז"ל[14] להר"י[15] עקנין ז"ל בעת שגברה תשוקתו לנסוע אליו, שהציע לפניו את המון טרדותיו, עד שקשה מאד שיתיחד עמו אדם בענינים עיוניים שאינם ביחוד שוים לכל נפש. זה החופש של טיול עיוני הרגשי נפשי שכלי רזי, שהייתי יכול לקחת עמו בהיותי בסט"ג[16], משוחרר מעול ציבור, א"א[17] לי פה בשום אופן לקחתו, ואם נשארה לי לפעמים שעה פנויה הריני צריך לחטפה לעצמי, ולהחיובים היותר מכריחים. בכ"ז[18] קשה עלי לאמר לו שלא יבוא, שאיני רוצה להיות מונע בר מתמים וישר לב שכמותו, גם אם התועלת תוכל להיות לפי התנאים במדה מצומצמה מאד, השי"ת[19] ירחיב לנו בחסדו.

והנני מקצר ואומר ברכה ושלו'[20] רב, חזק בני ואמץ, בגדולת נפש וצהלת רוח באור תורה, והוד קודש יראת ד' וחדות דעה והשכל, כנה"י[21] ונפש אביך מצפה אשרך,

אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. מ"ח - מרחשון
3. עזר"ת - השנה תרע"ז (1916/1917) - כתובה במילה "עזרת"
4. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
5. תל"י - תודה לא-ל יתברך
6. החוה"ש - החיים והשלום
7. שלו' - שלום
8. אע"פ - אף על פי
9. ע"ז - על זה
10. נ"י - נרו יאיר
11. כ"כ - כל כך
12. ע"ד - על דבר
13. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
14. ז"ל - זכרונו לברכה
15. להר"י - ל + הר"י: הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
16. בסט"ג - בסט. גאלן
17. א"א - אי אפשר
18. בכ"ז - בכל זאת
19. השי"ת - השם יתברך
20. ושלו' - ושלום
21. כנה"י - כנפשו היקרה

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תשצג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ג' כסלו תרע"ז - לונדון **נמען:** הסכמה לספר דרושים של הרב מרדכי צבי שוורץ

שבח לדרושים 'בקרן בן שמן', שמשבחים את כבוד האומה ומקרבים את לב ישראל לאביהם. במכתב נלווה: אין להבין את 'תמימות האמונה' כמנוגדת להעמקה השכלית. חכמת האמונה - בחקירה, בקבלה ובפשטות - צריכה 'ללכת ולהתרחב'.

עיקרי הדברים

- הסכמה לספר.
- תמימות לא נגד העמקה.
- הרחבת חכמת האמונה.

נוסח האגרת

בעזהשי"ת[1] הנה הלום ראיתי וישמח לבי מפרחי חמד אשר בקרן בן שמן, דרושים יקרים ומזהירים, משמחים אלהים ואנשים, עדונים בעטרת קודש, מסולאים בפז דהבא טבא, זהב פרוים, דבר דבור על אופניו, חרוזים באגדה ומקובלים בהלכה, נאמרים בטוב טעם ודעת קדושים, אשר העלה ואשר הביא ידידי וחביבי הרב הגאון, החריף ובקי, יקר מחכמה ומכבוד, איש סגולה בתורה ויראה, מו"ה[2] מרדכי צבי שליט"א[3] שווארץ, רב לקהילת קודש עדת באי"ו[4] פה העיר לונדון יצ"ו[5]. ואמינא לפעלא טבא ישר חילו לאורייתא, וכל מן דין סמוכו לנא וסמכין דאורייתא, למען יפק חפצו ומגמת פניו, הלוך ונסוע הנגבה, כל הרוצה להחכים ידרים ומעטהו צדקה נאה ויאה להודיע ולהודע חיבת ידידות עם קודש, עם ד' אלהי, להרבות פאר ושבח תהילה, לאום אני חומה, אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה, וקוב"ה[6] משתבח בשבחייהו דישראל, ותפילין דמרא עלמא מה כתיב בהו, מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. וכאשר מעלת כבוד המחבר הרבה עצה הגדיל תושיה וחסדאין מלי' באגדתא, לרומם ולשבח לפאר ולעלה את כבוד האומה העומדת לנס עמים, בחירת אל אלהים צבאות, נצר מטעי מעשי ידי אמן יוצר וצר צורה, נותן נשמה לעם עולם, להחיות עולמי עד וכל היקום עדי עד. והגה מפיו דהאי גברא רבא ויקירא הרב המחבר שליט"א יצא במועצות ודעת, ברגש קדש ובאמירה נעימה לקרב לבם של ישראל לאביהם שבשמים, בימין מקרבת, בעוז החסד בהגיון לב טוב, ועל זה יברכוהו טובים.

והנני גם אני נטפל לעושי מצוה, לחזק ולאמץ את ידיו בעבודת הקודש, וברוכים יהיו כל מסעדיו ותומכי ידיו להוציא לאור עולם את דבריו הנחמדים, שהם תפארת לעושיהם ותפארת לו מן האדם, ותקוים נא בכבוד הרב המחבר חביבנו ברכת כל היועץ עלינו ועל כל עמך בית ישראל עצה טובה ומחשבה טובה, אמצו וברכו, גדלו וקיימו, קיים עצתו, כדבר שנאמר יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא. ומהרה ייגלו ויבואו אורים, על כל אפסי ארץ מאירים, על כל עם ד' הגוי כולו ועל ציון ומקראיה ירד שריד לאדירים, וישובו נפזרים, להר מרום הרים, וראו גויים צדקך וכל מלכים כבודך, וקורא לך שם חדש אשר פי ד' ייקבנו, ויראו עינינו וישמח לבנו בשוב ד' שבות עמו במהרה בימינו.

בעה"ח[7] לכבוד התורה ולומדיה, ולכבוד כל טהורי לב אשר אהבת עם קודש מתגברת בלבבם באורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום. יום ג' כסלו שנת עזר"ת[8] לפ"ק[9] פה"ק[10] לונדון יצ"ו.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

ידידי היקר הרב המחבר שליט"א.

מלאתי רצון מאמרותיו היקרות בכלל, כאשר גיליתי את דעתי כבר בהסכמתי, ומאד יקרו לי דבריו היוצאים מן הלב על דבר תמימות האמונה הקדושה והתעוררותה. אמנם לזאת צריך שישים לבו כל דורש טוב לעמו, המלהיב את ליבם לאביהם שבשמים ומחזק את רוחם הטהור להתאמץ בקדושת אמונת אומן, שלא יבין הקורא את תוכן התמימות לענין המנגד את ההתעוררות השכלית והעמקת הדרישה הקדושה והרחבתה. ד' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. ובכלל הגדלת התורה והאדרתה עומד הוא בראש יסוד הקדושה של לימוד האמונה וכמה גדולה היא ספרותנו הקדושה, מגדולי אדירי הדורות אבות העולם שהרבו דעת בחקרי האמונה והאירו את לבם של לומדי דבריהם ללכת בעקבותיהם.

והנה חוץ משני הדברים הידועים, של המחקר ההגיוני והקבלה הגנוזה בסוד ד', שהם שני נחלים גדולים רחבי ידים, שחובה קדושה היא, לכל אשר חלק ד' לו בבינה, להיות משנן והוגה בחלקי התורה העליונים הללו, גם בפשטיותה של תכונת האמונה ככר גדול ורחב ידים נמצא להוגיה ודורשיה, המחיה את רוחם ומעודד את עוז קדושת נשמתם, המביא את כל המתבסמים מבשמי קדשו, להתעלות במעלות עליונות בטהרת המדות ובקדושת היראה והאהבה הרוממה, המחזקת את הלב הישראלי בצפית ישועה ובכל חוסן ויקר. רק בפרטי הארחות נפלגו חכמי הדורות, איזו מסילה יבחר לו האדם בעסקיו הרוחניים בדרך קביעות. שדעת גדולי החוקרים האלהיים, כרב סעדי' גאון, הרמב"ם[11] והחוה"ל[12] וסייעתם היא, שיסוד מצות האמונה היא בעצמה מצות הידיעה והתעמקות החקירה הישרה. ובדעתם אחזו כמה מגדולי חכמי הקבלה המעמיקים ע"פ[13] דרכם.

ודעת גדולי חכמי הרגש, שבראשם עומד ר'[14] יהודה הלוי, ובעקבותיו אחזו בעל העקדה, הרי"ץ[15] אברבנאל, האב וגם הבן ר"י ליאון אברבנאל, והרבה מגדולי המקובלים, נבוני לחש של רגשי הנפש, הלכו בדרכם, אשר שדו נרגא, בכל המהלך של המחקר ההגיוני, ובססו ביותר את היסודות של עומק קדושת ההכרה השירית של רגשי הנשמה והתעלותה הפנימית. והר"ח[16] קרשקש בעל אור ד' תמך שיטה זו דוקא ע"פ עומק ההגיון המחקרי עצמו, ואת בנין הרגש העמוק בתועפות עוזו בנה על יסוד מפלתה של הפילוסופיא ההגיונית. ושיטה זו היותר קרובה לאורחא דמהימנותא היא הולכת ומתחזקת במהלך הרוח של הדורות האחרונים. ובעקרן של דברים אלו ואלו דברי אלהים חיים, ששרשיהם פתוחים בשיטות חלוקות של גאוני בבל בייחוסן אל האגדות, שהן הן אוצרות קדושת חכמת האמונה שבתורה שבע"פ[17], מכונות הקבלה, מקורות הרגשות הקדושים, ומעינות השירה האמונית העליונה. והדברים הולכים ומתפלשים עד השתרגות השיטות שבמהלך התלמודים הבבלי והירושלמי בנידון עמוק וקדוש זה.

היסוד היותר חזק, שכונן עליו החסיד בעל חובות הלבבות את שיטתו, בדבר חובת מחקר האמונה, הוא מה שפירש בהקדמתו, ממה שפרטה התורה ביסוד הקבלה והמסורת, בפרשת כי ייפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין וגו'[18] וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ד' וגו', ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו לך, שאמר "וכשאתה מסתכל במה שכולל הפסוק הראשון מעניני הדינים תמצאם דברים שצריכים לפרוט אותם ולחלקם ולדקדק בהם בדרך הקבלה, לא בדרך אותות השכל, הלא תראה שלא הזכיר בכללם ענין מן הענינים אשר יושגו מצד השכל, כי לא אמר כשתסתפק בענין הייחוד איך הוא, או בשמות הבורא ובמידותיו ובשורש משרשי הדת וכו'[19], והדומה לזה ממה שיגיע אליו האדם בדרך השכל וההכרה כו'[20], אבל מה שתשיב אל דעתך ותשמש בשכלך במה שדומה לזה, אחר שתעמוד מצד הקבלה, שהיא כוללת כל מצוות התורה ושרשיהן ופרקיהן, ותחקור עליו בשכלך ותבונתך ושיקול דעתך, עד שיתברר לך האמת, וידחה השקר" כו'. וכשנדייק בדברי הסוגיא בפרק הנחנקין (ד' פ"ז א'), בברייתא המפרשת את הכתוב הזה, דכי יפלא ממך דבר למשפט, ובאריכות כל הפרטים, ממך זה יועץ, שנחלק בעיבור השנה, כדמפרש בברייתא השניי שם בסוגיא, וכדפרש"י[21] במקומו, וכן כל הפרטים כלם הנם דברים מעשיים, שאין בהם שום דבר מעניני הדעות ויסודי האמונה, שהם כלולים כלם במושג הרחב של האגדה.

ומסתיעים בזה דברי החוה"ל[22] וההולכים בשיטתו, שהחלק הרוחני של קדושת האמונה קשור הוא במצות הידיעה השכלית, המחברת בדרך ישר את התורה עם הנשמה האלהית של האדם. וזו היא ג"כ[23] שיטתו של בעל "בחינת עולם", במאמרו "התורה והשכל חיבורם יחד הוא נר אלהים בארץ".

אבל לא כך היא שיטת הירושלמי שם הלכה ג', שמפרש את המקרא "ממך זו עצה, דבר זו אגדה", וכלל האגדה היא הארת הקדושה האמונית מקרב ולב עמוק, כדברי הספרי על פסוק ואהבת את ד' אלהיך, כיצד אתה אוהב את המקום, למוד דברי אגדה, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומדבק בדרכיו. וע"פ[24] פירוש הירושלמי הולך מאמר הכתוב דכי יפלא בכללות התורה גם על דברים שבלב, והכל מיוסד על יסוד הקבלה של אנשי הקודש היושבים במקום אשר יבחר ה', ומזה נובע כל המהלך של העמקת הקדושה בחכמת הרגש, והשירה הקדושה המופעה על פי מהלך רוח הקודש, שממנו היא תוצאת ההתעמקות הפנימית ברוח התמימות העליונה.

אבל כל השיטות כולן מתאימות הן, שלעולם חכמת האמונה צריכה להיות הולכת ונדרשת הולכת ומתרחבת בישראל, "שכן ארץ ורעה אמונה", כמו שצריכה התורה כולה בכללה בכל ערכיה המעשיים, להיות מתגדלת ומתאדרת, ועל כולם נאמר ד' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. ומההמאגדות של כל אורות הקודש הללו יחדיו, של חכמי דור דור ודורשיו יאירו אורות של גדולה, גאולה וישועה, לגוי קדוש שומר אמונים, אשר ישא דגלו בגאון ד', ומציון מכלל יופי אלהים יופיע להאיר כל מחשכי ארץ באור עוזו, ואלהים בארמונותיה נודע למשגב, והלכו גויים לאורך ומלכים לנוגה זרחך, וקורא לך שם חדש אשר פי ד' ייקבנו, ביום הגדול אשר בקרוב יבוא ויופיע, בהופעת ישועת חומות וחיל, בתת ד' מציון ישועה לישראל תפארתו, ושערים ראשם ישאו ובגאון שם ד' יבוא בהם גוי צדיק שומר אמונים, בכל שכלולי בניניו ובכל אוצרות סגולותיו, על מרומי חבל נחלתו, נחלת ד' גאון יעקב אשר אהב סלה.

ולמערכה תמימה ונהדרה זו ודאי הוא נושא עיניו כל הדורש טוב לעמו, ודובר שלום לכל זרעו, אשר בכבודם יחד כת"ר[25].

ידידו מכבדו הדוש"ת[26] באה"ר[27],

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. בעזהשי"ת - בעזרת השם יתברך
2. מו"ה - מורנו הרב
3. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
4. באי"ו - באות ו' / באופן - לפי ההקשר
5. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
6. וקוב"ה - וקודשא בריך הוא
7. בעה"ח - באתי על החתום
8. עזר"ת - השנה תרע"ז (1916/1917) - כתובה במילה "עזרת"
9. לפ"ק - לפרט קטן (מניין השנים בלי האלפים)
10. פה"ק - פה עיר הקודש
11. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
12. והחוה"ל - והחובות הלבבות
13. ע"פ - על פי
14. ר' - רבי
15. הרי"ץ - הרב רבי שמות שמתחילים באותיות י, ץ (למשל: יעקב + ץ) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
16. והר"ח - ו + הר"ח: הרב רבי שם שמתחיל באות ח (כגון חיים / חנוך) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
17. שבע"פ - שבעל פה
18. וגו' - וגומר (וכן הלאה בפסוק)
19. וכו' - וכולי (וכן הלאה)
20. כו' - וכולי (וכן הלאה)
21. וכדפרש"י - וכדפירש רש"י
22. החוה"ל - החובות הלבבות
23. ג"כ - גם כן
24. וע"פ - ועל פי
25. כת"ר - כבוד תורתו
26. הדוש"ת - הדורש שלומו ותורתו
27. באה"ר - באהבה רבה

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתצו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ערב ר"ח מנחם אב תרע"ח - הרוגייט **נמען:** הרב מנשה הכהן אדלר (מפרש 'ריש מילין')

הרב קוק שמח בפירושו על 'ריש מילין'. 'הצורה האריאלית הנשמתית' - מלשון 'אריאל', 'ארי דבי עילאי', גבורת החסד, וגימטריות של שם ע"ב. יש למחוק את הביטוי 'אין סוף... עצם אור שכלי קדמון', כי אין לייחס שום גדר או תואר לאין סוף (מהר"ל, מהר"ם אלשקר, התניא, ר' אברהם הירירה).

עיקרי הדברים

- שבח לפירוש.
- 'הצורה האריאלית'.
- אין תואר לאין סוף.

נוסח האגרת

ב"ה[1], ער"ח[2] מנ"א[3], תרע"ח[4], האראגייטה.

ברכת ד' וכט"ס[5] לכ'[6] ידי"נ[7] הרב המאוה"ג[8] סוע"ה[9] אוצר תו"י[10] טהורה מו"ה[11] מנשה הכהן אדלר שליט"א[12] וכא"ל[13] שלו'[14] וברכה באה"ר[15].

אחדשה"ט[16].

שמח לבי לראות דברי קדשו הנחמדים, בהרחיבו את המשכיות אשר בראש מילין, וקונטרס ההקדמה אשר הי'[17] כעת למראה עיני גם הוא יפה אף נעים, כמעשהו בקודש בגוף המחברת.

ולחבת דבריו הטהורים אעיר, שחסר מלבאר את המבטא "את צורת האריאלית הנשמתית שבקרבנו", שרבים מתקשים בהבנתו. והכונה היא מלשון "אריאל", שהוא מלשון "ארי" מיסוד הקודש העליון "ארי דבי עילאי" שהיא גבורת החסד, "פני ארי' אל הימין", ואור החכמה אצור שם, כי בחסד מתגלה אור קדושת החכמה העליונה, ואריה עה"כ[18] הוא בגימ' גבורה, והוא כמנין ריי"ו אותיות של שם ע"ב[19], שהוא יסוד החסד, וסוד האותיות הם ע"ב: ג' אותיות מילוי של כל אות מכ"ב אותיות של א"ב[20] הרי ס"ו, והי' אותיות מנצפ"ך[21], עה"כ הרי ע"ב, שהוא רז התכללות החסדים עם הגבורות בראשית התעלומה העליונה. והאדם בהיותו כדוגמא של מעלה, עוז גבורתו הוא בתעלומת נשמתו, המתיחדת ברעותא סתימאה עם קונה ויוצרה ב"ה, שאז הוא צדיק ככפיר יבטח. ולברר ברירות הענין צריך אורך רב מאד.

גם זאת אעיר, משי"כ[22] כת"ר[23] בד' י"א שורה י"ז בקונטרסו: "א"ס ית"ש[24] שהוא עצם אור שכלי הקדמון", זה צריך לתקן, כי מנוי' וגמורה בסוד חכמי אמת, כי חלילה ליחש שום גדר ותואר לא"ס[25], דלית מחשבה תפיסא ביה כלל, ולא רמוז אפילו בקוצו ש"י, כי אם הכל מעיד על מציאותו ושלמותו כביכול, ואפילו תוארים כאלה אינם שייכים לגביה באמת, כי הוא נעלה מכל הגיון ומחשבה. וכבר הרעיש עולם מוהר"ל[26] מפראג ז"ל[27] על הפילוסופים שהגדירו את ד' בהגדרת הדעת, וכן הגאון

מהר"ם[28] אלשקר העיר ע"ז[29] בכל תוקף בהשגותיו על רש"ט[30] בעל האמונות, הנדפסות בסוף תשובותיו, וביחד עם ספר האמונות לרש"ט[31]. והענין מלא בד' הזוהר והתיקונים וכל גדולי המקובלים ז"ל, ובס' תניא להגר"ז[32] מלאדי ז"ל כתב בהגהה בראש ספרו שדברי הרמב"ם[33] בתואר הוא המדע הוא היודע הוא הידוע צדקו רק בבחי' חב"ד[34] דאצילות, ולא חו"ש[35] באי"ס[36], וגם הרמב"ם ז"ל האריך רק לבאר את התארים הללו מצד השלילות שבהם. ובס' בית אלקים להמקובל החוקר ר' אברהם אריא תלמידו של הר"י[37] סרוק תלמיד האר"י[38] ז"ל באר שמזה הטעם יש בקליפה בחי' י"א ספירות בסוד י"א סמני הקטורת עם חלבנה, כדי לבררם, וי"א יריעות עזים, בסוד כל המוסיף גורע, משום שהחיצונים בטפשותם מיחשים איזה ציור והתדמות לא"ס, ומזה נובע כל יסוד טעותם, ד' יצילנו.

ע"כ[39] צריך למחוק התיבות האחדות הללו כאשר הקפתים בפנים. והשי"ת[40] יאיר עינינו בתורתו, ויחננו דעה והשכל לדעת את דרכיו ולעבדו בלבב שלם, ונזכה לחזות בבנין עיר קדשנו, ומבין המצרים ירחיב לנו ברחמיו לרומם קרן ישע, וישמח לב מבקשי ד'.

והי'[41] זה שלו' כנה"י[42] ונפש ידי"ע[43] דוש"ת[44] באה"ר,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. ער"ח - ערב ראש חודש
3. מנ"א - מנחם אב
4. תרע"ח - השנה תרע"ח (1917/1918)
5. וכט"ס - וכל טוב סלה
6. לכ' - לכבוד
7. ידי"נ - ידיד נפשי
8. המאוה"ג - המאור הגדול
9. סוע"ה - סיני ועוקר הרים
10. תו"י - תורה ויראה
11. מו"ה - מורנו הרב
12. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
13. וכא"ל - וכל אשר לו
14. שלו' - שלום
15. באה"ר - באהבה רבה
16. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
17. הי' - היה
18. עה"כ - על הכתוב
19. ע"ב - עמוד ב
20. א"ב - אלף בית
21. מנצפ"ך - מנצפ"ך - האותיות הסופיות
22. מש"כ - מה שכתב
23. כת"ר - כבוד תורתו
24. ית"ש - יתברך שמו
25. לא"ס - לאין סוף
26. מוהר"ל - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות ל (כגון לוי / ליב) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
27. ז"ל - זכרונו לברכה

28. מהר"ם – מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות ם (כגון ם) – הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
29. ע"ז – על זה
30. רש"ט – רבי שמואל ט... / רבי שבתי ט... – שם אדם
31. לרש"ט – לרבי שמואל ט... – שם אדם
32. להגר"ז – ל + הגר"ז: הגאון רבי שם שמתחיל באות ז (כגון זאב / זלמן / זכריה) – הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
33. הרמב"ם – רבי משה בן מימון
34. חב"ד – חכמה בינה דעת (חסידות חב"ד)
35. חו"ש – חס ושלום
36. בא"ס – באין סוף
37. הר"י – הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) – הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
38. האר"י – האר"י הקדוש – רבי יצחק לוריא
39. ע"כ – על כן
40. והשי"ת – והשם יתברך
41. והי' – והיה
42. כנה"י – כנפשו היקרה
43. ידי"ע – ידידו עוז
44. דוש"ת – דורש שלומו ותורתו

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט"ו טבת תר"פ - ירושלים **נמען:** בנו, הרב צבי יהודה

הדרכה בהוראת התלמוד: לעבור על הסוגיא ברש"י ובתוספות, אחר כך בראי"ש, בריי"ף ובמפרשיו, ואחר כך ברמב"ם, בשולחן ערוך ובמפרשיהם; להזכיר לתלמידים את חילוקי השיטות; לעיין בביאור הגר"א; ולהתרגל לכתוב את תמצית הסוגיא, גם בלי חידוש. אם התלמידים בני קבלה, ירגילם 'במהלך של רעיון אצילי'. בירושלים 'העניינים... תוססים לטובה', ואולי יתקרבו גם רחוקים. בתו בתיה מעתיקה את המכתבים.

עיקרי הדברים

- סדר לימוד הסוגיא.
- חילוקי שיטות.
- כתיבת תמצית.
- התקרבות רחוקים.

נוסח האגרת

ב"ה. ירושלם ת"ו[1]. יום ט"ו לחדש טבת תר"פ[2]

בני יקירי שליט"א[3] ב"ה[4] שנשמחנו במכתביך היקרים, ת"ל[5] על מצב הרגיל שלנו בבריאות, יכונן ד' ברחמיו את כל מעשינו לברכה בטובו הגדול. הנני מחכה להודע ממך בפרטיות איך נסתדרת, ואם החלות בהגדת השיעור ואיך הנך מוצא את הסיפוק הנפשי שלך בעבודתך, ניחל לחסדי השי"ת[6] שהכל יהי[7] כשורה, ונעתיר לרצון קדשו שיעודדנו בדעה צלולה. ובנהורא מעליא ובחיים של זרוזי [גרמא] למען שמו ולמען עמו ונחלתו. התחזק בני יקירי, ברוח נכון, בהרחבת דעה ובהתעודדות רוח, בהסדר של הלימוד התלמודי. ראה שתשים לבך אל הדברים אשר דברנו בעת שנפרדת מאתנו, יתן ד' לטובה ויזכנו להתראות בחדות לב ונועם ד', לעבור על הסוגיא הנלמדת בדיוק הראוי, בתחילה ע"פ[8] רש"י[9] ותוס'[10], ואח"כ[11] בהרא"ש[12] והרי"ף[13] ומפרשיו. ואח"כ לעיין בד' הפוסקים באותו ענין. ברמב"ם[14] ומפרשיו ובד' השו"ע[15] ומפרשיו. ובעת הלמוד עם הצעירים, להזכיר עד כמה דאפשר חלוקי השיטות, וענפיהם הראשיים. ומה טוב אם תעבור על ביאורי הגר"א[16] באלה הענינים, ומה טוב יהיה אם תתרגל להניח על הכתב את תמצית הסוגיא וחלוקי שיטותיה אפילו בלא חדוש, וק"ו[17] כשיזדמן הדבר, כאשר אקוה, שיולדו לך הערות וסברות מחודשות בעה"י[18], ואם יהיו הצעירים בני קבול, בטח תרגילם במהלך של רעיון אצילי, והרגשת קודש עדינה, ואהבת המדע הרוחני באור תורה ודעת קודש.

פה הענינים הולכים ותוססים לטובה בעה"י, יוכל להיות שיתקרבו קצת גם לבבות רחוקות, נקוה שהכל יהי לטובה. דר"ש[19] יקירנו, ר'[20] יונה ופרידא ובתי שי'[21]. ושלו'[22] ד"ר[23] לוין ושרירא נ"י[24]. חושב אני שפרטי דברים תודיע לך בתי תחי'[25], היא מעתקת את המכתבים בדיוק ב"ה, והנני חותם בברכה, בצפיית ישועה ויחול הצלחתך בכט"ס[26], אביך קשור באהבתך כה"י[27], אברהם יצחק הכ"ק[28] ד"ש[29] מהורינו היקרים שליט"א הנ"ל[30].

1. ת"ו - תבנה ותכונן
2. תר"פ - השנה תר"פ (1919/1920)
3. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
4. ב"ה - ברוך השם
5. ת"ל - תודה לא-ל
6. השי"ת - השם יתברך
7. יהי' - יהיה
8. ע"פ - על פי
9. רש"י - רבי שלמה יצחקי
10. ותוס' - ותוספות
11. ואח"כ - ואחר כך
12. בהרא"ש - ברבנו אשר
13. והרי"ף - ורבי יצחק אלפסי
14. ברמב"ם - ברבי משה בן מימון
15. השו"ע - השולחן ערוך
16. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
17. וק"ו - וקל וחומר
18. בעה"י - בעזרת השם יתברך
19. דר"ש - דורש שלום
20. ר' - רבי
21. שי' - שיחיה
22. ושלו' - ושלום
23. ד"ר - דוקטור
24. נ"י - נרו יאיר
25. תחי' - תחיה
26. בכט"ס - בכל טוב סלה
27. כה"י - כנפשו היפה
28. הכ"ק - הכבוד קדושת
29. ד"ש - דרישת שלום
30. הנ"ל - הנזכר לעיל

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת ארעז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ג טבת תרפ"ה **נמען:** הרב שמריה מנשה אדלר

על הערתו שציון פנימית מירושלים: נכון לפי הקבלה, אבל דווקא משום כך הקדושה הפנימית אינה ניכרת בעולם, כמו שקדושת שבת, שהיא מדת מלכות, מתגלה יותר; לכן ציון מקום המלכות, וירושלים מקום המקדש. במצבה: העיקר אם נבנתה מלכתחילה כדי שהעבודה תקובץ סביבה (רמב"ן). בתוספת: שליחות לגוי באיסור חסימה - לפי הרמב"ן עניין צער בעלי חיים הוא שהאדם לא יתרגל באכזריות, ולכן אין בו מדת שליחות.

עיקרי הדברים

- ציון וירושלים.
- המצבה.
- הלכה: חסימה ושליחות.

נוסח האגרת

כ"ג טבת ה'

שלו'[1] וברכה לכ'[2] ידי"ע[3] הרב הגאון החו"ב[4] סוע"ה[5] מו"ה[6] שמרי' מנשה אדלר שליט"א[7] אחדשה"ט[8] באה"ר[9]

הגיעני יקרתו, ובאה לידי אחר זמן הגון וטרם נחתי מעמל דרכי עדיין ולא אוכל להאריך. ועד"ת[10] שהעיר שציון היא מדה יותר פנימית מירושלים, זהו דבר פשוט וכל מתחיל בקבלה יודע, שציון מדת צדיק יס"ע[11] וירושלים היא במלכות, אבל יש גם בחי' ירושלים עליונה בבינה, אלא שא"ז[12] מענייננו, שלעומת זה יש ג"כ[13] בחי' ציון שם, שהוא עוד יותר פנימית. אבל עיקר הדבר הוא: כמו שימות החול הם לעומת המדות כולן ו"ק, והשבת בחי' מלכות שהיא אחרונה, ומ"מ[14] מטעם זה עצמו קדושת ש"ק[15] יותר מתגלה בעולם, מפני שגובהן של המדות העליונות אינו מניח להן לגלות קדושתן בעולם רק מדת מלכות ראוי' לכך, ובשביל כך קדושת שבת היא כ"כ[16] חמורה. כמ"כ[17] מתוך שמדת ציון היא פנימית, אינה בעוה"ז[18] ניכרת בקדושתה, ע"כ[19] היא כאן מקום הממלכה, ולא מקום המקדש כמפורסם לעומדים בעה"ק[20], ובודאי הקדושה היותר פנימית מקדשת גם המלכות הארצית, אבל מדת ירושלים מפני שהיא חיצונה לגבי ציון בשורש שלה, היא למטה מתגלה בכח הקדושה, וע"כ[21] אנו אומרים: לציון עירך ולירושלים בית מקדשך, ואע"פ[22] שיש דבר ד' שהוא בחי' נבואה מנו"ה[23] למטה מתורה שבכ' שהיא מדת ת"ת[24], מ"מ[25] יש ג"כ בחי' דבר ד' שהוא שורש הבריאה ומקור התורה מן השמים, ובדבר ד' שמים נעשו, שכולל ג"כ השמים העליונים, והדברים עתיקים.

וענין מצבה, עיקרה היא לד' הרמב"ם[26] לקבץ סביבותי', ואין מדברים על מקרים אם הוא עושה שנוי וגודר המקום, אבל עיקר הדבר תלוי אם לכתחלה כשבנה הלכות ע"ז[27] פ"ו ה"ו[28] המצבה בנה שיהי'[29]

הקבוץ של העבודה סביב לה, וכידוע בטעמי המצות להרמב"ם[30] במו"נ[31] שהתורה דברה על הרוב והעיקר ולא על דברים זרים יוצאים מן הרגילות.

והנני בזה חותם בברכה ישלח השי"ת[32] רפו"ש[33] לבתו החולה, בבריות גופא ונהורא מעליא בתושח"י[34] לאוי"ט[35], וכתי"ר[36] ירומם אף ינשא וישכח עמלו ועניו, ויזכה לעסוק בתורה מתוך הרחבה כנה"י[37] ונפש ידי"ע דוש"ת[38] באה"ר

אברהם יצחק ה"ק

לחבת הקודש אעיר במש"כ[39] מר בח"ב[40] סי'[41] ט"ז סק"י[42]. בחילוק דשליחות, דל"ש[43] בחילול שבת גם בלא טעמא דאין שלד"ע[44], משום דעיקר כונת התורה היא שלא יעשה, ולא שלא יעשה, ג"א[45] דברתי בזה בקושי' תשו' פני"י[46], בהא דב"מ[47] צ' מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרתך ודוש בה, דנקטי' התם משום הספק אי איכא במידי דלאו בעלמא, והערת פני"י הנ"ל[48] היא לפ"ד[49] ר"ת[50] באיזהו נש רשליחות לחומרא אי' בעכום, א"כ[51] תיפ"ל[52] מטעם שליחות, ובמידי דחומרא גם שליחות לד"ע[53] לא מהני כהא דריבית שם, ולפ"ד[54] הנ"ל י"ל[55] דאם היינו אומרים שתורה מקפדת על עצם צער הבע"ח[56], במצות ששייך לזכותם, כמו חסימה וכיו"ב[57], אז היתה הקפידא שלא יעשה, והי'[58] שייך בזה שליחות זולת החסרון דדב"ע[59], וממילא הי'[60] מקום לומר שיש שליחות לנכרי לחומרא, אבל כבר כתב הרמב"ן[61] בנימוקי תורה, דאין הטעם באיסורים השייכים לזכות בע"ח משום הבע"ח מצד עצמם, מאחר שהתירה תורה גם נטילת נפשם לצורך האדם, אלא שהתורה רצתה שהאדם לא ילמד מדת האכזריות וכיו"ב, א"כ אין קפידת התורה שלא יעשה דבר זה, דבכה"ג[62] הי' שייך שליחות זולת העיכוב של שלד"ע, אלא הקפידא היא שהאיש לא יעשה זה ולא יתרגל באכזריות, א"כ אין מדת השליחות נוהגת בכה"ג[63] ג"כ אם הי' הדבר רשות, או אפילו מצוה, כמו מצות שבגוף וכיו"ב, ע"כ לא נשאר לנו טעם אחר לאיסור רק אם נאמר דאיכא איסור שבות, לאו דוקא בשבת דסקילה, אלא ג"כ במידי דאיסור לאו כמו חסימה. ידי"ע הנ"ל ראוי הוא ספרו המפואר להרחיב משכיותיו ולהאריך אדותו הרבה, אבל טרדותי המרובות מעכבות עלי הנ"ל

---

1. שלו' - שלום
2. לכ' - לכבוד
3. ידי"ע - ידידו עוז
4. החו"ב - החריף ובקי
5. סוע"ה - סיני ועוקר הרים
6. מו"ה - מורנו הרב
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
9. באה"ר - באהבה רבה
10. ועד"ת - ועל דבר תורה
11. יס"ע - יסוד עולם
12. שא"ז - שאין זה
13. ג"כ - גם כן
14. ומ"מ - ומכל מקום

15. ש"ק - שבת קודש
16. כ"כ - כל כך
17. כמ"כ - כמו כן
18. בעוה"ז - בעולם הזה
19. ע"כ - על כן
20. בעה"ק - בעיר הקודש
21. וע"כ - ועל כן
22. ואע"פ - ואף על פי
23. מנו"ה - מנצח והוד
24. ת"ת - תלמוד תורה
25. מ"מ - מכל מקום
26. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
27. ע"ז - עבודה זרה
28. ה"ו - הלכה ו' (בציון מקור); אחרי שם מקום או אדם: השם ישמרהו
29. שיהי' - שיהיה
30. להרמב"ם - לרבי משה בן מימון
31. במו"נ - במורה נבוכים
32. השי"ת - השם יתברך
33. רפו"ש - רפואה שלמה
34. בתושח"י - בתוך שאר חולי ישראל
35. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
36. וכת"ר - וכבוד תורתו
37. כנה"י - כנפשו היקרה
38. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
39. במש"כ - במה שכתב
40. בח"ב - בחלק ב'
41. סי' - סימן
42. סק"י - סעיף קטן י
43. דל"ש - דלא שייך
44. שלד"ע - שלדעתי
45. ג"א - גם אני / גם אנו
46. פנ"י - פני יהושע (שם ספר)
47. דב"מ - דבבא מציעא
48. הנ"ל - הנזכר לעיל
49. לפ"ד - לפי דעתי
50. ר"ת - ראשי תיבות (בציון מקור: רבנו תם)
51. א"כ - אם כן
52. תיפ"ל - תיפוק ליה (נלמד ממילא)
53. לד"ע - לדבר עבירה
54. ולפ"ד - ולפי דעתי
55. י"ל - יש לומר
56. הבע"ח - הבעלי חיים
57. וכיו"ב - וכיוצא בזה
58. והי' - והיה
59. דדב"ע - דדבר עבירה
60. הי' - היה
61. הרמב"ן - רבי משה בן נחמן

62. דבכה"ג - דבכהאי גוונא

63. בכה"ג - בכהאי גוונא

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אשלה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: (תמוז תרפ"ה) **נמען:** הרב צבי יעקב מייזליש, רב לאסק

תודה על ספרו 'חדות יעקב'. דרוש על 'אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור': תורה וגמילות חסדים יש בהן הכנה ותכלית; השור - הכנה (חרישה), החמור - תכלית (הובלת האלומות). בקודש גם ההכנה קדושה, ולכן השמחה בסוכות נקבעה דווקא ב'שמחת בית השואבה', שהיא רק הכנה למצוה - בניגוד לחול, שבו 'הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע'.

עיקרי הדברים

- תודה על הספר.
- השור והחמור - הכנה ותכלית.
- שמחת בית השואבה.

נוסח האגרת

שלו'[1] וברכה מקודש לכבוד הרב הגאון הגדול פה"ד[2], מוה"ר[3] צא"י[4] יעקב מייזליש שליט"א[5]

האבד"ק[6] לאסק יצ"ו[7] מח"ס[8] חדות יעקב. אחדשה"ט[9] באה"ר[10], הגיעני ספרו היקר ורב תודות ירחש לו לבבי על אות האהבה אשר זכרני מרחוק לשלח לי ספרא רבא ויקירא דנא. אשר אמנם אין בכחי כעת מרוב טרדא לשום בו עיון מרובה. אך כבר אורו עיני לראות אמריו כי נעמו מהמקומות המעטים אשר עופפו בו מבטי, יהי ד' עם כ"ג[11] שליט"א להוסיף לנו פרי קודש הלולים מכל אשר אתו מדבר ד' זו הלכה, והגדה, כיד ד' הטובה עליו לאוי"ט[12]. ולחבת הקודש ארשום, מה שראיתי בהקדמתו היקרה שהביא מדי החכ"צ[13], ע"פ[14] משלחי רגל השור והחמור, מה שאמרתי מכבר בקשר פסוק זה, אשריכם זורעי על כל מים. משלחי רגל השוה"ח[15], דדרשי' לי' על תורה וגמ"ח[16], בשלהי פ"ק[17] דב"ק[18].

אמנם בשני אלה יש לנו עסק עם הכנה, ועם תכלית, בתורה תכלית חכמה תשומע"ט[19] דברכות וידיעת התורה בבירור הלכה על מכונה כהא דסוטה כ"א[20] ע"א[21] מאי פרשת דרכים זה ת"ח[22] דסלקא לי' שמעתתא אליבא דהלכתא. אמנם עצם העסק בתורה מצד עצמו אע"פ[23] שנראה כמו הכנה לתכלית הלא הוא נשגב וגבוה מאד, ואינו דומה לדברי הרשות שההכנה מצד עצמה אינה חשובה, וה"ה[24] בגמ"ח[25] וצדקה, התכלית של וחי אחיך עמך. ועצם הפעולה אע"פ שהיא בתורת הכנה אבל היא יקרה מאד כדי רמב"ם[26] בפי' משנה אבות והכל לפי"ר[27] המעשה, שעצם העשי' היא טובה ונכבדה בקודש. והנה השור הוא לעול, והחמור הוא למשא, כדי' תנא דב"א לעולם ישים אדם עצמו כשור לעול וכחמור למשא. והעול של השור הלא הוא רק מכין את ההכנה, לחרוש ולשדד את האדמה, ועי"ז[28] יבא התכלית של רב תבואת בכח שור.

אבל החמור המוביל את המשא של האלומות הביתה הרי הוא כבר עוסק בתכלית, כי בא יבא ברינה נושא אלומותיו. והתכלית מביא את השמחה בטבע זמן שמחתנו, ע"פ הפשט הוא חג האסיף, תכלית העבודה בשדה. והנה בזבחים צ"ד ב' בזרע פשתן במים דקדחי, וזה נשאר ג"כ[29] במסקנא לדי' כמה

ברבוותא. וכמש"כ[30] בשו"ע[31] או"ח[32] סי'[33] שלו ס"ד. ודמיון הזריעה בנתינת זרעים על מים הוא דמיון התכליתי של זריעה, לא הדמיון ההכני שלה, שהוא בתוך העפר דוקא. ביני פילי כבב"ת[34] נ"ד ע"א, ע"כ[35] אמר הכתוב אשריכם זורעי על כל מים מכווני התכלית, דקדחי ומצמיח, משלחי רגל השור והחמור, בזמן שאתם מקבצים את כונת ההכנה שהיא פעולת עול השור, להכונה התכליתית שהיא פעולת המשא של החמור, שאז היא קדושה כפולה קדשה לשעתה בעת עסק התורה והגמ"ח[36] עצמם, בתור הכנה, וקדשה לע"ל[37] על שם שנולד ממנה התכלית, של בירור הלכה, ודעת אמת בתורה ותכלית חכמה תשומע"ט, ופעולת הצדק גמ"ח[38] וטובה, להחיות נפשות רבות להוסיף להם טובה וחיים, דוגמת הטובה הנצמחת לעולם מקיבוץ הפעולה של השור והחמור, שכל אחד לעצמו הוא מיוחד בשלו, השור בהכנה והחמור בתכלית. וסוף המעשה ולהורות על יתרון הקדושה, שיש שמחה המורה על תכליתיות המשמחת, בהכנה ג"כ באה השמחה הגדולה בחג הסוכות.

בשאיבת המים לניסוך דהלוא רק הכנה והכשר למצוה, ונקראה השמחה לא על שם המצוה בעצם כ"א ע"ש[39] הכנתה, שמחת בית השואבה, להורות יתרון שמחות הקודש, משמחות החול, שבחמריות רק בעת התכלית, באסיף יש שמחה, ובהכנה מסיע אבנים יעצב, והלך ילך ובכה נושא משך הזרע. ולעומת זה בקדושה, גם ההכנה היא מלאה תכליתיות. ומפני שזהו היתרון הנכר בין הקודש והחול, נקבעה השמחה בקדושה בעת זמן האסיף ע"ש ההכנה, שמחת בית השואבה, ושאבתם מים בששון.

---

1. שלו' - שלום
2. פה"ד - פאר הדור
3. מוה"ר - מורנו הרב רבי
4. צא"י - צבי אריה י... - שם אדם
5. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
6. האבד"ק - האב בית דין קהילת
7. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
8. מח"ס - מחבר ספר
9. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
10. באה"ר - באהבה רבה
11. כ"ג - כבוד גאונו
12. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
13. החכ"צ - החכם צבי
14. ע"פ - על פי
15. השוה"ח - השור והחמור
16. וגמ"ח - וגמילות חסדים
17. פ"ק - פרק קמא (בציון מקור); "בפ"ק" במכתב: בפה קהילתנו
18. דב"ק - דבבא קמא
19. תשומע"ט - תשובה ומעשים טובים
20. כ"א - כי אם
21. ע"א - עמוד א
22. ת"ח - תלמידי חכמים
23. אע"פ - אף על פי
24. וה"ה - והוא הדין
25. בגמ"ח - בגמילות חסדים

26. רמב"ם - רבי משה בן מימון
27. לפ"ר - לפי רוב
28. ועי"ז - ועל ידי זה
29. ג"כ - גם כן
30. וכמש"כ - וכמו שכתב
31. בשו"ע - בשולחן ערוך
32. או"ח - אורח חיים
33. סי' - סימן
34. כבב"ת - כבבבא בתרא
35. ע"כ - על כן
36. והגמ"ח - והגמילות חסדים
37. לע"ל - לעתיד לבוא
38. גמ"ח - גמילות חסדים
39. ע"ש - עיין שם